

302.939

1973

2

**MÚZEUMI
KÖZLEMÉNYEK**

1973

I

ORSZÁGOS MÚZEUMI TANÁCS

MÚZEUMI KÖZLEMÉNYEK

1973

1

ORSZÁGOS MÚZEUMI TANÁCS

MŰZEM
KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Dr. Czére Béla, Dr. Füzes Endre,
Hetés Tibor, Dr. Korek József (szerkesztő)
Kovács István (szerkesztő)

Kiadja a Népművelési Propaganda Iroda - F. k. : Nemes Iván igazgató
Készült az NPI sokszorosító üzemében, Budapest - F. v. : Mátrai Emil
73-3596 - Példányszám: 900 - Terjedelem: 12,9 A/5 iv
+ 0,35 A/5 iv műnyomó melléklet

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Múzeum és közönség *

Az MSZMP KB. a jelen időszakban végzi a közművelődés koncepciójának kidolgozását. Számunkra is feladat annak megvizsgálása, hogy a múzeumok hogyan járulnak hozzá az aktuális kultúrpolitikai-népművelési feladatok megoldásához. A múzeumi népművelő munka alapvető tartalmi feladatait illetően nem különbözik más népművelési, közművelődési ágazatoktól. Ha valami sajátosat, specifikusat akarunk megjelölni, akkor ezek közül talán a legfontosabb az, hogy a múzeumi népművelés egyik fő jellemzője, hogy láttatja azt, amit el akar mondani. Munkánkban a tartalma, pl. a kiállításokon, nem elsődlegesen a feliratokban rejtezik, hanem a kiállított tárgyakban, azok összjátékában, hangsúlyos vagy hangsúlytalan szerepeltetésében, sorrendjében fejeződik ki. A múzeumokban őrzött kulturális értékek kiállítási megjelenítése és e tárgyak "dramaturgiája" nem kis mértékben hozzásegíthet a tartalom kibontásához. Ezért a múzeumi népművelő munkában a kiállításrendezés elvi kérdéseinek a tisztázása egyre inkább előtérbe kerülő feladat.

A kiállításrendezés azonban nemcsak művészi megjelenítést és tartalmi-didaktikai megfontolásokat jelent. A kiállításrendezésen keresztül világnézeti elkötelezettséget is éreztetnünk kell, s a tudományos ismeretterjesztés mellett feladatunk a kor jobb megértésére való nevelés, amelybe természetesen beletartozik a társadalmi környezet törvényszerűségeinek feltárása mellett a természeti környezet megismertetése is. E tekintetben nincs különbség kis vagy nagy kiállítás között. Egy szűk témát

Részlet a hasonló című, Pécsen 1972. évi október hó 30-31-én megtartott konferencia vitaindító beszédéből. Az értekezéslet lefolyásának ismertetése kötetünk 128. oldalán található.

feldolgozó gyűjtemény épp úgy segíthet, mint egy grandiózus komplex kiállítás.

Volt egy időszak a magyar múzeumügy történetében, amikor mindenütt "kis nemzeti múzeumok" létrehozására törekedtek. Ma előtérbe került múzeumaink sajátos egyedi értékkel bíró kiállításainak rendezése. Igen helyes törekvésként tarthatjuk számon a hazafias nevelésben nagy szerepet játszó helytörténeti kiállítások létrehozását. Sajnos ezek egy részének egyik sajátossága a pozitivisták megközelítés. Világosan látnunk kell azt, hogy a tárgyak kronológikus bemutatása önmagában nem jelent állásfoglalást és nem is készíti állásfoglalásra. Ezzel szemben egyes kiállításainknak a sablonossága, olykor kifejezett unalmassága, a nemtörődömség mellett majdhogya politikai állásfoglalást is jelent, különösképpen akkor, ha az adott kiállítás vagy kiállításrész saját korunk problémáit lenne hivatva tükrözni. Politikai és népművelési szempontból is kritikailag kell elemeznünk a legújabbkori történeti muzeológia és a legújabbkori kiállítások problémáit. A múzeumok agitatív ereje abban rejlik, hogy világnézeti, politikai, társadalmi, gazdasági céljaink magyarázatához szemléletesen a tárgyi bizonyítékokat is mellékelni tudják.

Hazánkban örvendetesen kibontakozóban van a honismereti mozgalom. Ez a mozgalom a múzeumügnél szélesebb társadalmi bázissal rendelkezik, még akkor is, ha sokszor múzeumi formákban jelentkezik. De a múzeumi formák sem teszik ezt a mozgalmat önmagában múzeumi tevékenységgé. Többek között ezért is különítjük el a honismereti gyűjteményeket a múzeumi gyűjteményektől. A honismereti gyűjtemények tiszteletreméltó társadalmi erőfeszítések eredményeként jönnek létre. A múzeumi népművelő munkának egyik fontos feladata segíteni e gyűjteményeket, mert gyakran fontos értékeket mentenek meg valamennyiünk számára, hasznosan szolgálják a politikai, világnézeti és hazafias nevelést és e gyűjtemények olykor a fejlődés eredményeként értékes és valódi múzeumgyűjtésekké válhatnak.

A különböző muzeológiai értekezleteken állandóan felmerül a kérdés: kinek rendezzük kiállításainkat? Ilyenkor igen fontos

megállapítások hangzanak el, de a gyakorlati válasz - amely a kiállítások megrendezésében jelentkezik - időről-időre sterillé válik. Ezt egyes meglévő kiállításaink bizonyítják. Nemcsak az állandó kiállításokról van itt szó, hanem az időszakokról is! Olykor a tudományoskodás jellemzi ezeket a népművelési elkötelezettség helyett. Azt is mondhatnám, hogy a tudományos látszat mögé rejtőzik az apolitizmus.

Ismételten fel kellett vetnünk a képzőművészeti kiállításainknak és az ízlésnevelésnek az összefüggéseit. A múzeum az ízlésnevelésben elsősorban a széleskörű tájékoztatás és orientálás szerepét vállalhatja magára. Sajnos ennek a feladatnak múzeumaink többsége (csak azokról szólok itt, ahol rendszeresen rendeznek képzőművészeti kiállításokat) nem felel meg. A vidéki múzeumok képzőművészeti gyűjteményeinek vizsgálata bizonyítja, hogy a múzeumokban rendezett képzőművészeti kiállítások bizonyos aránytalanságokat mutatnak. A múzeumoknak feltétlenül feladata az adott területen élő művészek számára kiállítási lehetőséget biztosítani, de ugyanakkor feltétlenül kötelezettségük szélesebb területen is körültekinteni. Egyes múzeumainkat - ha a képzőművészeti kiállításokat vizsgáljuk - az egyoldalúság és a provincializmus veszélye fenyegeti. A tájékoztatás és orientálás elvének érvényesítése megköveteli a szélesebbkörű választék biztosítását. Ez azonban a több évre szóló tudatos kiállítástervezés bevezetését jelenti. E vonatkozásban öröndetes, hogy növekszik a múzeumok közötti kiállításcsere, ami mindenképpen a fenti célt szolgálja.

Felmerül az a kérdés is: ki végezze ezeket a gyakorlati feladatokat? Az utóbbi időben egyeseknél feledésbe merül a magyar múzeumügynek az a fontos hagyománya, hogy a muzeológus egy személyben tudós, muzeológiai gyakorlati munkát végző munkatárs és népművelő. A növekvő specializáció ellenére feltétlenül szükség van arra, hogy a múzeumok tudományos munkatársai rendszeres népművelő munkát végezzenek. E mellett azonban kialakult és szerencsére már a gyakorlatban is egyre inkább terjed a múzeumi területen gyakorlati munkát végző ún. múzeumi népművelők csoportja is. Ez utóbbi szakma azonban soha nem fogja kiszorítani

a muzeológus kutatókat a népművelés területéről. Azt szeretnénk, hogy a múzeumi népművelő munka elvi és gyakorlati kérdéseinek megoldásában a magyar muzeológusok minél szélesebb rétegei vegyenek részt.

Gönyi Antal

A múzeumok nevelőmunkájának egyes kérdéseiről

A múzeumügy minden fórumán ma már elfogadott tény és valóságos gyakorlat, hogy a múzeumok funkciói között a közművelődési feladat a többivel egyenértékű szerepet tölt be. Ma bármely múzeum vagy múzeumi szakág csak abban az esetben érezheti teljes értékűnek tevékenységét, ha a tudományos munkáival azonos gonddal és módszerességgel törekszik eredményei közzétételére, ha az ismeretközlés újabb és újabb alkalmait, formáit nyújtja közönsége számára, ha nevelési feladatokat is teljesít. Aligha van tehát szükség itt a múzeumok közművelődési funkciójának különösebb igazolására, a célok, feladatok részletezésére. Annál inkább szükséges azonban a módszeresség, a tudatosság, a formák változatossága érdekében egyre többet beszélnünk a gyakorlatról, a tapasztalatokról.

A közművelődés egész rendszere, fogalmi köre, módszere - általános fejlődés, eredmények, de válságok és megújuló viták közepe is - jelentős változásokon megy át. Ez az állapot a külön tennivalók és problémák, megoldásra váró feladatok egész sorát veti fel számunkra is. A nevelőmunka hagyományaiban, módszereiben, eszközeiben, a múzeumi tevékenység más részterületeivel szemben ma még bizonyos fokig elmaradásban van, figyelnie kell tehát a közművelődés szemléletében, rendszerében napjainkban lezajló változásokra. A "még teljesen ki sem alakult, máris változik" látszólagos ellentmondásával állunk szemben!

Nagy hiba lenne azonban, ha a tennivalók sokasága bénítólag hatna ránk, s nem törekednénk az eredmények, de a kudarcok ta-

⁺A Pécssett, 1972.X.30-31-én "Múzeum és közönség" címmel megtartott értekezleten elhangzott előadás.

pasztalatai révén is a folytonos megújulásra, "újabb hagyományok" teremtésére. Napjaink dinamikus változásai egyenesen ösztönzik a múzeumokat arra, hogy megkeressék a számukra legkézenfekvőbb közvetítési formákat, módszereket ahhoz a sajátos tartalomhoz, amely nem azonos - legfeljebb hasonló - más területekével, amelyeket sem könyvtár, sem művelődési ház, sem pedig más intézmény "szolgáltatásai" nem pótolhatnak. Meg kell tehát teremteni és tökéletesíteni azokat az újszerű lehetőségeket, amelyek sajátosan múzeumiak ugyan, de hatásukban, céljaikban kapcsolódhatnak a többi művelődési ágazatok nevelési hatásaihoz akcióihoz is.

Még valamit előljáróban: a szóbanforgó tevékenységünkkel kapcsolatos előadásokban, tanulmányokban gyakran találkozunk terminológiai bizonytalansággal: a "múzeumi népművelés", a "múzeumi ismeretterjesztés", a "múzeumi nevelés" nagyjából azonos értelemben használt fogalmak. A "népművelés" megjelölés a közművelődés fogalmának kiteljesedésével azonban avultnak, kissé arisztokratikusnak tűnik, az "ismeretterjesztés" fogalma pedig szűk: a köztudatban többnyire tudománynépszerűsítést jelent. A külföldi és hazai szakirodalom is egyre gyakrabban a "múzeumi nevelés" kifejezést használja, a "nevelés" fogalmát természetesen átfogóan - mint komplex hatást az emberi tudatra - értelmezve. A múzeumi nevelés elvi kérdéseivel vagy gyakorlatával foglalkozó szervezetek elnevezésében is ezt a szót használják. Így pl. az UNESCO Nemzetközi Múzeumi Szervezetének: az ICOM-nak egyik fontos, az utóbbi időben különösen aktív bizottságát Nevelési Szakbizottságnak nevezik, de a múzeumok megfelelő osztályai is sok helyen - szocialista és kapitalista országokban egyaránt - Nevelési Osztályként ismeretesek. Ezen felbátorodva használom a továbbiakban én is ezt a fogalmat, de hogy végre e kérdésben is egy nyelven beszéljünk, egyben használatának általánosítását is javaslom.

E kis kitérő után a múzeumi nevelés legsajátosabb eszközei: a kiállítások különböző típusairól szeretnék szót ejteni néhány vonatkozásban. Mik a tapasztalatok a kiállítások számszerű, tematikai összetételében, a programok kialakításában?

A múzeumok kiállítási tevékenységéről általában elmondhatjuk, hogy törekszik tudatosan érvényesíteni a művelődéspolitikai célkitűzéseket. Ha viszont az egyes múzeumok tevékenységét nézzük meg e vonatkozásban, azt tapasztaljuk, hogy jelentős egyenetlenségek mutatkoznak múzeum és múzeum között. Ebben minden bizonnyal a feltételek - pl. a helyiség, az anyagi és személyi ellátottság - különbözősége is közrejátszik. Ez lehet mentség, de miután a feltételek nem önmaguktól adódnak, meg kell azokat teremteni, ha kell: közös erőfeszítéssel, leleménnyel.

Különbözőséget eredményez az egyes múzeumok olyan sajátos helyzete, szerepe is, amely székhelyük adottságaitól meghatározott. Ilyen értelemben más-más igényt elégít ki egy falumúzeum és egy gazdasági vagy kulturális centrumban működő nagyobb intézmény. Úgy tapasztaljuk, hogy ezeket a tényezőket nem minden múzeum veszi figyelembe: egyesek nem használják ki megfelelően adottságaikat, mások - ellenkezőleg - erejüket, lehetőségüket meghaladó terheket vállalnak, a nyomukban jelentkező káros következményekkel együtt.

A túlzott tehervállalásra, de ugyanakkor a mérsékelt igyekezetre is - s az ezek által tükrözött eltérő szemléletmódra - a megyei múzeumi szervezetek időszaki- és vándorkiállítási tevékenysége kínál jó példát. 1971-ben Csongrád megyében 98, Heves megyében 6 időszaki kiállítást rendeztek. Nyilvánvaló, hogy e két szám egyike sem takar reális megfontolást. A 6 kiállítás mindenképpen kevésnek látszik, a 98, de még Békés megye ugyanez évi 50, Szabolcs-Szatmár megye 52 időszaki kiállítása is feltétlenül túlzott megterhelést jelent egy megyei múzeumi szervezetre. Ilyen erőfeszítés igénytelenségre készítet a témaválasztásban és a kivitelezésben egyaránt, de ilyen ütem mellett nem maradhat energia a kiállításokban rejlő lehetőségek kihasználására sem.

Más-más szemléletmódot kell felfedeznünk abban a jelenségben is, ami az idegenforgalmilag jelentős múzeumaink esetében figyelhető meg. Egerben évek óta ugyanaz az állandó kiállítás várja az odalátogatókat, a tihanyi múzeum minden évben repre-

zentatív tárlatokkal vonzza a látogatók tízezreit, a gyulai várban az állandó kiállítások mellett rendszeres időszaki kiállítások tartják ébren az érdeklődést. Túlzás itt is mutatkozik: Tihany esetében úgy tűnik, hogy az idegenek igényeire való koncentrálás a helyi művelődési feladatokat háttérbe szorítja.

Már az állandó és időszaki kiállítások számarányából is adódnak problémák. Az időszaki kiállítások, a friss események hiánya előbb-utóbb érdektelenséget szül a múzeum iránt. Még közelebb jutunk gondjainkhoz, ha a kiállítások tematikai összetételét vesszük szemügyre. Természettudományi, ipar- és gazdaságtörténeti, komplex művelődéstörténeti témák bemutatásának fontosságáról köreinkben gyakran esik szó, ennek ellenére évről-évre csak kevés előrehaladás tapasztalható ezen a téren. Viszont szembetűnő a képzőművészeti témák - a főleg egy-egy művész alkotásait bemutató tárlatok - erős túltengése. Békés megyében az 1972-re tervezett 40 időszaki kiállításból 30 a képzőművészeti bemutató; hasonló az arány Bács-Kiskun, Csongrád, Hajdú és Pest megyékben is. S miután a művelődési házakban is zömmel képzőművészeti kiállítások várják a látogatókat - nem beszélve a kereskedelmi galériákról -, aligha panaszkodhat valaki is hazánkban, hogy nincs alkalma kiállításokon megismerkednie a kortárs művészettel. Mégis azt kell mondanunk, hogy e kiállítások csupán számszerű növelésével aligha jutunk előbbre a képzőművészeti kultúra, az ízlésnevelés terén.

Ezért kell különösen hasznosnak tartani azokat a kísérleteket, amelyek a Magyar Nemzeti Galériában és a Miskolci Galériában folynak, s amelyekhez hasonlóan Pécsen is tanúi lehetünk (a "Természet, látás, alkotás" című kiállításra gondolok). Úgy érzem, ezek a próbálkozások elősegítik valósabb ismeretek szerzését a közönség művészeti érdeklődéséről, ízléséről, de elősegítik a művek jobb megértését, befogadhatóságát is, annál is inkább, mert zömmel új közönséget próbálnak "célba venni". Hasonló szerepet tölthetnek be más vonatkozásban a tematikus képzőművészeti kiállítások, sorozatok (pl. Kecskeméten "Az impresszionizmus Magyarországon" című kiállítás, a székesfehérvári múzeum nagysikerű XX. századi sorozata), vagy a Szépművészeti

Múzeumnak a művészeti korszakokat feldolgozó vándorkiállításai.

Tapasztalat az is, hogy a múzeumok nagyszámú képzőművészeti tárlatai lényegében egy szűk látogató-réteg érdeklődését szolgálják. Nem egészen jól, mert köztük sok a színvonalbeli egyenetlenség, gyakran a túlméretezettség is. Ilyeneket látva az emberben olyan érzés támad, hogy kevesebb belőlük többet használna a látogató közönségnek, de a művésztsadalomnak és a kiállító múzeum hírnevének is.

A képműkiállítások elszaporodásában minden bizonnyal szerepet játszik a kényelem is. Világos, hogy "a tervszám hajszolása" a múzeumokat a könnyebb megoldások felé irányítja. Sokat javíthat itt az összefogás: a múzeumok szellemi és anyagi energiáinak ésszerű közös kihasználása. Elsősorban a csere- és vendégkiállításokra gondolok. Az 1971. év végén megtartott "kiállítási börze" kezdeti eredményei 1972-ben már megmutatkoztak: vendégszerepléseik során szép sikert értek el a "Somogyi hímzés", a "Habán kerámia", "Az üveg művészete" című kiállítások. Szaporodtak a megyei múzeumok egymással és az országos múzeumokkal közösen rendezett kiállításai is. A Borsod, Hajdú és Heves megyei múzeumok kölcsönös bemutatkozásai az elmúlt múzeumi hónapok újszerű és sikeres kezdeményezései voltak. Sikert értek el a megyék fővárosi bemutatkozásaikkal is; különösen Bács-Kiskun megye budapesti vendégszereplése váltott ki élénk visszhangot és elismerést. De a fővárosi múzeumok vidéki szereplésére is akad sok jó példa. A Nemzeti Galéria - többek között - a szabolcsi, a győri és a kecskeméti kiállítási programok gazdagításához járult hozzá jelentősen. A Néprajzi Múzeum és a székesfehérvári István Király Múzeum jó együttműködése a "Népművészetünk századai" című sorozat eseményszámba menő kiállításait eredményezte, és sikeres közös bemutatót rendezett a vásárosnaményi tájmúzeum és az Öntödei Múzeum is. Csupán néhány példa ez arra, hogy helyes összefogással miként lehet színesebbé, gazdagabbá tenni a múzeumok programját.

A kiállításokhoz szorosan kapcsolódnak a tárlatvezetések. A legtöbb múzeumban rendszeresen vagy alkalmanként élnek is vele.

Szervezésüket más-más módon, a lehetőségeiktől és az igényektől függően oldják meg a múzeumok. A legtöbb helyen "nem mindig szívesen vállalt feladatként" a muzeológusok végzik ezt a munkát, másutt a TIT-tel vagy más szervekkel együttműködve bíznak meg személyeket e feladattal. Van olyan múzeum is, amely "hivatásos" vezetők szolgálatait hasznosítja. Mint érdekes és sikeres próbálkozást említeném az egri megoldást. Itt a nagy turistaforgalomra való tekintettel a Megyei Idegenforgalmi Hivatal támogatásával szervezi a múzeum a kalauzolást. A múzeum által igénybevett - a helyszínen tartózkodó - képzett vezetőknek a Hivatal fizet napi 50.- Ft-os készenléti díjat, ezen felül a vezetéseikért személyenként kért 2.- Ft-os díjból is biztosít részesedést számukra.

A vezetések tartalma többnyire még kialakulóban van; ma még gyakran találkozunk száraz, túlságosan szakszerű - sőt: tudálékos -, a közönség érdeklődését, műveltségi szintjét figyelmen kívül hagyó ismertetésekkel. Foglalkoznunk kell tehát a vezetések módszerével, a vezetők kiképzésének szempontjaival is. (E témakörben a közelmúltban Pataki Zoltán adott hasznos gondolatokat a Múzeumi Közlemények 1972/I. számában közzétett cikkében.)

Egy másik - főleg a múzeumi hónapok idején gyakorolt - ismeretközlő-nevelési forma az előadás. A tapasztalatok szerint ez akkor jó, hatásos, ha témája kapcsolódik a múzeum valamelyik kiállításához, műtárgyához, gyűjteményi csoportjához, vagy valamely múzeumi tevékenységhez (pl. ásatáshoz). Az előadás - főleg szemléltetéssel - még mindig az ismeretközlés egyik legfontosabb formája. Ha érdektelenségbe fullad olykor-olykor, oka rendszerint az, hogy nem találkozik a témaválasztás és a közönség érdeklődése. Érdekes, előadásra kíváncsi témák pedig bőven adódnak, ezeknek kellő hírverés mellett van is hallgatósága, nem kell tehát "vattázni" az előadótermet kivezényelt kollégista diákokkal. Örömmel halljuk, hogy néhány múzeum egymáshoz kapcsolódó előadások sorozatával ért el sikereket, így pl. a Szépművészeti Múzeum, amely az ifjúság számára tartott előadás-sorozatával az egyetemes művészet korszakait, a sárospataki Rá-

kóczi Múzeum, amely pedig a hazánkban folyó nagy régészeti ásatások eredményeit ismertette.

"A múzeumok egyéb rendezvényei" megjelölés mögött ma már rendkívül sokoldalú tevékenység húzódik meg. A hangversenyek, irodalmi és más témájú színes műsorok, az emlékünnepek, ásatási bemutatók, a múzeumok által szervezett kirándulások, műemléki séták igen keresettek. Úgy tűnik viszont, hogy alábbhagy a vettélkedő láz, a múzeumi pályázatok pedig még mindig nem eléggé vonzóak, egysíkúak. Túl sok pl. a gyermekrajz-pályázat. Nem kívánom kétségbe vonni ezek eredményeit, nevelő hatását, de úgy vélem, fel kellene figyelni arra is, hogy lényegében ugyanannak a korosztálynak rajzkészséggel megáldott rétegét csábítja pályázatra az Országos Takarékpénztár, az Állami Biztosító, a Balcsesztvédelmi Tanács, az Egészségügyi Felvilágosító Szolgálat, a Béke Világatanács és még nagyon sok más szerv is.

Napjainkban a művelődés integrációjának lehetünk tanúi. Ebben a folyamatban nem lehet közömbös számunkra sem elvi, sem gyakorlati szempontból, hogy a múzeumok miként illeszkednek a közművelődés rendszerébe, milyen együttműködésben valósítják meg művelődési céljainkat. Azt tapasztaljuk, hogy - főleg a vidéki városokban és a kisebb településeken - számos, a művelődés más ágazataival és intézményeivel összehangolt múzeumi tevékenység folyik. Jó példákkal szolgálnak erre az ünnepi megemlékezések, évfordulók összetett programjai, és ezért célszerű arra törekedni, hogy az ilyen alkalmi közös tevékenység mindenhol rendszeressé, folyamatosá váljék.

Külön szeretnék szólni a múzeumok és az iskolák kapcsolatáról. Igen jelentős az a segítség, amit a múzeumok az iskolai tanító-nevelő munkához nyújthatnak! Azt tapasztaljuk, hogy a pedagógusok általában viszik is - esetenként küldik - a tanulókat a múzeumokba. De sokhelyütt még kérdéses, hogy ki foglalkozzék a gyerekekkel: a muzeológus?, a pedagógus?, a múzeumi nevelő? - és hogyan? Kövesse-e a múzeumi foglalkozás a tanítási óra didaktikai menetét? - s ha igen - miként teremtsen meg a kapcsola-

tot a tantervi követelménnyel, a tudomány rendszerétől sokszor eltérően csoportosított tantárgyi anyaggal?

Mennyi megválaszolásra váró kérdés! Külföldön már széleskörű gyakorlata, tekintélyes szakirodalma van ennek a témának, itt-hon még inkább csak kezdeti próbálkozásokkal találkozunk. Ezért is kell különösen figyelemreméltónak tartani a Győrben és Pécsen, továbbá Borsod és Somogy megyékben e téren mutatkozó eredményeket, a Mezőgazdasági Múzeum és a Közlekedési Múzeum kísérletező törekvéseit. Ezen a területen nem a pedagógusok kezdeményezésére kellene építenünk, a múzeumoknak kell ösztönözniük - akár anyagiakkal is - azokat a tapasztalt pedagógusokat és muzeológusokat, akik képesek és hajlandók is az e téren megoldásra váró módszertani kérdésekkel foglalkozni.

Az idegenforgalom sajátos közönséggel és sajátos igényekkel jelentkezik a múzeumokban. Leglátogatottabb intézményeink vendégeinek nagy többségét a hazai és a külföldi turisták, kirándulók teszik ki. Hajlamosak vagyunk arra, hogy ezeknek az "átfutó" látogatóknak a múzeumi fogadását technikai kérdésként kezeljük. Sok vonatkozásban az is, de a tartalmat tekintve nem! Az utazás, a kirándulás ma már nem csak a kellemes időtöltésnek, hanem az ismeretszerzésnek, az önművelésnek is egyik eszköze; ezzel is számolnunk kell! Egyáltalán nem mindegy hát, hogy az idegenforgalom által érintett múzeumok milyen kiállításokkal, vezetéssel várják az őket felkereső tömegeket, mint ahogy az sem mindegy, hogy az érdeklődők milyen emléktárgyakat, kiadványokat, képeslapokat tudnak magukkal vinni a múzeumokból. Nem véletlenül ejtek szót erről a kérdésről. A múlt év nyarán 10 múzeumban végeztünk megfigyeléseket, s azt kellett megállapítanunk, hogy azok egyike sem volt felkészülve a nagyszámú idegen kellő fogadására.

Befejezésül néhány szót a múzeumi propagandáról. Eszközei, formái széles körben ismereteseek, s hogy alkalmazásuk ennek ellemére meglehetősen alkalomszerű, abban minden bizonnyal döntő szerepet játszik a múzeumok korlátozott anyagi lehetősége. Pedig a közönség kellő tájékoztatása, mozgósítása érdekében az

eszközök sokféleségére, egyidejű használatára van szükség. A tapasztalat azt mutatja, hogy még a jól szervezett propaganda esetén is a szóródó információkból rendkívül bonyolult és áttételes módon születik érdeklődés, fakad szándék, lesz cselekvés. Hogyan is várhatnánk akkor kellő eredményt csupán egy-egy múzeumi plakáttól. Márpedig sok esetben a múzeumok elintézetnek vélik egy-egy kiállításuk propagálását, ha ahhoz plakát készült. Kétségtelen, hogy fontos és nem elhanyagolható eszköze ez is a propagandának, de önmagában legfeljebb csak figyelemfelkeltő hatású, de mert informatív tartalma szűkös, az érdeklődést csak kevésbé képes orientálni.

Sajnos gyakori jelenség, hogy egy-egy nagy anyagi és szellemi ráfordítással készült új kiállítást az ünnepélyes megnyitót követően agyonhallgattunk. Az ünnepélyes aktust még csak tudatja néhány sajtóhír, közlemény, de aztán sokszor évek kellene, amíg létezése szélesebb körökben is tudatosul. A kiskunfélegyházi börtönmúzeumot és néprajzi kiállítást alig két év után szinte újra kell felfedezni. A nagytétényi Kastélymúzeum látogatottsága is csak négy év után jelzi, hogy egyre többen tudnak arról: mi látható itt. Nyilvánvaló a példákából, hogy sokszor már magával az informálással is baj van, de hol vagyunk az aktivizálástól? A reklám a múzeumi területen csak nagyon visszafogott lehet; kultúrát nem úgy kell "eladni" a közönségnek, mint egy kereskedelmi árut, de azért propagandájának a jelenleginél sokkal inkább mozgósítónak kell válnia.

A folyamatos propagandának jó eszközei a különböző prospektusok, szórólapok. Ma még elsősorban csak néhány idegenforgalmilag jelentős vidék rendelkezik ilyenekkel; kiadásukat és terjesztésüket is főleg az idegenforgalmi hivatalok támogatásával sikerült elérni.

A sajtó, a rádió és a televízió is sokat tehet a múzeumok népszerűsítése érdekében. Ehhez viszont állandósítani kellene a sajtókapcsolatokat. A szerkesztők, újságírók jó néven veszik, ha rendszeresen informálják őket; a kapott anyagot többnyire fel is használják. Esemény pedig mindig akad ahhoz, hogy a lapok

a múzeumról, kiállításról írjanak. A híradás egy új leletről, műtárgyról, némi átrendezésről vagy más belső eseményről mindig alkalmas arra, hogy a közönség figyelmét a múzeum felé fordítsa vagy érdeklődését iránta fenntartsa.

Különösen hasznosak az ismeretterjesztő céllal készülő rádió-, televízió-műsorok, újságcikkek. Ezek szakmai előkészítésében a muzeológusok általában részt vesznek, de elég gyakran előfordul az is, hogy - s ezt nemcsak a sajtó emberei, hanem saját propagandistáink is panaszolják - rosszul értelmezett szakmai féltékenységből, álszerűségből, vagy anyagias szemléletből következően nem szívesen adnak segítséget. Ez pedig nagymértékben nehezíti a propagandamunkát.

A propagandának hatásos és nélkülözhetetlen formája a közvetett úton történő népszerűsítés is. A társadalmi és tömegszervezetekkel, társintézményekkel kialakított munkakapcsolat, a felénk irányuló rendszeres tájékoztatás is nagymértékben hozzájárulhat a közönség mozgósításához. Kialakítható a mozi- és színházzervezők hálózatához hasonlóan a múzeumi közönség szervezők köre is.

Sokáig folytathatnám még a fentiekhez hasonló - kedvező és kedvezőtlen - jelenségek és tapasztalatok felsorolását. Céloom azonban nem a teljes kép ismertetése, hanem abból csak a legaktuálisabb, ha nem is mindig a legfontosabb részletek kiemelése volt, olyanoké, amelyek megtárgyalására e két napos értekezleten sor kerülhet. Örülnék, ha az elmondottak jó indítékot nyújtanának a soron következő beszélgetésekhez, s azokban jó közös elképzelések, szándékok kialakítását segítenék elő.

Villangó István

A művészeti múzeumok és a közönség *

Múzeum és közönség korrelatív fogalmak, éppúgy, mint például művészet és társadalom, tartalom és forma, vagy más hasonlók. Létéből fakad a múzeumnak a közönséggel, azaz a társadalommal való korrelációja, hiszen a magángyűjtemény közgyűjteménnyé válásának döntő kritériuma, hogy szélesebb közönség számára elérhetővé válik. A múzeumok születésénél, kialakulásánál is már eleve meghatározó tényező volt az a társadalom, amely közönségét alkotta. Sajnos, a múzeumok történetével foglalkozó szakirodalom ezt a jelenséget még nem elemezte; míg a művészet társadalomtörténetének (Sozialgeschichte) feldolgozására már többféle kísérlet is történt, addig a múzeumok társadalomtörténeti vizsgálata terén még csak a kezdet kezdetén vagyunk.

Minden műalkotás egy bizonyos közönség számára készül. Albrecht Dürer Hellerhez írt egyik levele - melyben egy megrendelt oltármű programját, erényeit, technikai kérdéseit fogalmazta meg - a későközépkori műhelygyakorlat sokat idézett példája. Ebben többek között a következőket olvashatjuk: "... száz arc lesz rajta, nem számítva a drapériákat, a tájat és sok mást. És emellett ki hallott valaha is ennyi munkát pazarolni egy oltárképre; senki sem fogja látni!" Egy oltármű nem elsősorban művészi élvezetre készül, de a reneszánsz művészete már igényli a közönség csodálatát! Ugyanígy igényelte Leonardo da Vinci is a kortársak véleményét, amikor 1501-ben nyilvánosság előtt mutatta be a Szent Anna kompozíció kartonját.

* A szerző e tanulmánya a Pécsett, 1972. X. 30-31-én "Múzeum és közönség" címmel megtartott értekezlet tárgyalási anyagához kapcsolódik: ott elmondott felszólalásának gondolatait fejti ki részletesen.

A művészeti kiállítások évezredes fejlődése is bizonyítja, hogy ez a jelenség is társadalmilag determinált; változásait a közönség, azaz a társadalom igénye szabja meg. Ugyanez érvényes a múzeumok ennél rövidebb, csupán kétszázéves fejlődésére is. Tudjuk, hogy az újkori múzeum ideája és intézménye a felvilágosodás és a francia forradalom egyik szülöttje, tehát teljes egészében a polgári társadalom terméke. Kétévszázados fejlődését is ez a körülmény határozta meg: a polgári társadalomnak a múlthoz való viszonyát, kulturális eszméit és formáit konserválta. Így örökölte századunk a XIX. század nagy eszméi és intézményei között a múzeumokat is.

A múzeumok, mint a szépség, a művészet templomai, a klasszicizmus idején a kor haladó eszményét fejezték ki, de bennük a műalkotás megtekintése, megértése csak a kevés kiválasztottnak lehetett osztályrésze. Csakhamar elszállt felettük az idő, mint ahogy elavult a XIX. század második felének múzeumtípusa is, mely a múzeumokat - a művészet templomának "szakrális" eszményére való reakcióként - polgári szalonokká változtatta. A szalon-típusú múzeumot, amely bár néhány nagy európai múzeumnak kétségtelenül nagy korszakát jelentette, a századforduló, illetve az első világháború utáni áramlatok söpörték el. Ezzel megszűnt a múzeumok "splendid isolation"-ja Európa csaknem minden országában.

Ettől kezdve viszont válságba került - és még ma is válságban van - a múzeum fogalma. A "múzeumi", "múzeumba való", "muzeális" jelzők nem véletlenül azonosultak a köznyelvben a poros, elavult, használhatatlan stb. lebecsülő jelzőkkel. A múlt emlékeinek monumentális tárházai, raktárai - bármily jelentős történeti és művészeti kincsek őrzői is voltak - nagy kérdőjelként iktatódtak a modern életformába. (Közbevetve: nem egyedül a múzeum fogalma került csak válságba, hanem magáé a művészeté is. A Cézanne-i eszménykép, a "múzeumi művészet" megteremtése és mércéje ebből a szempontból a historizmus utolsó kicsengése volt. A múlt tiszteletének romantikus, azaz tipikusan XIX. századi eszméjét felváltotta a XX. század anarchista tendenciája: a múlt megtagadására, sőt, sok esetben megsemmisítésére irányuló törekvés. A képrombolás időszakonként felszínre törő örüle-

tének megnyilvánulásai nemcsak a futurista vagy dadaista mozgalomban éledtek fel, hanem legutóbb pl. még az 1968-as párizsi "forradalom", vagy az ún. kínai kulturális forradalom kísérőjelenségeként is jelentkeztek. Társadalmi kiindulópontjukat tekintve tehát a múzeumok és a művészet válsága is összefüggő jelenség.)

Az életforma változásai vetette fel hát a kérdést: hogyan tölthetik be szerepüket a múzeumok új társadalomban, új közönség számára?

A XX. században a múzeumok történetének új fejezete indul meg. A nagy változás ezúttal nem Európában, hanem Amerikában kezdődik. A húszas-harmincas években robbanásszerűen átalakulnak az amerikai múzeumok, illetve az újonnan alapítottak egészen más formai és tartalmi igényekkel kezdik meg működésüket. Szervezetük is lényegesen módosul, és nagy energiát kitűnő módszerekkel fordítanak arra, hogy a társadalomban megszerezzék, megerősítsék pozíciójukat. Ami azonban egyre jobban megkülönbözteti őket az európai "statikus" múzeumtól, az az aktív szervezőtevékenységük: a management.

Ha formájában és tartalmában szükségszerűen eltérő is, tendenciájában, lényegében azonos az a folyamat, amely az amerikai változásokkal szinte egyidőben a földkerekség egy másik pontján, az akkor fiatal szovjet állam múzeumaiban is végbeme gy.

Az amerikai változásokra az európai országok közül - még a második világháború előtti időszakban - a skandináv és a holland múzeumügy kísérelt meg reagálni hasonló törekvésekkel. Szélesebb körben Európában csak a háború befejezése után, a pusztítások eltüntetésével együtt kezdik meg a múzeumok átszervezését a jelentkező új társadalmi igényeknek megfelelően. A skandináv országok és Hollandia most is a kezdeményezők között vannak; csak jókora - mintegy két évtizedes - késéssel követi őket Olaszország és Franciaország. A szocialista országok múzeumügye ebben az időben inkább már a szovjet tapasztalatok erősödő hatása alatt alakul s az újszerű tevékenység elvi feltételeinek megteremtésével ér el figyelemreméltó eredményeket.

Milyen is hát az az új múzeumtípus, amely egymástól távol fekvő két országban, kölcsönös ráhatások nélkül, de azonos célkitűzésektől vezéreltetve jött létre?

Elnevezése még nem alakult ki; sokan **d i d a k t i k u s** múzeumnak nevezik. Ennek eszméje nem új, hiszen egyrészt Francis Bacon Új Atlantis-ában és a XVII. századi utópisták írásaiban már felbukkant a tanító múzeum ideája, másrészt a szalon-típusú kiállítások is lényegében az akadémiák késői utódjai voltak, illetve ezek szerepét vették át. A didaktikus múzeum mai szóval: közművelődési intézmény, s ezen belül pedig - a művészeti múzeumok vonatkozásában - művészeti nevelő intézmény, az ízlésnevelés legfontosabb bázisa.

Másik elnevezése ennek az új típusú múzeumnak: **d i n a m i k u s** múzeum. E fogalom értelmezése kissé bővebb magyarázatot kíván.

A múzeum végső fokon a műalkotás és a közönség találkozásának színhelye. És ha igaz az, hogy a műalkotás hat a közönségre, akkor igaz lehet fordítva - és múzeumi környezetre áttéve is - a tétel: a közönség hat a múzeumra. A legszebb gyűjtemények sem képesek ma már csupán anyaguk gazdagságával közönséget teremteni; a múzeumlátogató igénye megváltozott az évtizedek folyamán. A fogyasztói társadalomban a múzeum is egyfajta kulturális fogyasztást elégít ki; gondoljunk pl. az idegenforgalomra. Koch is hangsúlyozza, hogy a mai európai kiállítási élet egy tökéletesen működő "kulturális ipar" képét mutatja, egyfajta fogyasztási igényt elégít ki (Kulturindustrie - Kulturkonsum).

A dinamikus múzeumok ennek nemcsak egyszerűen színhelyei, hanem mozgatói is lehetnek. Elég csupán a londoni Tate Gallery-nek az elmúlt 15 évben megtett útjára utalni: egy haldokló és megmeredő nemzeti galéria és akadémia helyébe egy új típusú, dinamikus múzeum lépett. Ez a változás a gyűjtési kör teljes átértékelése mellett az intézmény egész tevékenységének átszervezésével is együttjárt.

A dinamikus múzeumtípust szakmai részről támadások is érik: sokan a múzeumi tevékenység teljes átrétegződésétől tartanak s ettől a tudományos színvonal és jelleg gyengülését, a múzeum létét féltik. A vezető múzeumoknál ez a veszély általában nem következett be, mert hagyományos kereteik egy újfajta részleggel bővültek ki: a tudományos törzs mellett működő "szolgáltató" részleggel.

A múzeumok általános válságára csupán az egyik válasz volt ez a sokhelyütt végbement átalakulás. A tapasztalat azt mutatja, hogy jó megoldás esetén nincs - és nem is lehet - ellentét a múzeum tudományos és szolgáltató tevékenysége között, utóbbi nem fenyegeti a másik érdekeit. Egyre fogy azoknak a múzeumi szakembereknek a száma, akik a múzeum "magasztos létét" veszélyben forogni látják, ha épületében pl. cafeteria vagy könyvesbolt is működik, ahová még esetleg olyanok is be-betérnek, akik nem elsősorban a kiállításokat kívánják megtekinteni. Sajnos a múzeumbajlás sokak számára még ma is azonos az órákon át tartó fárasztó gyaloglással vagy a sight-seeing-túrák rohanásával. Hazai múzeumaink pl. különösen elmaradtak a tekintetben, hogy nem rendelkeznek olyan pihenőhelyiségekkel, ahol a múzeumot igazán megismerni vágyó közönség kellemes körülmények között fáradtságát kipihenhetné; erre nem csupán a falatozó, dohányzó, hanem pl. folyóirat- vagy könyvtár-szoba is alkalmas. Még meglévő helyi adottságainkat sem használjuk ki. A Szépművészeti Múzeumban lehetne pl. az ország egyik legszebb átrium-kertje, talán még vonzóerőt is jelentene a múzeum számára ennek "üzemeltetése".

Ez a kérdés átvezet a múzeumi környezet kérdéséhez. Erről is egyre többet hallunk, a hazai sajtó is sokszor foglalkozik vele és mint a magyar múzeumok legnagyobb handicap-jét emlegeti. Az ún. múzeumi környezet - az ambiente - harmonikus kialakítása a múzeumok egyik legnehezebben megoldható feladata. Különösen nehéz kérdése ez a historizáló mammut-épületekben működő múzeumoknak mindenütt, Amsterdamtól Budapestig. Pedig a közönséget döntő módon befolyásolják a múzeumi tartózkodás külső körülményei: a belépéstől a távozásig jól szervezett menetirány, a pi-

henőkkel tagolt kiállítás-felépítés, az egészében esztétikus és harmonikus környezet. A műalkotás tanulmányozásától kezdve a pihenésig mindent jól megszervezni, ez a múzeumi ambiente legnehezebb problémája. Sokakban nem, vagy csak később tudatosodik egy-egy külföldi nagy gyűjteményben töltött nap után, hogy valójában k e l l e m e s e n i s érezték magukat a múzeum-épületben. A rotterdami Boymans Museum, az aszterdami Stedelijk Museum, az újjáépített Alte Pinakothek Münchenben, vagy az új nyugat-berlini Staatliche Museen épülete nemcsak kiállításrendezésük vagy anyaguk révén, hanem jól kialakított belső térükkel is hatnak a látogatóra. A múzeum-óriásoknak jut a leghálatlanabb feladat; a Louvre vagy a British Museum egy-egy újjárendezett interieur-je vagy kiállítása mégis azt bizonyítja, hogy ezekben is meg lehet kísérelni a lehetetlent: az anyag lazításával és más felfogású bemutatásával új életet lehet vinni a klasszikus nagy gyűjtemények belső életébe is.

A múzeumok válságának oka természetesen nem a műtárgyak értékének vagy érdekességének, vagy a múzeumi tudományos munka színvonalának változásaival van összefüggésben. Fülep Lajos professzor a Szépművészeti Múzeum 1954-ben megjelent katalógusának előszavában "világtörténeti bazároknak" vagy "herbáriumoknak" nevezte a múzeumokat, kitűnő és szellemes formában beszélve azok kialakulásáról. A múzeum halott, - harsogta évtizedeken át a publicisztika, vallotta a közönség egy része, és sajnos néhány szakmabeli is; a tömegkommunikáció, a vizuális információk jelenlegi áradatában, a felgyorsult életben nem jut idő a múzeumokra. Egyesek szerint a tökéletes reprodukciós technika már szinte helyettesíti az élő múzeumokat, az eredeti műtárgyakat. André Malraux "musée imaginaire"-je erre már esztétikai rendszert próbált alapozni.

A halottnak vélt múzeumok azonban az elmúlt 25 évben éppen e vélemények ellenkezőjéről tanuskodnak; igaz, új formában, de virágzanak. Az ICOM statisztikája szerint a világon hozzávetőleg 12.000 múzeum létezik, látogatottságuk pedig 1965 és 1970 között 40 %-kal megnövekedett! A magyar múzeumi statisztika is a látogatók számának hasonló emelkedéséről tanúskodik.

"Lebendiges Museum", "musée vivant", "living museum" - egyre többször előforduló terminus technicus-ok a muzeológiai szakirodalomban. A szekularizált kultushely szerepét tehát új típusú művelődési központok: az élő múzeumok vették át: a közönség - az új társadalom - a maga igényei szerint formálta át a múzeumokat. Az élő múzeum eszményi típusa - jóllehet tökéletes példáját talán még sehol sem találjuk - a múzeum teljes integrálódását jelenti a társadalomban.

A múzeumok újfajta integrálódásához a múzeum-idea teljes megváltozása mellett a múzeum belső struktúrájának megváltoztatása is szükséges volt. A XIX. században - a művészettörténet klaszszikus korszakában - a nagy múzeumok egy-egy kiváló szakemberük révén a tudományos élet úgyszólván kizárólagos bázisai voltak (München, Berlin stb.). Ez a helyzet ma már nem áll fenn. A múzeumokban általában a munkatársak szervezett - egymásét kiegészítő - tevékenysége dominál, sok múzeum pedig az általa összefogott kutatómunka irányításának központja. A leningrádi Ermitázs például széleskörű közreműködéssel szervezi anyaggyűjtő-átviteli expedícióit, s a párizsi Louvre szakkatalógusait sem a múzeum belső munkatársai készítik, azok csak szervezik és irányítják a munkálatokat. (Külső munkaerők bevonásával történik pl. antik szakkatalógusainak kiadása is.)

De a képzőművészeti múzeumok anyagában bekövetkező változások is visszahatottak a tudományos munka jellegére. Attól kezdve, hogy a modern festészet, ill. a modern művészetek gyűjtése is feladatkörükbe tartozik, már sokkal elkötelezettebb munkát végeznek, mint amikor csupán a múlt emlékeinek tárházai voltak. A nagy európai klasszikus képtárak ilyen értelmű profilváltozása visszahatott jellegük és tevékenységük megváltozására is. Jól megfigyelhető ez a hamburgi Kunsthalle vagy éppen a rotterdami Boymans van Beuningen Museum életében.

Nemcsak a tudományos munka struktúrája változott meg az új típusú múzeumban, hanem a restauráló-anyagmegőrző munkáé is. A restaurálás szaktudományának rohamos fejlődésével ez már nem egyszerűen műhelypraxis, hanem a muzeológia egyik legfontosabb se-

gédtudománya lett. A természettudományos módszerek alkalmazásával végzett műtárgyvizsgálat ma már egy új kutatási terület, eredményei pedig új vizsgálati eszközök adnak a művészettörténetesek kezébe is. A festmények technikai vizsgálatainak (röntgenfelvétel, infravörös-felvétel stb.) publikációja a modern művészettörténeti kutatómunka egyik nélkülözhetetlen kelléke. A világ nagy képtárainak restaurátor-műhelyei átalakulnak természettudományos laboratóriumokká: a Louvre új laboratóriumának hatalmas apparátussal, dokumentációval megindult munkája példázza a nagy nemzeti gyűjteményekben létrehozható lehetőségeket, a brüsszeli IRPA pedig már múzeum-közi önálló intézet.

Az ICOM 1968-as konferenciája a múzeum funkcióiról való téziseiben hangsúlyosan kezeli a szolgáltató és nevelési jelleget. Nos, szolgáltató intézmény-e a múzeum, éppúgy, mint a színház, a mozi vagy a könyvtár?

Bizonyos értelemben igen! Hiszen ma már nem elegendő, hogy kapuit kinyissa majd újra bezárja. A műtárgyak ugyan nem "sugároznak műsort", de pusztán létükön, szakszerű őrzésükön túl szükség van hatásos bemutatásukra is.

A kérdés hazai problémái közül csak utalni szeretnék itt arra, hogy ideje lenne tudatosítani: a kiállításrendezés ma már elképzelhetetlen alkotóművész-tervező és világítástechnikus bevonása nélkül. A folyamatban levő muzeológiai forradalom a II. világháború óta radikálisan átalakította a világ nagy múzeumainak belsejét is. A konzervatívnak tartott Louvre és British Museum modernizálásának megkezdése szinte szimbolikus figyelmeztetés arra, hogy ez alól ma már seholyem lehet kitérni. New Yorktól Moszkváig, Krakkótól a Castello Sforzesco-ig a múzeumok, kastélyok, templomok kiállításai mind-mind sajátos esztétikai szemlélettel dolgozó művészi tervezés eredményei. Hazánkban pedig - eltekintve a központi intézmény által tervezett és kivitelezett múzeumi kiállítások ma már rutinosnak mondható munkájától - korszerű múzeumi tervezésről nem igen beszélhetünk. Országos múzeumaink elavult interieur-jei szinte kiábrándítóak, - és ez nem csupán anyagi kérdések függvénye.

A múzeum nemcsak kiállításai, hanem könyvtára, fototára és adattára révén is "szolgáltató intézménnyé", azaz információs centrummá válhat. Anglia múzeumpolitikájában a nagy múzeumok elszigeteltségének feloldódása a harmincas években indult meg; ekkor alapítottak új múzeumokat a londoni East-End munkáskerületeiben és az ipari városokban is. Ezek nyitvatartása a munkaidőhöz alkalmazkodott, látogatásuk ingyenes volt, bennük klubhelyiségeket, állandó információs szolgálattal nyitvatartó szabadpolcos könyvtárakat létesítettek. Világos, hogy ez a kisebb kultúrtörténeti múzeumoknál jól alkalmazható aktivitás nem adaptálható mindenütt, de az kétségtelen, hogy a városi múzeumok többségének fejlődése ebben az irányban halad.

A "public relation" újabb keletű fogalom a múzeumi munkában, de az a kulturális propagandát illetően is. Nem blaszfémia a reklám sem, ha formája és tartalma a célhoz idomul. Ma már egy-egy jó reklám sokhelyütt a legjobb pszichológusok és grafikusok közös munkája, nem csodálkozhatunk hát azon, hogy a "Látogassa a múzeumokat", vagy a közönséghez intézett más hasonló felszólításnak nálunk milyen kevés az eredménye. Múzeumi propagandánk kezdetlegessége a magunk és a közönség lebecsülésének tűnik.

A múzeumi szolgáltatások talán legfontosabb része a kiadványok, reprodukciók, katalógusok stb. forgalmazása. E téren is gondjaink vannak: különösen országos múzeumaink elmaradása szembe-tűnő. Milyen irigységgel figyeljük pl. az Ermitázs elárusítóhelyein a sokfajta kiadványt, melyek olcsó eladási ára - újabban kitűnő kivitelük is - példaképünk lehetne, vagy azt az ideális állapotot, amit a londoni National Gallery könyvespultjainál láthattunk: minden árban és színvonalban lehet valamilyen ismeretterjesztő kiadványt kapni a múzeum anyagáról, mintaszerű tudományos katalógusokat, okos kis leporellókat, füzeteket, albumokat, sokféle levelezőlapot, továbbá reprodukciókat, diaanyagot.

Tegyük említést az újtípusú múzeum negyedik feladatköréről: az oktatási munkáról is. A művészeti nevelés és a múzeumok kapcsolata az ICOM egyik legfrekvenciáltabb témája. A pedagógia új

ágaként kialakul a "múzeumi pedagógia". Néhány államban már egyetemi tantárgy is. A múzeumi nevelési osztályok (educational department, service éducatif, Kunstpädagogisches Zentrum, a szovjet módszertani kabinet) látják el ezt a nehéz feladatot. Ezek a részlegek az "állam az államban" elv szerint, a múzeumi tudományos apparátustól függetlenül működnek; tehát nem ugyanaz a munkatárs kutat és tanít! Olyan szakemberek irányítják és végzik ezt a munkát, akik nem a tudományos kutatásban szeretnének dolgozni: speciális képesítésű, jó stílusban író és beszélő, pedagógus mentalitású munkatársak. Ahol már működnek a nevelési osztályok, ott létszámuk mindenütt felülmúlja a tudományos osztályokét (mint pl. a moszkvai és a leningrádi nagy múzeumokban, Drezdában, vagy akár a londoni Victoria and Albert Museumban).

Herbert Read "Education through art" című nagyhatású könyvének programja: a művészet legyen a nevelés alapja. Ez nem új gondolat, gyökere Platon és Schiller filozófiájában már fellelhető, gyakorlata viszont újkeletű, módszereit ma is kutatják.

Az iskolai oktatásnak az egész világon a természettudományos műveltség felé tolódásával a művészeti oktatás és nevelés színhelye és hangsúlya egyre inkább a múzeumokra tevődik át. Tárlatvezetések, előadások, klubfoglalkozásokon kívül ezért sokhelyütt már alkotótevékenység kifejtésére alkalmas műhelyeket is létesítenek a múzeumok. A nagy európai és amerikai múzeumok helyiségeik és apparátusuk teljes átszervezésével ennek az újszerű nevelési feladatnak igen nagy szerepet tudtak biztosítani. Az egyik legjobb példát a nyugat-berlini múzeum ún. Junior-múzeumában láthatjuk, de a holland múzeumok nevelőmunkája is mintaszerű. Az NDK-ban már jó néhány éve törvénybe iktatták a múzeumok és az oktatás együttműködését! Módszertani csoportjaik hatalmas apparátussal dolgoznak, a munkát kiadványok is segítik, és - mint például Drezdában - jól szervezett vezetőségárda működik, amely a csoportokkal módszeresen és rendszeresen foglalkozik. A leningrádi Ermitázsban hat tudományos munkatárs feladatköre kizárólag a nevelési munka módszertanának kidolgozása és anyagának összeállítása. Itt a tárlatvezetők speciáli-

san képzett szakemberek, akiket egyetemi vagy főiskolai tanulmányaik után ún. Ermitázs-iskolán képeznek ki. (Munkájukról szinte emberfeletti teljesítménynek tűnő adatokat tudunk: évi 32.000 vezetést tartanak; egy vezetés időtartama két és fél óra. E mellett nagyszámú a mástípusú rendezvényük is, mint pl. a klubfoglalkozás, a szabadegyetemi program, az előadás-sorozat stb.) Az iskolai oktatásból kivonult művészeti nevelést azonban még ilyen körülmények között sem képesek a múzeumok kielégítően magukra vállalni!

Külföldön az ún. felnőtt-oktatás keretébe tartozó előadások, tárlatvezetések, szakkörök is sokkal több formában realizálódnak, mint amit mi itthon ismerünk. A kiterjeszthető lehetőségekre az egy-egy nagy kiállítás mellett működő "stúdió"-k szolgáltak példával az elmúlt években. Az amsterdami Rembrandt-kiállítással párhuzamosan jól szerkesztett vetítettképes előadások stb. gondoskodtak a teljes életrajz és az oeuvre bemutatásáról, és egyúttal pihenőül is szolgáltak a kiállításlátogató tömegek számára. Az 1971-es Dürer-kiállítás mellett pedig a nürnbergi múzeum művészetpedagógiai csoportja egy Dürer stúdiót szervezett. Ez a didaktikus kiállítás, melyet Bécsben és Európa több nagyvárosában is bemutattak, tudományos igényességével, modern grafikai megoldásaival példamutató. Nálunk eddig ehhez hasonló nem készült; jó lenne ezt a Dürer anyagot egyszer Budapesten is bemutatni!

+ + +

Arra a kérdésre, hogy a magyar múzeumok képesek-e megfelelni az új követelményeknek, mit válaszolhatunk?

A magyar muzeológia az utóbbi 25 évben kétségtelenül óriási változáson ment át, fejlődése több évtizedes elmaradásokat pótol. Itt és most mégsem az eredményekről, hanem a kihasználatlan lehetőségekről és a továbbfejlődés akadályairól célszerű szólni; azt is teszem a következőkben.

A hazai múzeumok különböző módon reagáltak az új feladatokra. A látogatók számának hirtelen növekedése mindenesetre szükségessé

tette a közönséggel való kapcsolatok kiépítését, vagy legalábbis az ezzel való próbálkozásokat. A vidéki és az országos intézmények "public relation"-munkája azonban nem azonos szintű: nagyobb szerephez a jelentősebb vidéki múzeumaink tevékenységében jutott.

Az országos múzeumokban kevesebb az előrelépés. Ezek az intézmények szerkezetükben és működésükben a felszabadulás után is jórészt megtartották, konzerválták a régi formákat, lényegében még ma is egy-egy tudományág egyetlen, vagy legjelentősebb hazai tudományos fórumai; valójában kutatóintézetek. Ezzel nem is volna baj, hiszen a kutatómunka "termeli" az oktató-nevelő munkához szükséges újabb és újabb ismereteket! Azonban nemzetközi rangú tudósgárdájuk - érthetően - a gondjaikra bízott, nem egyszer egyetemes jelentőségű gyűjtemények megóvását, gyarapítását és feldolgozását tekinti fő feladatának, s ezek ellátása mellett a múzeumi nevelés speciális és időigényes feladatait nem tudja ellátni, illetőleg csupán az előbb jelzett tudományos tevékenység kárára végezheti.

Merjük kimondani: a jelenlegi - közművelődési szempontból elemzett - szervezeti felépítésükkel a magyar múzeumok nem képesek az előbbieken felvázolt dinamikus (vagy didaktikus - "élő"-) múzeumok munkamódszereire áttérni, azaz új közművelődési programokban hatékonyan részt venni. Ehhez bővítésük - lényegében: "szolgáltató részlegük" kialakítása - szükséges. E lap hasábjain is már sok panasz hangzott el a hazai "mindenes muzeológusok" munkájáról. Csak további erőfecsérlésnek látszik minden olyan kísérlet, amely a múzeumoktól jelenlegi helyzetükben fokozottabb népművelő vagy propaganda munkát követel. Valóban ideje már feloldani azt a helyzetet, amelyben a hazai muzeológusok nagy része tudós, conaisseur, diplomata, pedagógus, szak-, szép- és újságíró, kritikus, belső berendező, kiállításrendező, anyagmozgató, gazdasági ügyintéző, gépirónő - és még mi minden más is - egyszemélyben. A jelenlegi múzeumi struktúrában hiányzik a tudományos segéderők - középkáderek - derékhada. (Az NSZK múzeumaiban egy tudományos munkatársra két-négy segéderő jut!)

De a dinamikus - "élő" - múzeumok megteremtésének tárgyi feltételei is vannak. Sajtónk egyre többször taglalja, hogy múzeumaink - elsősorban országos múzeumaink - egyáltalán nincsenek felkészülve a nagyszámú látogató fogadására. A múzeumban való hosszabb tartózkodásnak valóban hiányoznak a kényelmi és egészségügyi feltételei. Nincsenek megfelelő pihenőhelyiségek, kellemes és a múzeum színvonalához méltó kávézók, falatozók, de éppúgy hiányzik a megfelelő mosdó is (ez pedig akkor, amikor nagyobb gyermekcsoportok vagy turistacsoportok érkeznek a múzeumba, nem utolsó hiányosság). Hiányoznak a megfelelő fogadótermek, ahol előadások, szakkörök foglalkoztatása, vagy műhelymunka folyhatna.

És még egy probléma! Ha az anyagi és tárgyi feltételek meg is lennének, jelentkezne még egy hiányosság: nincs még megfelelően képzett gárda a tudományos-oktató részlegek működtetéséhez.

Mindezekből nyilvánvaló, hogy csak bizonyos előfeltételek megteremtése után kerülhet sor nálunk is egy korszerű közművelődési program következetes végrehajtására. Ezen a ponton a magyar múzeumügy vezetőinek szándéka találkozik az ICOM törekvéseivel, célkitűzéseik kétségtelenül ebbe az irányba próbálják terelni a munkát. Alapvető szerkezeti és anyagi kérdések megoldása nélkül azonban a múzeumi "szolgáltatások" mai alacsony színvonala lényesen nem javulhat a jövőben sem.

A szocialista múzeumügy létkérdése, hogy mennyire tudja a múzeumokat egy magasabb fokon a közművelődés szerves részévé tenni. A radikális átformáláshoz a jobb anyagi ellátáson kívül ma még a megfelelő szakembereket is nélkülözzük. Muzeológiai oktatásunk gyengéje ez; ellensúlyozni jelenleg csupán a külföldi egyetemek post-graduate muzeológiai kurzusain való részvétellel lehetne.

A magyar múzeumügy néhány, általam sürgetőnek vélt problémájára igyekeztem az elmondottakkal a figyelmet felhívni. Gondjaink ismeretében is hiszem, hogy múzeumaink elkerülhetetlen átalakulása, a mai közönséghez való igazi közeledésük rövidesen be fog

következni, és ez együtt fog jární csökkent társadalmi rangjuk visszaállításával is.

Felhasznált irodalom:

A Múzeumi Közlemények cikkei.

Múzeum és közönség. I. A Budapesti Történeti Múzeum népművelési tevékenységének vizsgálata. Budapest, 1971.

Das Museum der Zukunft. Beiträge zur Diskussion über die Zukunft der Museen. Herausgegeben von G. Bott. Köln, 1970.

BENOIST, L.: Musées et muséologie. Paris, 1971.

WÖLFFLIN, H.: Das Erklären von Kunstwerken. Reclam Universal-Bibliothek. Stuttgart, 1972.

READ, H.: Education through Art. London, 1958.

KOCH, C. F.: Die Kunstaussstellung. Ihre Geschichte von dem Anfangen bis zum Ausgang des XVIII. Jahrhunderts. Berlin, 1967.

Urbach Zsuzsa

Irányelvek a kapitalizmus és a szocializmus korszakával foglalkozó történeti muzeológia fejlesztéséhez

A magyar múzeumok felszabadulás utáni fejlődése tartalmi, szervezeti tekintetben egyaránt alapvető változások jegyében ment végbe.

A szocialista társadalom ideológiai követelményeinek megfelelően a hagyományos múzeumi szakágak tudományos és módszertani elveként a marxizmus-leninizmus került fokozatosan előtérbe. A régészet, a néprajz, a művészet- és irodalomtörténeti, valamint a természettudományi muzeológia nagy arányokban fejlesztette gyűjteményi bázisát, és számos témában új tudományos eredményekre jutott. A múzeumok iránti társadalmi igények fokozódása változásokra vezetett a hálózat szervezetében és irányítási rendjében is. Ezek között különösen jelentős volt a vidéki múzeumok tanácsai kezelésbe vétele. Marxista eszmei megalapozottságú állandó és változó kiállítások sokasága teremtett alapot ahhoz, hogy évről-évre jelentősen erősödik a múzeumok és a közönség kapcsolata, növekszik a kiállítások látogatóinak száma.

Eszmei-tartalmi vonatkozásban az egyik leglényegesebb változást az új- és a legújabbkori történelem múzeumi emlékeinek a gyűjtése, az ezekhez kapcsolódó tudományos, feldolgozó és ismeretterjesztő munka: az új- és legújabbkori történeti muzeológia bevezetése jelentette.

A nemzeti történet - a kapitalizmus és a szocializmus korszakát felölelő - közel másfél századához tartozó tárgyi emlékek összegyűjtése, feldolgozása új tudományos forrásanyaghoz, új ismeretekhez juttatja a történettudományt. A közművelődésben tör-

ténő hasznosítása, az e korszak témáival foglalkozó történeti kiállítások pedig az eredeti tárgyak élménykeltő erejéből származó, intellektuális és érzelmi gazdagodást nyújtanak a közönségnek. A felnőtteket és az ifjúkorúakat egyaránt az elődök történelmi szerepének megértetésére, küzdelmeik és alkotásaik iránti megbecsülésre, a jelen feladatainak vállalására, szocialista hazafiságra neveli. Fentiekből következően a szakág megalapozásához és kibontakozásához alapvető érdekeink fűződnek.

I.

A kapitalizmus és a szocializmus korszakával foglalkozó történeti muzeológia jelen helyzetéről

A szakág szervezett kifejlesztése az 50-es évek kezdeményezéseit követően az 1960-as évektől kezdődött.

Az új- és legújabbkori gyűjtemények alapjai a megyei múzeumokban a II. öt éves tervidőszakban jöttek létre. Néhány megyeszékhelyen a megyei múzeumok önálló intézményeként (Szombathely, Salgótarján) forradalmi, munkásmozgalmi múzeum alakult. Az ország különböző helyein a magyar munkásmozgalom, az antifasiszta harc eseményeit, kimagasló személyiségeit örökítő emlékmúzeumok létesültek (pl. Latinca Sándor Emlékmúzeum, Kaposvár; a KMP megalakulásának emlékmúzeuma, Budapest; Partizán Emlékmúzeum, Nógrád; Bajcsy-Zsilinszky Emlékmúzeum, Kővágóörs stb.). Az emlékmúzeumok egy része azonban tárgyszegény, és kevésbé látogatott intézmény.

A tanácsi kezelésben lévő - nagyrészt új- és legújabbkori - gyűjtemények egyedi tárgyainak száma 1971-ben elérte a 300.000 db-ot. Az új- és legújabbkori történész szakmuzeológusi állások száma vidéken növekszik, azonban egy-két megyében még mindig nem működik főállású történész muzeológus.

A szakág kezdeti fejlődését megindító erőt a történelmi évfordulók megünneplésével kapcsolatos társadalmi igény adta. Hazánk felszabadulásának 20. évfordulójától (1965) kezdődően a megyei múzeumi szervezetek, a helyi társadalmi erők és a közművelődési társintézmények jelentős segítségével, különböző színvonalon és terjedelemben ugyan, de többségükben az alkalomhoz méltó múzeumi megemlékezéseket, kiállításokat alkottak. A Nagy Októberi Szocialista Forradalomra, az 1918-as őszirózsás forradalomra, a Magyar Tanácsköztársaság 50. évfordulójára, hazánk felszabadulásának 25. évfordulójára emlékezve, az ország csaknem valamennyi megyeszékhelyén ünnepi kiállítások készültek. E kiállítások legfőbb pozitívuma néhány városban már az volt, hogy a munkásmozgalom, ill. a közelmúlt nemzeti története eseményeinek bemutatásában már a gyűjtemények helyi vonatkozású tárgyai domináltak. Ez a körülmény a látogatók előtt mintegy hitelesítette, és különösen a fiatalok számára élményszerűvé tette a történelmi eseményeket.

A szakág ígéretes kezdeti eredményeit a jubileumi kiállítások mellett több állandó kiállítás is bizonyítja. Ezek önállóan, vagy a megye történeti állandó kiállításának külön fejezeteként mutatják be a kapitalista korszak, a szocialista forradalom győzelme, a szocialista építés időszakának múzeumi emlékeit. Ezek között is kiemelendők a békéscsabai, az orosházi, a győri és a szombathelyi kiállítások.

A szakági tevékenység kezdeti eredményei a tudományos és az ismeretterjesztő jellegű publikációs tevékenységben is kifejeződnek. A megyei múzeumok évkönyveinek több helyen már szerves részévé váltak, a tudományos igényű XIX-XX. századi történeti témájú dolgozatok. Néhol már önálló kötetekben jelennek meg e tanulmányok. A múzeumok több helyen már alkalmassá váltak arra is, hogy átfogó megyei (pl. Békés, Győr-Sopron, Baranya, Nógrád) monográfiák szerkesztését bízzák rájuk, vagy jelentős részt vállaljanak ezekben.

A kezdeti lendületes fejlődés a megyei párt- és állami irányítás ösztönzésével és gondoskodásával volt elérhető. Sokoldalú

szakmai segítséget nyújtott a Művelődésügyi Minisztérium közvetlen felügyelete alatt működő Legújabbkori Történeti Múzeum, ill. ennek 1966-tól jogutóda, a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum szakmai-ideológiai továbbképzések, közvetlen gyűjtő-kiállítási feladatokra előkészítő tapasztalatcsere jellegű konferenciák szervezésével, kiállítási forgatókönyvek lektorálásával, s gyakran a gyűjtő-kiállításelőkészítő-rendező munkálatok helyszíni segítségével is.

I I.

A kapitalizmus és a szocializmus korszakával foglalkozó történeti muzeológia továbbfejlesztésének tartalmi célkitűzéseiről

A szakág teljesítményének fenti jellemzése azt mutatja, hogy a múzeumok sokirányú társadalmi-szakmai segítséggel képesek voltak jelentős évfordulóhoz kapcsolódó időszak, néhány esetben egy-egy állandó kiállításhoz szükséges, döntően köztörténeti anyag összegyűjtésére, a kiállítás megrendezésére. Ez azt is mutatja, hogy a múzeumok mind ez ideig csekély - egy-két megyétől eltekintve -, nagyon esetlegesen alakult gyűjteménybázison, minimális muzeológiai-módszertani tapasztalatokkal oldották meg a szakág kampányfeladatait.

A politikai célú akciók pozitív hatásának értékelésekor azonban hangsúlyozni kell: ahhoz, hogy az új- és legújabbkori történeti muzeológia megfeleljen a társadalmi elvárásnak, s a szakmai lehetőségekből fakadó igényeknek, s hogy egyenrangú múzeumi szakággá váljék, a tartalmi tevékenység sokoldalú továbbfejlesztésére van szükség. Ennek elsősorban a gyűjtőmunka tudományos alapokra helyezésében kell megnyilvánulnia. A mind ez ideig jellemző esetlegességeket megszüntetve, a kapitalizmus és a szocializmus történetének muzeális emlékeiből a társadalmi tevékenység valamennyi oldalát átfogó, a politikai, gazdasági és a kulturális fejlődést teljességre törő igénnyel tükröző gyűjteményeket kell kifejleszteni. A gyűjtemények komplex jellegű

fejlesztése minőségi változást jelent. A köztörténeti feladatoknak változatlan jelentőséget tulajdonítva az új- és legújabbkori történeti gyűjteményeknek rendelkezniök kell a különböző termelési ágazatok és szakmák fejlődését reprezentáló tárgye gyűjtésekkel, nagy figyelmet fordítva az egyes területeire elsősorban jellemző, a helyi gazdasági-termelési struktúrát leginkább meghatározó ipari, mezőgazdasági szakágazatokra, termelési szervezetekre (termelési eszközeire és termelvényeire).

Az eddigi munka egyik fő hiányosságát kiküszöbölve a gyűjtőfeldolgozó, kiállításrendező tevékenység egyik központi feladatának kell tekinteni a társadalom valamennyi osztálya és rétegei társadalmi szerepéhez, osztálytörekvéseihöz, politikai tevékenységéhez, életmódjához, szociális és kulturális állapotához fűződő emlékanyagának az összegyűjtését, feldolgozását és bemutatását.

A társadalom fejlődésében betöltött vezető helyének megfelelően kell tükröződnie a magyar munkásosztály létrejöttéhez, fejlődéséhez, osztályszervezeti kialakulásához, politikai arculata változásaihoz, a munkáséletmódhoz, a munkáskultúra hagyományaihoz, történelmi küldetéséhez: a kapitalizmus elleni küzdelem vezetéséhez, a proletárdiktatura megteremtéséhez, a szocializmus építéséhez fűződő emlékeknek múzeumi gyűjteményeinkben.

A múzeumi törzsanyag kiemelkedő részét képezik a haladó társadalmi erők és mozgalmak, az osztályküzdelem és a nemzeti felszabadító harc relikviái.

Múzeumi megőrzésbe kell jutniuk a társadalmi haladásért, a nemzet felemelkedéséért folytatott küzdelmek résztvevőihöz, a szellemi fejlődés, a tudományos, kulturális haladás úttörőihöz fűződő tárgyi emlékeknek.

A gyűjteményeknek a szocialista nemzetköziség és a szocialista hazafiság egységét kell tükrözniük; ennek megfelelően kell foglalkozni a magyar és nemzetiségi dolgozók közös antifeudális, antikapitalista harci hagyományaival, a magyar és a nemzetközi

munkásmozgalom kapcsolataival, az antifasiszta harc internacionalista emlékeivel, azokkal a magyarokkal, akik más országokban küzdöttek a nemzetközi reakcióval szemben, és más nemzetek fiával, akik hazánk földjén harcoltak a haladás ügyéért.

Nagy gondot kell fordítani arra, hogy a hazánkat felszabadító Szovjet Hadsereg harcainak muzeális emlékeit összegyűjtsük.

Külön fejezetet jelent a népi demokratikus forradalom kibontakozásának, a proletárdiktatúra győzelmének és a szocializmus építésének időszaka. Bár a jubileumi kiállításokon ezen időszak emlékei is szerepeltek, a legkirívóbb gyengeségek - megfelelő gyűjteményanyag híján - éppen itt mutatkoztak. A gyűjtés irányait illetően itt volt a legtöbb bizonytalanság.

Az új- és legújabbkori történeti muzeológia tartalmi feladatait meghatározó alapelvek erre a korszakra is érvényesek. Tehát a fő figyelmet a társadalom fejlődését elsődlegesen meghatározó tényezőkre, ill. a fejlődés fő irányára kell összpontosítani. Meg kell szervezni a módszeres és rendszeres gyűjtését, tudományos, muzeológiai feldolgozását azoknak a tárgyegyütteseknek és dokumentumoknak, amelyek egy része közéletünknek, gazdasági, politikai, társadalmi, kulturális intézményeknek, szervezeteknek, más része a dolgozó osztályok és rétegek mindennapi életének, anyagi és szellemi kultúrájának, tudatának, szocialista fejlődését tükrözi. Fokozott gondot kell fordítani a munkásmozgalommal (párt, szakszervezet stb.) összefüggő muzeális emlékek, valamint a hazánk és a többi szocialista ország kapcsolatainak erősödését tanúsító dokumentumok gyűjtésére.

Miként a korábbi időszakok tekintetében, itt is arra kell törekedni, hogy a nemzeti fejlődés keretébe helyezve, a történeti valóságnak megfelelően a megye, ill. az egyes települések sajátos körülményei, adottságai álljanak a kutató-gyűjtő tevékenység előterében. (Milyen sajátos társadalmi, gazdasági, kulturális feltételekkel, hagyományokkal kapcsolódik a terület múltja, s jelene az ország történetéhez, jelene alakításához.)

A gyűjtő-feldolgozó munka feladatainak ellátásában a múzeumoknak a társközgyűjteményekkel: a megyei levéltárral és a könyvtárral szoros együttműködésben kell eljárniok.

Hazai és nemzetközi tapasztalatok alapján kialakított álláspontnak megfelelően az új- és legújabbkori történeti muzeológia tekintetében muzeális anyagnak kell mindazt tekintenünk, amely a már részletezett tartalmak tudományos teljességű rekonstrukciójára, megőrkítésére alkalmas. Ebből következően ide kell sorolni a "háromdimenziós" tárgyakat (ipari, mezőgazdasági termékek, viseletek, használati eszközök, művészeti alkotások stb.). Ide tartozónak kell tekintenünk az új- és legújabbkori történelem megőrkítésének tipikus eszközeit: a foto- és filmdokumentumokat, a különböző hangemlékeket, sajtótermékeket, s azokat a kézzel vagy géppel írott (nem irattári eredetű) dokumentumokat, amelyek tartalmi kapcsolatban állnak a kutatott és bemutatni kívánt történeti folyamat egyéb tárgyaival.

A fentiekből következően az új- és legújabbkori történeti muzeológiának szoros kapcsolatban kell lennie, koordináltan és kölcsönös egymásrahatásban kell fejlődnie a különböző művészeti, irodalomtörténeti, néprajzi és műszaki gyűjteményekkel.

III.

A szakágazat továbbfejlesztésének szervezeti, személyi, módszertani kérdéseiről

A kapitalizmus és a szocializmus történetével összefüggő muzeológiai feladatokat a megyei múzeumokban kifejlesztendő új- és legújabbkori történeti osztályok segítségével kell ellátni. Ez az osztály a megye történeti sajátosságaitól, múzeumi adottságaitól függően összpontosulhat egyetlen (pl. Nógrád megyében, Salgótarján), vagy több megyei intézményben (pl. Győr-Sopron megyében). Az osztály települési viszonyaitól függetlenül a

gyűjtési-kutatási feladatokat elsősorban megyei viszonylatban kell meghatározni.

Az osztállyá szervezés személyi-dologi feltételeit a megyék lehetőségeitől függően fokozatosan 2-4 év alatt szükséges biztosítani. A további késedelem következményeként a közelmúlt és a jelen pótolhatatlan relikviáinak elvesztésével, eltűnésével kell számolni.

Nem lehet egyetérteni a múzeumi szervezeteknek a szükségletektől elvonatkoztatott ún. "arányos fejlesztésével", ami azt jelenti, hogy valamiféle paritást tartanak a különböző képzettségű muzeológusok alkalmazásában. Az egyes szakágak begyűjtöttségi és feldolgozottsági állapotának és a megoldandó feladatoknak ez a látszólagos arányos fejlesztés nem felel meg. Mindaddig, amíg a megyei új- és legújabbkori történeti osztályok megfelelő muzeológusállománnyal nem rendelkeznek, csupán egy-egy kampányfeladat "letudásáig" lehet eljutni, de felelősen gondoskodni az e témába vágó teendők elvégzéséről nem lehet. Ezért sürgető szükségesség az elmúlt évek mulasztásainak helyrehozása. Ez a fejlesztés maga után vonja a raktári, foto- és restaurátori kapacitások fejlesztésének igényét is. (Ez utóbbiakhoz már az eddigiekben is segítséget nyújtott a Művelődésügyi Minisztérium.)

Az 1848-tól napjainkig terjedő periódus tudományos igényű múzeumi feldolgozása csak megfelelő munkamegosztással lehetséges. Ennek természetes elhatároló elvei a történelmi fejlődés szakaszai szerint alakíthatók ki. (1848, 1867, 1900, 1919, 1944, 1948, 1962.)

A megyei múzeumi szervezetek fejlődésük távlati szakaszán jutnak el addig, hogy az új- és legújabbkori történeti osztályok ilyen optimális tagozódással működjenek. (A jelenlegi helyzetben a személyi ellátottságot az jellemzi, hogy a megyéink többségében egy tudományos kutató látja el a szakág feladatait. Sőt, 1-2 megyében még egy sem.) Ebből következően a személyi fejlesztés ütemezését úgy célszerű biztosítani, hogy az első szakaszban az 1848-tól 1944-ig terjedő időszakot és a népi de-

mokratikus forradalom kibontakozásától napjainkig terjedő szocialista korszakot egy-egy muzeológus fogja át. Tevékenységük időbeni megosztásának határa 1944-45, a népi demokratikus forradalom kezdete, az ország felszabadulása. A munkamegosztás további határai a történész-muzeológus állomány gyarapodásával és a helyi történelmi fejlődésből következő sajátosságok szem előtt tartásával jelölendők ki, a fenti alperiódusok figyelembevételével.

A káderfejlesztés fő forrása az egyetemi képzés. A tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy e szakágban kitűnő helyi erők is találhatóak, így többek között történelemszakos tanárok, akik vonzódnak a gyűjtő-kutató munkához. Jó elméleti felkészültségű, nagy helyismerettel rendelkező politikai propagandisták, a társadalmi, igazgatási szervek számos területén tapasztalatokat szerzett, megfelelő történelmi és politikai ismeretekkel rendelkező, szervezőmunkában jártas munkatársak váltak és válhatnak kiváló muzeológusokká. A munka sokszínűségére, a feladatok sokoldalúságára tekintettel célszerű is, ha az osztály munkatársainak az összetétele a fentiek szerint alakul. A szakmuzeológusok alkalmazása mellett szükséges ezeknek az erőknek a szakmai segítségét is igénybevevünk.

A munka módszertani vonatkozásai közül két kérdést emelünk ki: a munka tervezését és társadalmi támogatását.

Az új- és legújabbkori történeti munka tervezésének alapja az országos középtávú szakági tervvel összhangban kialakított, azal időben is egyeztetett gyűjtési-kutatási terv, amely a megye történeti adottságaihoz igazodóan, meglévő gyűjteményanyagára is tekintettel, tartalmazza a gyűjtési feltételek, lehetőségek, sürgősségek sorrendjében

- a felgyűjtendő témaköröket,
- az ezekhez kapcsolódó gyűjtési helyszíneket,
- az egyes témák felelőseit,
- a gyűjtőmunkában igénybe vehető segítő-támogató tényezőket,

- az e témával kapcsolatos tudományos és ismeretterjesztő feladatokat (forrásjegyzékek, gyűjteménykatalógusok, cikkek, tanulmányok, monográfiák és kiállítások) és ezek ütemezését.

A témakörök meghatározásában tudományos színvonalon tükröződnie kell a helyi körülményeknek. Itt alakulnak ki a terület történelmi adottságaiból, s a szocializmus jelen fejlődési sajátosságaiból adódó profilok (pl. Szolnok megyében a népi demokratikus korszak gyűjteményének egyik fő meghatározója a termelészövetkezeti mozgalom történeti anyaga, Békés megyében többek között az agrárszocialista mozgalmak, a nemzetiségek közös osztályküzdései kapnak hangsúlyt a gyűjteményben stb.).

A szakág egyik fő módszertani sajátossága, hogy színvonalas művelése csak széles körű társadalmi bázison biztosítható. A régészetben pl. a gyűjteményi anyag a megyék különböző ásatási pontjairól gazdagítható, az új- és legújabbkori történeti témák potenciális lelőhelyei egyenlők a megye teljes területével, annak valamennyi településével, üzemével, közintézményeivel, a lakosság legszélesebb köreivel. Ebből következően az új- és legújabbkori történeti muzeológia eredményeinek nélkülözhetetlen feltétele a társadalom különböző csoportjaival való szoros kapcsolat.

Ennek eleve adott kerete a HNF honismereti aktívahálózata, a muzeumi tevékenységhez vonzódó tanulók és felnőttek szakkörei, üzemi-értelmiségi, munkás- és termelészövetkezeti körök aktívái, a munkásmozgalom veteránjai, pedagógusok, helytörténeti kutatók. A múzeum gyűjteményanyaga céltudatos fejlesztésének, feldolgozásának és a kiállítások előkészítésének és üzemeltetésének egyetlen fázisa sem oldható meg e sokrétű, a megye területét átfogó hálózat nélkül.

Az új- és legújabbkori történeti muzeológiai tevékenységnek a hagyományos szakágakhoz történő felzárkóztatásától függ jelentős mértékben a múzeumok szocialista jellegének erősítése. Ez a szakág van hivatva a közelmúlt s a jelen minden, muzeális

anyagban kifejeződő történeti emlékének megmentésére, összegyűjtésére és közkinccsá tételére, a tudomány és a szocialista nevelés érdekében. Ezért a szakágról való gondoskodás, a szükséges személyi, anyagi és társadalmi támogatás biztosítása a múzeumokat fenntartó szervek és a múzeumok fontos feladata.

Budapest, 1973. május hó

Múzeumi Főosztály

Tájékoztató a vidéki művészeti gyűjtemények fejlesztésének aktuális kérdéseiről

A vidéki múzeumok ismeretterjesztő tevékenységének igen fontos részét a képzőművészeti kiállítások alkotják. Az ország több nagy városában a képzőművészeti kultúra terjesztésével, megismertetésével csaknem kizárólagosan a múzeumok foglalkoznak. Az igények növekedésével párhuzamosan a gyűjtemények fejlesztése konkrét feladat lett. A nagy múltú múzeumok mellett új múzeumi képzőművészeti gyűjtemények keletkeztek, s gyarapításuk nem kis gondot okoz az intézményeknek és azok fenntartó szerveinek.

A vizuális művészetek terjesztése, megismertetése napjainkban az esztétikai nevelés egyik központi kérdése. A gyűjtemények fejlesztése, a kiállítások tematikai megválasztása kultúrpolitikai probléma is. Ezek figyelembevételével vizsgálta a Múzeumi Főosztály a vidéki képző- és iparművészeti gyűjtemények fejlődését 1965-70 között. A Képzőművészeti Osztállyal egyeztetett és megyei múzeumi igazgatói értekezleten megtárgyalt összefoglaló az alábbi fő megállapításokat tartalmazta:

I.

1. A vidéki múzeumok képzőművészeti gyűjteményeinek profilját a helyi hagyományok, igények, a helyi képzőművészeti élet, és nem kevésbé az ott dolgozó szakemberek érdeklődésének iránya szabja meg.

A gyűjtemények nem határolhatók el szigorúan, s nem tisztázott mindenütt a gyűjtés köre sem. Országosan a következő gyűjtemények alakultak ki:

- kortárs magyar képzőművészeti gyűjtemény,
- helyi művésztelephez kapcsolódó gyűjtemény,
- a megyében dolgozó, vagy onnan elszármazott művészek munkáiból alakult gyűjtemény,
- vegyes gyűjtőnevek (pl. a megye vagy város szülöttének emlékműve, emlékházak, helytörténethez kapcsolódó gyűjtés).

2. A gyűjteményfejlesztés anyagi alapjait elsősorban a múzeumok költségvetésében biztosítják. Ezen kívül tanácsi póthittel és vásárlással, a Művészeti Alap segítségével, minisztériumi vásárlásokkal egészítik ki a kereteket. 1965-70 között 8.094 db tárgy, 9,609.000 Ft értékben került be az ország 40 vidéki képzőművészeti gyűjteményébe, s ezek 85-90 %-a festmény és grafika volt. A szobor és kislasztika rendkívül kevés.

3. A megyei tanácsok rendelkezésére bocsátott átlagosan 40.000 Ft a helyi művészek támogatását szolgálja. Az így vásárolt művek a megyei hivatalokba és intézményekbe kerülnek. A múzeumok - néhány kivételtől eltekintve - nem ismerik e művek mozgását, bár a kimagasló alkotások figyelemmel kísérése indokolt.

II.

1. Az iparművészeti gyűjtemények a múzeumokban (hagyománnyal rendelkező 3-4 múzeum kivételével) a helytörténeti gyűjtés részét képezik. A gyűjtemények jellege nem alakult ki. Külön gyűjtemény-gyárapítási hitellel e célra csak az említett 3-4 múzeum rendelkezik. A képzőművészeti gyűjtés anyagi forrásaihoz hasonló lehetőségük igen csekély.

2. A kortárs iparművészeti gyűjtemények fejlesztéséhez segítséget és lendületet adnak a múzeumokban rendezett kerámia-, zománc-, fal- és tértexil biennálék. Ezeknek különösen nagy jelentőségük van az ízlésnevelés szolgálatában, a környezetkultúra alakításában.

A vizsgált öt évben 3.819 db iparművészeti tárgy 1,708.200 Ft értékben került 14 megye múzeumaiba. Öt megyében (Békés, Borsod, Nógrád, Somogy, Szolnok) ez idő alatt gyarapodás nem történt.

III.

1. A vidéki múzeumok képző- és iparművészeti kiállításainak száma évről-évre azonos szinten mozog. 1965-70 között 1.078 képzőművészeti és 125 iparművészeti bemutatót rendeztek, ami az időszak kiállításoknak kb 60 %-át jelenti. A kiállítások nagy része külső szervektől vagy közvetlenül a művészekről kölcsönzött anyagból készült. A múzeumok törzsanyaga ritkán kerül kiállításra, amit többségükben restaurálási problémák indokolnak.

2. A kiállítások témaválasztása a megyék többségében nem eléggé tervszerű. A témák meghatározója a helyi ízlés, a kiállítás könnyen elérhetősége, a helyi elkötelezettség és a Képző- és Iparművészeti Lektorátus évi elosztása. A XX. század magyar képzőművészetét korszerűen bemutató kiállítás sorozata csupán egyetlen múzeumnak van. E körülmény hátráltatja a korszerű képzőművészeti ismeretterjesztő munkát s kevésbé mozdítja elő az iskolákban folyó művészettörténeti, esztétikai nevelést.

3. A kiállítások bemutatását még kevés helyen kapcsolják össze más népművelési formákkal: hangversennyel, irodalmi esttel és az ismeretterjesztés más, különböző rendezvényeivel.

4. A külföldi anyagból készült kiállítások - egy-kettő kivételével - a fővárosban kerülnek bemutatásra. Ezt részben a kölcsönző partnerek kikötései, részben a kulturális élet fővároscentrikussága okozzák.

IV.

A vidéki képző- és iparművészeti gyűjtemények fejlesztését, tudatos gyűjtő- és feldolgozó munkával, tervszerű kiállításpolitikával kell meggyorsítani. Ennek érdekében:

1. Az általános művészetpolitikai irányelveknek és célkitűzéseknek megfelelően, a vidéki múzeumok alakítsák ki gyűjteményeik profilját, speciális karakterét. Csak ez teszi lehetővé, hogy gyűjteménygyarapításukban a kortárs művészet helyi tendenciáinak, szemléleti vagy stiláris törekvéseinek nagyobb hangsúlyt biztosítsanak. Célszerű, ha a múzeumok szoros kapcsolatot alakítanak ki a képzőművészeti élet helyi szerveivel és az alkotókkal.

2. A gyűjtemények profilírozása lehetővé tenné a műtárgyak helyes áramlását, a múzeumok közötti cserét. Ehhez első lépésként fel kell mérni az ország múzeumaiban lévő műtárgyállományt, el kell készíteni a képzőművészeti tárgyak országos kataszterét.

3. Intézményen belül - együttműködésben külső szakértőkkel, a szakfelügyelettel - minősítsék a képzőművészeti műtárgyállományt, meghatározva a gyűjtemény tartalmi hiányosságait, minőségét, állapotát. Ennek figyelembevételével alakítsák ki a fejlesztés közeli és távlati terveit.

4. A kiállítások tartalmi gazdagítása érdekében 3-4 éves kiállítási témaprogram kidolgozása szükséges, amely figyelembe veszi a múzeumok közművelődési, ismeretterjesztési kötelezettségeit, elősegíti az együttműködést más intézményekkel és az iskolákkal. E terv kialakításakor vegyék figyelembe a más megyék és múzeumok nyújtotta kiállítási lehetőségeket is.

5. A határmenti megyék a kiállításcserehez hasonlóan szervezzék meg a szomszédos országokkal való rendszeres műtárgycserét gyűjteményeik gazdagítására.

6. A vidéki képző- és iparművészeti gyűjtemények fejlesztését, feldolgozását, kiállításaik rendezését és az ahhoz kapcsolódó egyéb munkákat 17 muzeológus végzi, anyaguk állagának védelmével pedig mindössze két restaurátort foglalkoztatnak. A gyűjtemények fenntartásának és továbbfejlesztésének legfontosabb feltevéle a megfelelő számú szakszemélyzet beállítása.

7. A vidéken dolgozó művészettörténészek informálására, szakmai ismereteinek bővítésére a Magyar Nemzeti Galéria és a Szépművészeti Múzeum szervezze meg a rendszeres szakmai továbbképzést.

8. A megyei intézmények, hivatalok tulajdonában lévő képző- és iparművészeti tárgyakról is vezessenek nyilvántartást a megyei múzeumok. Ez biztosíthatja később a kvalitásos művek múzeumi elhelyezését és a tárgyak szelekcióját.

9. A vidéki képzőművészeti gyűjtemények karbantartásának elősegítésére a Magyar Nemzeti Galéria teremtsen meg a feltételeket a Budavári Palotában felállítandó restauráló műhelyben.

Budapest, 1973. május hó

Múzeumi Főosztály

Az ipartörténeti gyűjtőtevékenység fejlesztéséről

I. ELŐZMÉNYEK ÉS FOGALMAK

A néprajz, az iparművészet, a helytörténet klasszikus muzeológiai szakágak lévén a háziipar és a kézműves ipar sok tárgyi emlékét már hosszú ideje gyűjtik a múzeumok. Ez az anyag az általános jellegű múzeumokban többnyire a helytörténet szerves részeként - mint az emberi társadalom alapjairól: a termelésnek dokumentum-anyaga - kerül kiállításra. A termelési mód azonban az utóbbi évszázadokban erősen megváltozott: a kézműves ipar helyett a gyáripar vált uralkodóvá, s ez vagy 100 éve már Magyarországra is áll. Erről a tényről azonban mintha a múzeumi szakterület nem vett volna tudomást. Kétségtelen, hogy a múzeumok célkitűzéseik, adottságaik, tradícióik folytán elsősorban a múlt felé forduló intézmények, gyűjtőmunkájukban így érthetően részesítették a legutóbbi időkig előnyben azokat az emlékeket - pl. a háziipar, a kézműves ipar termékeit -, amelyek a társadalom fejlődése folytán láthatóan és érezhetően "kiveszőfélben" vannak.

A gyáripar és annak technológiája távolabb áll a közérdeklődéstől, közműveltségtől. Dinamikus fejlődése eltakarja azt a tényt, hogy már szintén történelmi kategóriába tartozik. Termelési módja páratlan gyorsasággal változik, s az előző szakasz emlékei - ha idejében megőrzésre nem kerülnek - szintén megsemmisülnek. E mellett arra is figyelemmel kell lenni, hogy az egyetemes gyáriparon belül vannak olyan ágazatok, amelyek jelentősége növekvő, ugyanakkor másoké csökken (utóbbihoz tartozik pl.

hazánkban jelenleg a szénbányászat, az előbbihez a vegyipar). E változások szintén erősen formálják a társadalmi létet és tudatot, a múzeumi munka tehát csak úgy lehet teljes értékű, ha figyelme a nagyipar története emlékeinek rendszeres gyűjtésére is kiterjed.

A technikának a szokásos múzeumi kategóriáktól való távolsága, a humán műveltségnek az európai kultúrában olyan sokáig tartó uralkodása ahhoz vezetett, hogy a műszaki emlékek gyűjtése Európa-szerte a klasszikus múzeumi hálózaton kívül, attól szinte egészen függetlenül, nem közművelődési, hanem más aspektusoktól vezettetve indult meg.

Az első indíték a termelés elősegítése céljából a mesterségek oktatása - vagyis a politechnikai képzés - célkitűzése volt. Azért gyűjtötték össze a manufaktúrák - később a gyárak - gépeit, hogy azokon tanítsák a mesterségeket. E célból alakult pl. 1795-ben a Conservatoire des Arts et Métiers is Párizsban, a polgári forradalom kezdeményezésére. A technikai gyűjtemények szintén még sokáig kizárólag a szakmai oktatás célját szolgálták.

A kapitalizmus kibontakozása korában a nagy ipari-technikai kiállítások során tudatosult a bennük rejlő propagandahatás. A technikai gyűjtemények, múzeumok alakulását a következő korszakban e hatás állandósításának célkitűzése vezette. Így jöttek létre a múlt század legismertebb műszaki múzeumai.

Ezekhez az indítékokhoz végülis a közművelődési célkitűzés járult, amelyik jobbadán csak századunkban kezdett a technikai múzeumok területén határozottabban jelentkezni, s amelyik - véleményem szerint - a legfontosabb célkitűzés. Meg kell azonban jegyezni, hogy a műszaki múzeumok a legtöbb országban máig is a múzeumi hálózaton kívül állanak; fenntartóik speciális szervek, intézmények. Bennük általában technikai képzettségű szakemberek működnek, akik szakmai érdeklődésüknek megfelelően a technika belső fejlődése immanens vonalának bemutatását tartják első

számú feladatuknak (kiragadva ezt a fejlődést környezetéből, társadalmi-történelmi háttéréből).

Ha az általános múzeumok feladata egy tájegység sokoldalú hagyományainak, fejlődésének bemutatása a társadalmi al- és felépítmény vonatkozásaiban, akkor az ipartörténeti emlékek gyűjtésében is ezt a célt kell követniük. Tisztázandó azonban a kérdés: milyen mértékben és minőségben? A gyűjtés és bemutatás ugyanis többfajta szempont szerint történhet:

Technikatörténet: A k l a s s z i k u s technikatörténet kizárólag a munkaeszközök és munkafolyamatok fejlődését vizsgálja, a k o r s z e r ű technikatörténeti kutatás pedig a munkaeszközök fejlődésének társadalmi hatását és annak a technikára gyakorolt visszahatását. A technikatörténeti kutatás és gyűjtés magasszintű természettudományos - technikai és kiegészítő történelmi ismereteket és képzettséget igényel, egyetemes viszonylatban csak komplex módon művelhető. A technikatörténet művelése - gyűjtése, kutatása, kiállítása - múzeumi vonalon éppen ezért csak erre specializált intézményben képzelhető el.

Ipartörténet: Az ipartörténet nem művelhető a technikatörténet bizonyos elemei nélkül. Kutatásánál az osztársadalmi hatásokra is tekintettel kell lenni; sokkal szerveesebb tartozéka a konkrét gazdaságtörténeti elemzés, mint az előbbinek. Gyűjtése és kutatása két irányban történhet:

Iparág-történet: egy tényleges iparág (pl. szénbányászat, kénsvagyártás stb.) fejlődését vizsgálja egy országon belül s az erre vonatkozó emlékeket gyűjti. Itt is fontosak a technikatörténeti és gazdaságtörténeti elemek, de a technológiai összefüggések feltárása a fő cél. Eredményes műveléséhez technikai szakember szükséges. Iparág-történet célszerűen szintén speciális intézményben művelhető, bár ez lehet az előbbinél kisebb is.

Helyi ipartörténet: Egy területi egység (megye, város) ipari fejlődésének vizsgálata, annak az illető területre

gyakorolt társadalmi hatásával együtt. A technikai-technológiai összefüggések megállapítása itt csak harmadrendű cél: a műtárgyak nem a technikai fejlődés, hanem a fejlődés hatásának bemutatását szolgálják. (Például: egy tárgynál az az érdekes, hogy az a megyében működő első gőzgép, traktor stb. és nem az, hogy milyen konstrukció.) Ebben a gyűjtésben nemcsak a munkaeszközök, hanem a velük gyártott termékek is fokozott jelentőségűek, mert erősebben tekintettel kell lenni az emberi vonatkozásokra (munkásmozgalom, iparegylet stb.), a helytörténeti összefüggésekre is. Az ilyen célkitűzésű gyűjtést általános múzeumi intézmény is végezheti, mert a helyi ipar szakembereitől a szükséges technikai információ megszerezhető.

Gyártörténet: Egy adott gyár működésének emlékeit gyűjti, dolgozza fel és állítja ki komplex módon. Ha jól csinálják, tartalmazza a gazdaságtörténet, technológiatörténet, munkásmozgalomtörténet elemeit, s utal azok helytörténeti vonatkozásaira. Általában a saját múltját bemutatni kívánó gyár hozza létre, de a helyi múzeumok ehhez lényeges segítséget nyújthatnak.

E kutatási és gyűjtési célkitűzések hazai viszonylatban jól felosztják a szakterületet: a technikatörténeti célkitűzések az Országos Műszaki Múzeum tevékenységi körét határozzák meg, a hazai iparág-történetek művelése az ún. ipari szakmúzeumok, a helyi ipartörténet művelése pedig a területi múzeumok korszerű feladata. Nívós gyártörténeti gyűjtemények létrehozását az előbbiek mind hasznosan támogathatják, viszont a helyi ipartörténeti gyűjtés során az országos és iparági gyűjtemények tárgyi anyaga is gazdagodhat. A technikai múzeumoknak pedig fontos feladata a helytörténeti múzeumok gyűjtő- és kutatómunkájának szakmai támogatása.

II. AZ IPARTÖRTÉNETI GYŰJTÉS JELENLEGI HELYZETE HAZÁNKBAN

Az előbb elmondottakból következik, hogy az ipartörténeti gyűjtés hazánkban jelenleg három szinten folyik.

Profiljának és feladatának megfelelően az Országos Műszaki Múzeum gyűjtési köre általános: a technikai fejlődésünkre jellemző tárgyakat, dokumentációkat, továbbá a technika alapját képező természettudományok fejlődésének emlékeit gyűjti. Mindkét területen hangsúlyozott szerepe a magyar vonatkozású anyagnak van.

Sajátságosan magyarországi helyzetet jellemez az a különbözőképpen értékelhető tény, hogy hazánkban országos hatáskörű szervezetek (tárcák, trösztök, vállalatok) a legutóbbi két évtizedben saját termelési profiljuknak megfelelő szakmúzeumokat (ipartörténeti múzeumokat, gyűjteményeket) szerveztek, s további hasonló gyűjtemények kialakítását tervezik. Valószínű, hogy ha Magyarországon már hosszabb ideje létezik központi műszaki múzeum, akkor a fejlődés más irányt vesz. A szakmúzeumok létrejötte azonban sok szempontból előnyös: többek között azért is, mert egyszerűbb feladattá teszi a gyűjtőkörök tisztázását. Tehermentesítik pl. az Országos Műszaki Múzeumot egyes hazai iparágak történetének bemutatása alól, s lényegében ez teszi lehetővé, hogy a központi intézmény elsősorban az általános tudomány- és technikatörténet kutatásával foglalkozzon. Egymás mellett való létezésük azonban saját munkájukra is visszahat: lehatárolja az egyes iparágak hazai történetének művelésére vonatkozó saját tevékenységi körüket is.

A szakmúzeumok tehát elsősorban ipartörténettel foglalkoznak, s ezen belül az egyes iparágak fejlődését törekszenek bemutatni országos viszonylatban. Mivel fenntartóik - direkt vagy indirekt módon - országos hatóságok, feladataik teljesítésének alapiránya is kellőképpen adott. Jelenleg az alábbi szakmúzeumok működnek:

Közlekedési Múzeum, Budapest (országos múzeumi jelleggel)

Postamúzeum, Budapest

Tűzoltó Múzeum, Budapest

Központi Bányászati Múzeum, Sopron

Központi Kohászati Múzeum, Miskolc

Ganz Öntődei Múzeum, Budapest

Olajipari Múzeum, Zalaegerszeg
Magyar Vegyészeti Múzeum, Várpalota
Kner Nyomdaipari Múzeum, Gyoma
Érc- és Ásványbányászati Múzeum, Rudabánya

A felsoroltak közül a Vegyészeti Múzeumnál, az Olajipari Múzeumnál, a Tűzoltó Múzeumnál és a Postamúzeumnál az előbb vázolt feltételek biztosítva vannak; e múzeumok a megfelelő tárcához vagy országos hatáskörű szervhez kapcsolódnak s így iparáguk teljes hazai történetének gyűjtésére és bemutatására alkalmasak.

A Központi Kohászati Múzeum és a kezelésében lévő Öntődei Múzeum helyzete sajátságos; ezek az intézmények nem annyira országos szervhez kapcsolódnak, hanem egy nagyvállalathoz: a Lenin Kohászati Művekhez. A Központi Kohászati Múzeum a hazai kohászat egészére igyekszik kiterjeszteni gyűjtőkörét, a törekvéseit azonban a fenntartó vállalat sajátos szempontjai bizonyos mértékben korlátozzák. A budapesti székhelyű öntődei részlegének célkitűzéseiben jobban dominál az országos hatáskör érvényesítésének szándéka, noha a vállalat "érzelmeihez" ez sem áll közel.

A Bányászati Múzeum is országos gyűjtőkörű intézményként alakult. Ezt a feladatát azonban - épületének elhúzódó restaurálása miatt - jelenleg nem tudja kifejteni; legkevésbé gyűjtőtevékenységét tudja gyakorolni.

A rudabányai Ércbányászati Múzeum országos tröszt támogatását élvezi. A tröszt érdekköre - és ezzel együtt a múzeum tevékenységi köre - azonban a bányászatnak csupán egy lehatárolt területére: az ércbányászatra terjed. (Ez a bányászati ág a XVIII. századig volt nagyon jelentős hazánkban. Igen nagy történelmi múlttal rendelkezik, de szerepe egyre jobban csökken.) A múzeum tevékenységét korlátozza az is, hogy - tudomásom szerint - a tröszt hatásköre a legjelentősebb magyar ércre, az alumínium-ércre sem terjed ki.

A két nagyobb bányászati múzeum mellett még néhány kisebb gyűjtemény, emlékhely is működik, pl. Ajkán, Salgótarjánban, Telki-bányán. (Úgy tűnik, hogy a bányászati múzeumok hálózatát felül kellene vizsgálni, hogy munkájukat kevesebb átfedéssel, de nagyobb hatáskörrel végezhessék.)

A Nyomdaipari Múzeumnak alapításakor szintén országos gyűjtőkört szántak. Miután azonban a nyomdaipar nem országos szervezetű, és ez a múzeum szorosan kötődik a Kner Nyomda Vállalathoz, lényegében üzemtörténeti gyűjteménnyé alakult.

A múzeumi állapothoz, múzeumi működési jelleghez közeledő gyűjtemények közül a székesfehérvári Alumíniumipari Gyűjtemény minden valószínűség szerint rövidesen alkalmas lesz a hazai szempontból oly jelentős alumíniumgyártás teljes vertikális bemutatására, az ércbányásztól egészen a fémfeldolgozásig. Fenntartója - a Könnyűféművek - e feladatában az országos hatáskörű Alumínium Tröszt támogatására is számíthat.

A Kábelgyűjtemény a Kábelművek támogatását élvezi, amely mint monopolhelyzetű vállalat képes is az ipar történeti emlékeinek akár országos méretű gyűjtését is támogatni.

A Textilipari Gyűjtemény (Textilipari Múzeum néven is szerepel) pillanatnyilag áttekinthetetlen helyzetben van. Bár megfelelő épülettel rendelkezik, nem áll mögötte országos hatáskörű szerv, s ilyen a textilipar tagolt szervezete miatt nem is igen lesz található. A textilipar hazai jelentősége és folyamatban lévő teljes rekonstrukciója azonban szükségessé teszi, hogy az iparág műszaki emlékanyagának gyűjtése országos szinten folyjék.

Az Elektrotechnikai Gyűjtemény elsősorban Budapest Főváros Elektromos Művei támogatását élvezi. Hatáskörének szélesebb területre való kiterjesztéséhez jelenleg a feltételek nincsenek meg.

A harmadik gyűjtési szintet a megyei múzeumi hálózat jelenti, illetve jelentheti, ha az ipartörténeti anyaggal való foglalko-

zás kérdésében a vidéken jelenleg igen heterogénnek tűnő felfogáson változtatni lehet.

Körlevelet intéztünk a megyei múzeumokhoz, s abban többek között megkérdeztük: foglalkoznak-e céltudatosan ipartörténeti, gyártörténeti emlékek gyűjtésével? A 16 megyétől (3 megye nem válaszolt!) kézhez vett tájékoztatás alapján úgy tűnik, hogy jelenleg rendszeresen csak Borsod, Komárom, Nógrád, Győr-Sopron és Szolnok megyében foglalkoznak anyagunk gyűjtésével a megyei múzeumi hálózaton belül.

Komárom és Nógrád megyében ez a munka a megyei munkásmozgalmi múzeum keretében folyik, Szolnokon, Győrben és Miskolcon pedig a megye központi múzeumában. További 6 megye (Békés, Bács, Fejér, Pest, Heves, Baranya) tervezi, illetve szükségesnek tartja, hogy a megyei múzeumi hálózat gyártörténeti, ipartörténeti emlékek gyűjtésével is rendszeresen foglalkozzon, ettől lényegében a megfelelő adottságok hiánya tartja őket vissza. 5 megye (Hajdú, Szabolcs, Zala, Somogy, Csongrád) múzeumi szervezete nem tartja szükségesnek ezt a gyűjtést vagy mert a megyének nincs ipari múltja, vagy mert e feladatot az országos múzeumok, esetleg a megyében már működő szakmúzeum, szakgyűjtemény dolgának tekinti. Kétségtelen, hogy e megyék többségének múltjában az ipar nem játszott nagyobb szerepet. Hihető azonban, hogy a jelenlegi vidéki iparfejlődés mellett belátható időn belül eltűnik a különbség az ipari és mezőgazdasági megyék között, s akkor ezek az utóbbiak is megváltoztatják álláspontjukat.

Eltérő volt a megyék nézete abban a kérdésben is, hogy az ipartörténeti anyag önálló kiállításban vagy az általános helytörténeti kiállításon belül kerüljön a közönség elé. A többség úgy véli, hogy az ipartörténetnek a helytörténeten belül van a helye, s ott is csak olyan mértékben, amennyire a helytörténetben szerepet játszik. Komárom és Nógrád megye pl. munkásmozgalmi múzeuma keretén belül kívánja kiállítását létrehozni s egyedül csak Győr-Sopron megye terveiben szerepel önálló műszaki - ipartörténeti múzeum (gyűjtemény és kiállítóhely) létrehozása.

Számos megye a leghelyesebbnek azt tartja, ha e tárgykör - önálló gyártörténeti kiállítások keretében - valamelyik, a megyében fontos szerepet játszó iparvállalat rendezésében mutatkozik be és a megyei múzeum ennek létrehozásához ad megfelelő szakmai segítséget. Ezt javasolja elsősorban Fejér megye, amely eddig is aktívan működött közre a székesfehérvári alumíniumipari és a dunaújvárosi gyártörténeti múzeum kialakításában. Hasonló tervekkel foglalkozik a Heves megyei Múzeumi Igazgatóság a Vison-tai Erőmű és a Mátravidéki Fémmű vonatkozásában, és így kívánja megoldani a Szabolcs megyei Múzeumi Igazgatóság Nyírbátorban a Növényolajipari Múzeum létrehozását. A Szolnok megyei Múzeumi Igazgatóság - amely e területen igen aktív tevékenységet fejt ki - a Közlekedési Múzeummal karöltve vasúttörténeti skanzen, a Vízügyi Igazgatósággal együttműködve vízügyi gyűjtemény, továbbá a jelentősebb megyei üzemekkel együttműködve gyártörténeti gyűjtemény kialakításában vett részt. Ez a megye egyébként tipikusan bizonyítja azt, hogy az egyre fokozódó iparosítás hogyan ösztönzi, segíti elő az ipartörténeti emlékek gyűjtését.

Valamennyi megyei múzeumi igazgató irányítása alatt álló múzeumi szervezetet jelenlegi állapotában és személyi ellátottságában, valamint kiállítási és raktárterületében egyaránt és egyértelműen alkalmatlannak tartja rendszeres ipartörténeti gyűjtés végzésére.

A gyárakkal való együttműködés az ipartörténeti emlékeknek jelenleg kétségtelenül a legegyszerűbb és leggyorsabban megvalósítható olyan megőrzési módja, amely célszerűen szolgálja a múzeumi gyűjtemények megfelelő kiegészítését is. Csak helyeselni lehet az olyan javaslatokat, mint amilyent Bács és még néhány megye többé-kevésbé kikristályosodott elképzelésként tett: az ipartörténeti emlékek gyűjtését valamelyik társadalmi szervezet (MTESZ, TIT stb.) közreműködésével kell biztosítani.

Zala, Győr-Sopron és - tudomásunk szerint - Veszprém megye múzeumainak kapcsolata a megyéjükben működő szakmúzeumokkal jó, a többi megyében még hátralévő feladat a kielégítő kontaktus kiépítése a megyei múzeumi szervezet és a megyében működő szakmúzeumok között.

III. IPARTÖRTÉNETI GYŰJTŐBÁZISOK - GYŰJTEMÉNYEK - KIALAKÍTÁSA

1. Az ipartörténeti emlékek köre és a gyűjtés területei

Az általános megfogalmazás szerint az ipar- vagy technikatörténeti tárgyak körébe tartozik minden olyan tárgyi és írásos emlék, amely az iparágak, ill. gyárak, üzemek, kialakulásának, működésének és termelésének fejlődéstörténeti dokumentálására alkalmas és egyben a gazdasági és a társadalmi fejlődés szempontjából is jelentősége van.

E tárgyak konkrét megjelölése - csakúgy, mint néhány más múzeumi szaknál is - problematikus és irreális vállalkozás lenne. A muzeális értékek kiemelését sem kronológiai-, sem valamiféle tárgylista-rendszer szerint nem lehet megoldani. A tárgygyűjtés legfőbb biztosítója itt is a témakört ismerő kutató értékítélete, helyes muzeológiai szemlélete. Lehetséges ellenben a gyűjtési terület és a legjellemzőbb anyagfélések körének pontosabb meghatározása.

Az ipartörténet kellő mélységű - vertikális és horizontális irányban egyaránt ható - kutatásának tudományos igénye két, lényegében a fejlődés szakaszaival összefüggő gyűjtési vonalat jelöl ki. Ezek a következők:

- a helyi ipar kialakulásától a modern ipar létrejöttéig terjedő szakasz,
- a modern ipar struktúrája, különös tekintettel a szocialista iparosítás eredményeire.

A gyűjtendő emlékmennyiség főbb csoportjai pedig a következők:

- a termelés folyamatos eszközei (gépek, berendezések, munkaeszközök stb.),
- a terület iparának legjellemzőbb termékei,

- a termelési módra, a termelési viszonyokra jellemző - az embernek a termelésben betöltött szerepét tükröző - tárgyak.

Az előző fejezetben elmondottakból következik, hogy a hazai iparfejlődés múzeumi bemutatására alkalmas emléanyag gyűjtése valamennyi megyében fontos feladat. Ez az anyag elválaszthatatlan tartozéka a helytörténet emléanyagának, ezért gyűjtésének szükségességét nem is a terület esetleges ipari jellege, hanem a teljességre törekvő történeti - legújabbkori gyűjtemények kialakításának igénye határozza meg.

A múzeumok jelenlegi adottságai, de a muzeológiai és szakmai érdekek sem teszik indokolttá azonban, hogy mindenütt szorgalmazzuk önálló ipartörténeti gyűjtemények, gyűjtőbázisok kialakítását. A szervezett gyűjtőtevékenységet elsődlegesen az iparilag fejlettebb megyékben kell megindítani, döntően a jellemző iparág fejlődéstörténeti emlékeire irányulóan. Kívánatos a fellelhető emlékek begyűjtése egyetlen olyan üzem esetében is, amelynek meghatározó vagy befolyásoló szerepe volt a település gazdasági életének alakulásában. A gyűjtőtevékenységben a múlt emlékeinek mentése mellett - a megfelelő illusztráló tárgyak kiemelésével - törekedni kell a jelen fejlettségi színvonal érzékeltetésére, úgyelve arra is, hogy a létesülő gyűjtemények, kiállítások ne az ipari árubemutatók vagy vásárok jellegét viseljék.

A kijelölendő gyűjtőbázisokon is célszerű a differenciáltság elvét érvényesíteni úgy a gyűjtési kört, mint a létesítményformát illetően. Azt, hogy több, vagy esetleg csak egy iparágra irányuló gyűjtéssel kell-e számolni, az adottságok szabják meg. A megyei múzeumi szervezetek keretében egyik esetben sem a technika általános fejlődésének műszaki emlékeit, hanem a helyi iparfejlődés bemutatásának dokumentálására alkalmas emlékeket kell gyűjteni.

A gyűjtés iránya és intenzitása jelentős mértékben befolyásolhatja az anyag múzeumi hasznosításának formáját. Egyes helyeken

az anyag beépülhet a múzeum állandó kiállításába; a helytörténeti gyűjtemény mellett létrehozható az önálló ipartörténeti gyűjtemény (s ez alapja lehet egy később megszervezendő ipartörténeti profilú múzeumnak), másutt a gyűjtés állandó jellegű, elkülönült kiállítóhely (mint pl. a Ganz Öntődei Gyűjtemény vagy a pápai Kluge Kékfestő Üzem) létesítését célozhatja.

A gyűjtőhelyek kiépítésének szempontjai a következők:

a/ a gyűjtési kört illetően:

- általános ipartörténet,
- speciális szakági- vagy üzemtörténet;

b/ a létesítmény jellegét illetően:

Ipartörténeti Múzeum (általános vagy speciális gyűjtési tevékenységgel).

Ez a legszűkebb köre az alapítási lehetőségeknek a nagyobb anyagi és személyi szükségletek miatt. E kategóriába sorolhatók az olyan kezdeményezések, mint a tervezett Textilipari Múzeum, Malomipari Múzeum, vagy a még kifejlődőben lévő - általános érdeklődési körben tevékenykedő - tatabányai, győri, salgótarjáni kezdeményezések.

Ipartörténeti gyűjtemény.

Létrejöhethet egy múzeum keretében önálló gyűjteményként, vagy a helytörténeti gyűjtemény egy részlegeként.

Ipartörténeti kiállítóhely.

Létesítése kivételes esetekben indokolt. Két formában alakítható ki: jelentős ipartörténeti objektum - ipari műemlék - múzeumi célú hasznosításával, vagy olyan elkülönült múzeumi kiállításként, amely jelentős és jellemző helyi iparág (iparágak, esetleg üzem) muzeális emlékeit mutatja be.

Üzemi gyűjtemény, szakgyűjtemény.

Jellemzője, hogy nem a múzeumok szervezetében működik, hanem valamely vállalat vagy szövetkezet tartja fenn. Működését a múzeumok szakmailag támogatják.

2. Az ipartörténeti emlékek nyilvántartásának rendszere

Az ipartörténeti gyűjtemények tárgyi és dokumentációs anyaga a történeti jellegű muzeális emlékek típusába tartozik. Nincs jellegbeli eltérés a fotoanyagban sem. Ez a körülmény lehetővé teszi, hogy az ipartörténeti gyűjtemények anyaga - megfelelő csoportosításban - a "Múzeumok Nyilvántartási Szabályzatá"-ban előírt követelmények megtartásával kerüljön feldolgozásra. (Irányadók a Szabályzat valamennyi tudományágra vonatkozó I.Általános szabályok című fejezetének rendelkezései.) A tárgyak tudományos és ismeretterjesztő célú felhasználhatóságának biztosítékeként követelmény a szakleltárkönyv folyamatos vezetése, a tudományos leírókartonok és mutatókartonok készítése. A mutatózás a helyi szükségletek szerinti bontással, de legalább a név- és tárgymutatózás igényével készül.

Miután nem műszakinak, hanem történetinek minősített tárgyakról van szó, illetőleg gépek esetében sem jelentkezik igényként a műszaki adatok részletes meghatározása, szakleltárkönyvként nem az Országos Műszaki Múzeumban rendszeresített speciális nyilvántartókönyv, hanem a történeti gyűjtemény szakleltárkönyvének használatát javasoljuk. Ennek rovatolása alkalmas valamennyi szükséges adat bejegyzésére.

Feltehetően nem távoli perspektíva, hogy a helytörténeti, újkori gyűjtemények - osztályok - keretében mennyiségileg is jelentős ipartörténeti gyűjteménycsoportok létesülnek. Célszerű ezért a gyűjtőbázisként kijelölt múzeumoknak ajánlani, hogy az ipartörténeti emlékek nyilvántartására új történeti leltárkönyvet nyissanak, mégpedig kettőt: az egyiket a tárgyi anyag, a másikat az archivális anyag számára. Mivel a szakleltárkönyv nem a

gyűjteményi szakcsoportosítás eszköze, a leltározás az új gyarapodások folyamatos bejegyzésével történik, az anyagon belüli szakmai csoportosítás - mint a többi tudományágnál - a kartonozás keretei között valósul meg. Nagy gyűjteményeknél az anyagcsoportok szerinti több leltárkönyv párhuzamos vezetése nem kifogásolható. (A Magyar Munkásmozgalmi Múzeumban pl. külön leltárkönyvet kapnak a jelvények, a plakátok stb.)

A tudományos leírókartonok tárolási rendszerének kialakítása sokféleképpen történhet. Egy csoportosítási alaprendszer - amely a helyi szükségletnek megfelelően természetesen tovább tagolható - a következő:

Tárgyi gyűjtemények (az egyes iparágak szerint rendezve):

- termelőeszközök (gépek, szerszámok, berendezések stb.),
- termékek, készítmények,
- az iparág (üzem) működése során keletkezett tárgyi emlékek (felszerelési tárgyak, jelvények, kitüntetések stb.).

Archivális anyag:

- az iparág, ill. üzem alapítására és működésére vonatkozó (nem irattári jellegű) dokumentumok,
- tervrajzok, munkarajzok, gyártmány-dokumentációk,
- termelési adatok, kimutatások,
- az üzem belső szervezeti élete kapcsán keletkezett dokumentumok (üzemi társadalmi szervezetek tevékenysége, munkavédelmi, szociális kulturális stb. iratanyag).

3. A gyűjteménygyarapítás és belső feldolgozás személyi feltételei

Az ipartörténeti gyűjtőbázisok kiépítése feltétlenül szükségesé teszi a szakemberlétszám fejlesztését az elkövetkező években. Elsősorban történész képzettségű kutatók munkába állításá-

val kell számolni a gyűjtőbázisok jellegének (múzeum, kiállítóhely, gyűjtemény) és gyűjtőterületük nagyságának megfelelő mértékben. A helytörténeti gyűjtemények keretében elkülönülten kezelt ipartörténeti emlékműanyag gondozása is megkívánja külön kutató beállítását.

A megyei múzeumi szervezetek történész-kutató létszáma az elmúlt időszakban kedvezően alakult. Jelenleg 51 főhivatású és 23 mellékfoglalkozású kutató végez a megyékben történészi feladatot, főleg a legújabbkor és a munkásmozgalom tárgykörében. (Csak Somogy és Zala megyében nem dolgozik még történész.) E kutatók némelyike már ma is végez kisebb mértékű, helyi vonatkozású ipartörténeti gyűjtő- és kutatómunkát (pl. Baranya, Győr, és Nógrád megyékben). Ez a tevékenység azonban inkább munkásmozgalom-, vagy várostörténetet kiegészítő alkalmi, ill. hézagpótló gyűjtés, s így tematikus ipartörténeti gyűjtőmunkának nem minősíthető.

A rendelkezésünkre álló felmérési adatok szerint jelenleg Vas megyében 1 főhivatású, Komárom megyében 1 mellékfoglalkozású és Veszprém megyében 2 mellékfoglalkozású kutató lát el kifejezetten ipar-, ill. technikatörténeti gyűjtő és kutató feladatokat a múzeumi szervezet keretében.

A létszámfejlesztés szükségessége a vázolt helyzetből és a feladatokból nyilvánvalóan adódik. A gyűjtőbázisok kiépítésének elengedhetetlen feltétele a csak e feladatokkal foglalkozó kutatók alkalmazása. Az ö n á l l ó , vagy a helytörténeti gyűjtemények keretében e l k ü l ö n ü l t ipari gyűjteményeknél főhivatású, az ipari gyűjteményeket kifejlesztő e g y é b helyeken mellékfoglalkozású kutató beállítása elemi követelmény. E helyeken a IV. ötéves tervidőszak végéig legalább 1-1 fő, azt követően a már megindult munka igényei szerint további személyi fejlesztés szükséges. Távlatban perspektívában abban az iparilag legfeljettebb 2-3 megyében, ahol nagyobb gyűjtemények kialakulása várható, a megyei múzeumoknál ipartörténeti osztályok létesítésével kívánatos számolni.

A kutatólétszám kedvező alakulása mellett sem hagyható figyelmen kívül a múzeumi munkát segítő társadalmi bázis megteremtésének szükségessége. Fokozott jelentősége van ennek a kezdeti időszakban, amikor elsődleges feladatként a területfelmérés, a leletfelderítés, a bejelentő-hálózat megszervezésének munkája jelentkezik. Tapasztalati tény, hogy a fiatalság körében növekszik az érdeklődés az ipar- és technikátörténeti emlékek iránt. A múzeumok feladata ennek az érdeklődésnek aktív tevékenységgé formálása művelődéstörténeti, üzemtörténeti, műtárgyvédelmi előadások szervezésével. Olyan igyekezet ez, amit az üzemi KISZ-szervezetek is szívesen fogadnak. Példánk van rá, hogy már egyetlen lelkes társadalmi munkás is képes nagyüzemben komoly gyűjtemény létesítését elősegíteni! Jó kezdeményezés, ha a múzeum szocialista szerződést köt egy-egy üzem vezetőivel, vállalva, hogy kiállításokkal, bemutatókkal, előadásokkal segíti az üzemi kulturális munkát, s cserébe érdekeltté teszi az üzemet a muzeális értékek mentésében. Az üzemek általában nem zárkoznak el saját ipartörténeti emlékeik szervezett gyűjtésétől, de - néhány kivételtől eltekintve - a múzeumnak kell a kezdeményezőnek lennie. A tapasztalat szerint a múzeum és az üzem közötti ilyesféle intézményes kapcsolata maga után vonja az üzemi párt- és társadalmi szervezetek támogatását is.

4. Az országos múzeum szakmai segítőtevékenysége, szakember képzés

A műszaki és iparági szakmúzeumi hálózat munkáját az Országos Műszaki Múzeum koordinálja, de rá hárul az a feladat is, hogy támogassa a megyei ipartörténeti gyűjtőbázisok működését. Ennek kerete a szakfelügyeleti tevékenység, formája a többi országos múzeumok szakfelügyeleti munkájáéval azonos. Tekintve, hogy műszaki és ipartörténeti muzeológusok képzése hazánkban jelenleg nem folyik, különös jelentősége van a kutatók elméleti és gyakorlati képzése megvalósításának. Ez elsősorban a nagyobb szakmúzeumok kialakult tevékenységének tanulmányozásán alapulhat. Kívánatos, hogy a vidéki gyűjtőbázisokra kerülő fiatal törté-

nész kutatók meghatározott gyakorlati időt töltsenek el az Országos Műszaki Múzeumban az önálló múzeumi munkára való felkészítés céljából. Ez a módszer más tekintetben is hasznot hajtó: az intézmények közötti közvetlen kapcsolat megteremtését is nagyban elősegíti.

IV. AZ IPARTÖRTÉNETI GYŰJTŐTEVÉKENYSÉG KIBONTAKOZTATÁSA

A jelenlegi adottságok között az ipartörténeti gyűjtőtevékenység kibontakoztatása a következő főbb elvek szerint történhet:

1. Az ipartörténeti gyűjtések megkezdése, ill. folytatása valamennyi múzeumi szervezetben - az iparilag kevésbé fejlett megyékben is - indokolt. A meghatározatlan iparág-profilú gyűjtések általában a helytörténeti anyag kiegészítésére irányuljanak, de az is szándék legyen, hogy - ha a helyi gazdaságfejlődés bővebb anyagot szolgáltat - a kezdeti gyűjtések később elkülönült gyűjteménnyé válhassanak.

2. Egyes jelentős ipari múlttal rendelkező megyékben kívánatos az ipartörténeti múzeum - vagy legalább önálló gyűjtemény - feltételeinek megteremtése; a gyűjtőmunkának e megyékben erre a célra kell irányulnia.

3. A múzeumok szerepeltessék terveikben a múzeumi kereteken kívüli ipartörténeti gyűjtések (a gyári, üzemi stb. gyűjtőmunka) fokozott segítségét. E "külső" kezdeményezések elsősorban a művelődéspolitikai szempontból is fontosnak ítélt helyeken részesüljenek szakmai támogatásban.

A gyűjtési és gyűjteményalapítási célok mindhárom formájánál természetszerűleg alkalmazni kell az előző fejezetekben ismertetett muzeológiai elveket és módszereket.

A meglévő gyűjtemények munkájának továbbfejlesztésére, új gyűjtemények, kiállítóhelyek létesítésére vonatkozó adottságokat, ill. elképzeléseket a következőkben összegezhetjük:

a/ A múzeummá vagy szakgyűjteménnyé fejlesztés lehetőségei:

Komárom megyében a megyei múzeumi szervezet keretében 1971. januárjában alakult meg Tatabányán a Megyei Munkásmozgalmi és Ipartörténeti Múzeum, amely a megye teljes területére terjedően gyűjti az ipartörténeti emlékeket is. Munkája eddig elsősorban a tatai és dorogi szénbányászat kallódó emlékeinek mentésére irányult; az egyéb iparágak dokumentumainak szervezett gyűjtésére a személyi és tárgyi feltételek még nem biztosítottak.

Fejlesztési célul a következők jelölhetők meg: a megye teljes iparát és munkásmozgalmát bemutató közgyűjteménnyé válásához a múzeum raktározási lehetőségének bővítése, valamint létszámának fejlesztése révén a gyűjtőtevékenység kiterjesztése a bányászaton kívül a cement-, papír-, kőolaj-termelés és feldolgozás területére.

Nógrád megye fejlett ipari megye, szénbányászata, vas- és üvegipara a legjelentősebb; a helyi tervek szerint is indokolt különösen ezekkel az iparágakkal foglalkozó önálló ipartörténeti gyűjtemény kialakítása. Célszerű lenne a Nógrádi Szénbányák által létesített salgótarjáni földalatti bányakiállítást a múzeumhoz csatolni, ennek közművelődési hasznosítása ugyanis a jelenlegi kezelésben nem kielégítő.

Kívánatos, hogy a Megyei Tanács felfigyeljen a múzeum megerősítésének szükségességére, s elsősorban a raktározás és a létszám megerősítése terén biztosítson fejlesztési lehetőséget.

Győr-Sopron megye székhelye: Győr, az ország egyik legfontosabb ipari bázisa. Az ipartörténeti emlékek gyűjtésére és közművelődési célú hasznosítására megyei ipartörténeti múzeum létrehozá-

sa indokolt. Ennek megvalósítását a megyei szervek már korábban kezdeményezték; ilyen értelemben foglalt állást pl. 1970-ben a megyei pártértelkezlet is.

A megyei múzeum 1962 óta gyűjt rendszeresen gyáripari - technikai emlékeket (termékeket, leírásokat, rajzokat, modelleket, fotokat stb.). A gyűjtemény kellő mértékű fejlesztése épület-hiány miatt húzódik (bár már tanácsi határozat is született elkülönült raktár- és kiállítási termék biztosítására).

Javasolható, hogy a Megyei Tanács erősítse meg korábbi elhatározását, és kísérelje meg a szükséges elhelyezési és személyi feltételek mielőbbi megteremtését. Ezzel egyidőben kívánatos a gyűjtőmunka olyan értelmű kibővítése is, hogy az a gépipar mellett a vegyipar egyes ágai - főleg a mezőgazdasági vegyipar -, valamint a textilipar emlékeire is kiterjedjen.

Az önálló ipartörténeti múzeum létrehozását a megyei múzeumi szervezet keretében, Győrben javasoljuk.

b/ Kiállítóhelyek létesítésének lehetőségei,
szervezeti változtatásokra vonatkozó elképzelések:

Borsod megyében a kohászat és a bányászat emlékeinek gyűjtésére két szakmúzeum működik: Miskolcon a Kohászati Múzeum, Rudabányán az Érc- és Ásványbányászati Múzeum. A megyei múzeumi szervezet keretében ezért iparági profil kifejlesztése nem indokolt, de kívánatos, hogy a helytörténeti gyűjtések keretében több figyelmet fordítson a miskolci, ózdi, borsodnádasdi, rudabányai, telkibányai, hollóházai, sárospataki, sátoraljaújhelyi gyáripar fejlődésének emlékanyagára. Távlatban ebből az anyagból kinőhet, elkülönülhet muzeális kiállítóhely. A szakmúzeumokkal való együttműködésben fel kell mérni azokat a helyi adottságokat, amelyek hozzájárulhatnak a telkibányai keménycserépgyártás-bemutatóhoz hasonló újabb kiállítóhelyek megszervezéséhez.

A megyeszékhelyen a helytörténeti gyűjtemény gazdagításán kívül az állandó jellegű ipartörténeti kiállítás jelentheti perspektívában a fejlesztés reális formáját.

Veszprém megye legfontosabb iparága a vegyészeti, s az iparág szervezett kutatására Várpalotán már szakmúzeum működik. E mellett szakgyűjtemények is vannak a megyében a porcelánipar, a kékfestőipar és a bányászat emlékeinek gyűjtésére. A tanácsi hálózat keretében nem szükséges kimondottan iparági gyűjtések kezdeményezése, de kívánatos, hogy a veszprémi múzeumban a helytörténeti gyűjtemény folyamatosan kiegészüljön ipartörténeti jellegű tárgyakkal. Megfontolandó viszont a pápai Kluge-féle kékfestőüzem - ipartörténeti emlék - és az ajkai bányászati gyűjtemény megyei kezelésbe való átvétele.

Zala megye jellemző iparága: az olajipar emlékeinek gyűjtésére és bemutatására Zalaegerszegen országos gyűjtőkörű múzeum működik. A megyében újabb ipartörténeti gyűjtőbázis létesítése nem javasolható.

c/ A megyei helytörténeti gyűjteményekhez kapcsolódó ipartörténeti gyűjtések javasolható céljai, feltételei:

Baranya megyében: állandó jellegű bányatörténeti kiállítóhely létesítése a megyei múzeumi szervezet és a Mecseki Szénbányák együttműködésében; - vasúttörténeti emlékek gyűjtése a pécsi MÁV korábbi gyűjtéséből származó anyag kiegészítésére, ill. kiállítás céljára.

Bács megyében: a helytörténeti gyűjtemény mellett a megyei ipar emlékanyagának rendszeres gyűjtésével gyűjteménybázis kiépítése, a gyűjtőmunkához kutatói létszám biztosítása; - a kecskeméti zsinagóga felújított épületének felhasználásával önálló ipartörténeti kiállítás létrehozása.

Heves megyében: a megyei múzeumi szervezetnél az ipartörténeti gyűjtést - állandó jellegű kiállítás létesítése céljából - to-

vább kell folytatni, különös tekintettel az Egri Dohánygyár, a visontai Thorez Erőmű és a Mátravidéki Fémművek emlékanyagára; a gyűjtemény számára biztosítani kell a megfelelő raktározási lehetőséget.

Pest megyében: a Nagykőrösi Konzervgyár már meglévő gyűjteménye mellett új gyártörténeti gyűjtések szervezhetők (pl. Cegléd, Vácott, Szentendrén); e helyeken nem önálló, hanem a helytörténethez kapcsolódó gyűjtést javasolunk. A munka feltétele: a személyi és a raktározási problémák megoldása.

d/ Gyűjteményalapítási vagy fejlesztési lehetőségek nem múzeumi keretben:

Borsod megyében a Leninvárosi Vegyiművek kezelésében a földgázfeldolgozás és a műanyaggyártás történeti anyagának gyűjtése.

Fejér megyében: Székesfehérvárott alumíniumipari üzemi gyűjtemény kifejlesztése a Könnyűfémművek gondozásában; - híradástechnikai gyűjtemény megalapítása a Videoton gyárban; - Dunaújvárosban a Dunai Vasmű ipartörténeti emlékeinek gyűjtése üzemi keretekben.

Komárom megyében: Tatán a Malomipari Tröszt kezelésében lévő ún. Cifra-malom XVII. századi, kb 3 szintes - jelenleg kihasználatlan - műemléki épületének átvétele múzeumi célra. Megfontolandó egy országos gyűjtőkörű malomipari múzeum idetelepítése, miután Tatának a középkorra visszanyúló malomipari múltja van.

Szabolcs megyében: Nyírbátorban, a Növényolajipari Vállalat (volt Boni-gyár) gondozásában meglévő gyári gyűjtemény továbbfejlesztése.

Szolnok megyében: papíripari gyűjtemény létesítése a Szolnoki Papírgyár gondozásában; - a jászberényi Hűtőgépgyár gyártörté-

neti gyűjteményének továbbfejlesztése; - vízszabályozástörténeti gyűjtemény létrehozása a Vízügyi Igazgatóság gondozásában.

Tolna megyében: a tolnai selyemgyárban a selyemgyártás történetét felölelő üzemtörténeti gyűjtemény létesítése.

Pest megyében: konzervipari gyűjtemény kifejlesztése a Nagykőrösi Konzervgyár kezelésében.

Budapesten: az e tanulmány első fejezetében felsorolt múzeumi gyűjtemények további fejlesztésének szorgalmazása. (Budapesten újabb iparágak bekapcsolására nem látunk lehetőséget.)

+ + +

A gyárakban, üzemekben kialakuló - vagy már folyamatban lévő - gyűjtési tevékenység nem nélkülözheti a szak szerint arra illetékes országos múzeum segítségét, vidéki gyűjtemények esetében ezen túlmenően a megyei múzeumi szervezetekét sem; így lehet biztosítani a munka muzeológiai szakszerűségét. Olyan tényező ez, amely nem csak a jelenben hat, hanem a jövőben is, hiszen az összegyűlt anyag - a tapasztalatok szerint - végső fokon a közgyűjteményekbe kerül, azok anyagát gazdagítja.

Szabadváry Ferenc

A régészeti topográfia Veszprém megyei köteteiről

A magyar régészeti bibliográfiában már ma is, a múltó évekkel párhuzamosan pedig méginkább, csak négy szerény címtételt jelent majd a Magyarország Régészeti Topográfiája első négy kötet. És ha ma még sokan tudják - akár mert részesei voltak, akár mert hasonló munkán tevékenykednek -, hogy a felszabadulás utáni időszak legnagyobb kollektív vállalkozásának egy fejezete zárult le a Veszprém megyét befejező negyedik kötet közelmúltban történt megjelenésével, később, talán majd azért, mert egyre jobb topográfiák lépnek a nyomába, egyre kevesebben fogják ezt a munkálatot annak emlegetni, aminek most tartjuk.

A négy kötet a terjedelmet tekintve nem jelentéktelen: 1.258 szöveg- és képdalt, továbbá 22 összesítő térképmellékletet tartalmaz. A munka elsősorban hazai használatra készült, s ez a példányszámban is megnyilvánul: 1000, majd később 1300 példányban adta ki köteteit az Akadémia Kiadó.

A nagy vállalkozás eredménye szolid keretek között, ha nem is színvonaltalan, de nem is hibátlan nyomdai kivitelben került közkézre.

Mi van a négy kötet mögött és mi van a kötetekben? Bár túlzott kijelentésnek látszik: először is egy évtized munkája. A Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Kutató Intézete - akkor még Csoportja -, a topográfiai gondolat kezdeményezője, szorgalmazója és gondviselője, 1961-ben kereste meg a keszthelyi és a veszpré-

⁺ A régészek számára 1972. novemberében, Győrben tartott szakmai-ideológiai konferencián elhangzott előadás.

mi múzeumot azzal a kérdéssel: vállalkozik-e a két intézmény mindarra az akkor még homályosan körvonalazott feladatra, amelyet a topográfia Veszprém megyében történő elkészítése jelent? Vállalkoztunk rá s az első évben - párhuzamosan az elvek tisztázását célzó egykori megbeszélésekkel, - nagy ütemben végeztük a múzeumi gyűjteményanyag, az adattári feljegyzések, a lelőhelyek és az irodalom regisztrálásával, rendezésével kapcsolatos aprómunkát. A már kiformalódott elvi program ismertetésére, megvitatására, majd szélesebb szakmai közösség elé vitelére csak 1964-ben került sor; addigra már jelentős előmunkálatok állottak mögöttünk.

Tudománytörténetünk majd kielemezheti, hogy az eredeti maximalista programok (pl. a feldolgozás során az adott terület geológiai, geográfiai, hidrográfiai, klimatikus viszonyairól, valamint egykori faunájáról és flórájáról is résztanulmányok készítése, továbbá tíz év alatt az egész ország anyagának feldolgozása), egyszóval: a kezdeti ábrándok hogyan zsugorodtak össze, a gyakorlatban hogyan realizálódtak. Az optimizmusra és a nehézségek előre-nem-látására nemcsak Patek Erzsébetnek a Magyar Tudomány 1962. évi nyári számában megjelent tájékoztatója a példa. Sági Károly és Jomagam - mint szerkesztők - 1963 tavaszán egymástól függetlenül az akkor mindössze két kötetre tervezett mű elkészítésének határidejét 1963 végére, illetőleg 1964 elejére vállaltuk! 1966 elején fogadta el a Kiadó az első kötet kéziratát s még az év végéig meg is jelentette. (Ennek a kötetnek 1967 tavaszán előbb szűkebb körben, majd az 1964. évi összejövetelhez hasonló plénumon folytattuk le a vitáját.) 1967-ben fejeződött be a második kötet megírása (érdemes arra figyelni, hogy a szerkesztői előszavak dátuma egy-két évvel megelőzi az impresszumban feltüntetett nyomdabakerülési időpontot), ez 1969-ben jelent meg; 1968-ban következett be a harmadiké, ennek megjelenési időpontja 1970 vége volt, s 1970-ben készült el a befejező kötet, amely azután 1972 nyarán került a nyilvánosság elé.

Az előkészítéssel együtt eltelt tíz évből csak hét-nyolc mondható a terepbejárások, majd a kézirat-írás, rajzoltatás, fény-

képeztetés tényleges munkafázisának, de a megelőző két-három év tennivalóit sem kicsinyelhetjük le. A megjelentetés 1966 elejétől mondható folyamatosnak, tehát a topográfia körülbelül másfél évenként jelentkezett köteteivel a szakmai közönség előtt.

Tudjuk, hogy az érdekeltek izgatottan lapoztak bele a friss, nyomdászágú kötetekbe. A magyar régészeknek minden esélyük megvan arra, hogy az elkövetkező 120-150 évben még éri őket e fajta "topográfiai impulzus", de sajnos, csak ilyen ritka időközökben, hacsak nem teszünk ez ellen valamit! Azt hiszem, egyik aktuális feladatunk az lenne, hogy megvitassuk: okvetlen ilyen hosszadalmas előkészítési, gyűjtési, megjelentetési eljárásokon kell-e átmennie a magyarországi régészeti topográfia további munkálatainak?

A "nagyszabású" jelző alkalmazását indokolttá teszi a munkában résztvett szakemberek száma is. Összesen tíz régész nevét olvashatjuk szerkesztőként és szerzőként a kötetek címlapjain; közülük öten két-két kötet munkálatainak is részesei voltak. De rajtuk kívül kisebb-nagyobb mértékben további tizenöt régész közreműködését regisztrálják a Bevezetések köszönőszavai. Közülük Frech Miklós, Horváth László, Tóth Sándor nevét emelhetem ki, hozzájuk véve Pákay Zsoltot, aki történeti adatösszeállításokat végzett az első és a harmadik kötethez. A lektorok is nem csekély munkát végeztek; közülük - mert mind a négy kötetben részük van - Bóna Istvánt és Györffy Györgyöt említeném meg Patkó Erzsébet mellett, akinek - mint ismeretes - sokkal nagyobb szerepe van a topográfia gondolatának és megvalósulásának folyamatában, mint amit sorozatszerkesztőként való megnevezése a kötetek elején (és ez is csak a harmadik kötettől kezdve) sejtet.

Nem volt kisszámú a technikai munkatársak gárdája sem. Az időközben elhunyt Seitz Kornél csak két kötet munkálataiban működött közre, de a térképészeti, jelkulcsos közlésmód elvi részleteinek kidolgozásában oroszánrésze volt. Mint térképészt, a legfáradságosabb, a rajzasztal mellett végzett munka: a község-

(265 db) és az összesítő térképek (22 db) készítőjét, Nagy Ernőt említeném meg, két munkatársával együtt. A főleg őskori, de részben középkori földvár, sánc, gát, valamint halomsír fölmérőjét (50-nél több alapos felmérésének első közlése történt meg a kötetekben): Virágh Dénest sem hagyhatom említés nélkül, hiszen rá hárult talán a legkomolyabb erőfeszítést igénylő terepmunka végzése. Az egyre szebb, plasztikusabb rajzok készítésében hat munkatársa vett részt, közülük Árpás Károly kezényoma három, Erdélyi Zsuzsáé két kötetben található meg. Az öt fényképész munkája - tekintve, hogy a fényképes tárgy-ismertetés, illetve lelőhely-bemutatók egyre nagyobb mértékű az egymást követő kötetekben - ugyancsak jelentős, különösen, ha hozzávesszük, hogy az előkészítő munka stádiumában csaknem tízezer felvétel készítették a keszthelyi, a pápai és a veszprémi múzeumok régészeti anyagáról és a terepbejárásokon gyűjtött leletekről.

A húsz fős technikai munkaerőcsoport mellett még feltétlenül megemlítendőnek tartom a múzeumok és a Régészeti Intézet adattári, leltározási munkáival foglalkozó, jobbára nyugdíjas munkatársait is; számuk tíznél is több. Az általuk végzett és gyakran a terepmunkára is kiterjedő előkészítő munka ugyancsak hálátlán, aprólékos tennivalókat jelentett.

Ötvennél jóval több szakembert foglalkoztatott tehát elkészülésének tíz éve alatt a Veszprém megyei Topográfia. Nemigen tudnék hasonló nagyságú és jelentőségű régészeti munkálatot megemlíteni, ahol ennyien voltak érintve egy adott feladat megoldásában.

Meg kell még említenem - bár segítségük kisebb jelentőségű, de még sem lebecsülendő - az ún. önkéntes adatszolgáltatók gárdáját; a falujukat, lakóhelyük környékét jól ismerő, leletekre felfigyelő útbaigazítóinkat. Nevezhetjük nyugodtan a Topográfia társadalmi bázisának is azt a 60-70 személyt, akik között párttitkárt, tanácselnököt, plébánost, pedagógusokat, agronómust éppúgy lehet találni, mint iskolásokat, tsz-tagot, bányászt, asztalost, sőt - gyepmestert is.

Ha ezzel be is fejeztük a kötetek mögé nézésünket, még emlékeztetni szeretnék arra, hogy egy-egy vidéki múzeum raktárának rendszeres átvizsgálása, anyagának azonosítása, továbbá sok esetben nem kis egyedi értékű, terepbejárás során megszerzett tárggyal, vagy tízezres nagyságrendű cserépanyaggal való gyarapításuk mellett végső soron a tárgyak megszólaltatása volt a legnagyobb eredmény a gyűjtemények szempontjából. Az egyhangú és lélektelennek mondott nyilvántartási és raktározási munka itt nyerte el igazi rangját; nem tallóztatást, hanem módszeres átvizsgálást kellett végrehajtanunk s ennek során tévedések, hanyagságok korrigálására került sor. A sajátmagunk és mások régésmunkájának elbírálásával mérhettük föl a precíz gyűjteménykezelési munka szükségességét és értelmét.

És mit találunk a kötetekben? Csak néhány adatot szeretnék megemlíteni: a megye 265 településén és azok határában, összesen 901.000 katasztrális holdnyi területen - az ország teljes területének 5,6 %-án - túlnyomórészt helyszíni vizsgálat alapján rögzítésre került 2561 lelőhely. Ezek körülbelül egyharmadát a terepbejárások során fedeztük fel. A lelőhelyek második harmada ugyan már szerepelt a múzeumok leltárkönyvi bejegyzéseiben, adattári feljegyzéseiben, térképlapjain, pontos azonosításuk a terepen azonban biztosabb és véglegesebb fogódzópontot ad azoknak, akik eddig csupán a feljegyzéseket vagy csak a tárgyakat ismerhették. Leelőhellyel együtt ezt a második harmadot is most publikáltuk először! Konkrét, topográfiaailag is helytálló ismereteink a munka megjelenése előtt mindössze csak 8-900 lelőhelyről voltak, ezekből állt össze a közölt adatok harmadik harmada.

Ha a középkori, a népvándorlaskori és a római-kori (s e korszakokon belül csupán 2-5 részperiódusra bontott) szakaszolással egyenértékűnek vesszük az őskort a maga tízszeres időtartamával és a topográfiában is összevont 6-7 rész-korszakával, úgy e négy nagy korszak településtörténeti összefüggéseire: a lelőhelyek folyamatos, vagy két-három korszakon át egymást követő használatára utal az a sommás adat, hogy a 2561 lelőhelyen 3647 eltérő korú jelenséget - vagyis két lelőhelyenként átlagosan három

korszak anyagát - lehetett rögzíteni. Ezen belül: 1611 helyről őskori anyagot (az összes lelőhelyek 63 %-án az összes leletjelenség 44 %-át), 670 helyről római-kori telep- és temetkezésnyomokat (26 %, illetve 18 %), 195 helyről népvándorláskori település-nyomokat - jobbra temetőket - (8 %, illetve 5 %), végül 1171 helyről középkori település-nyomokat (45 %, illetve 32 %) mutattunk ki.

Hogy a topográfia a helyhez köthető leletanyag vagy jelenség mellett bizonytalan, szórvány, korhoz nem köthetőket is közöl (melyeknek csak lelőhelyük ismeretes), az szükségszerű és sajnálatos is egyszerre. Szükségszerű: mert későbbi azonosítás akár a lelet, akár a lelőhely tekintetében e fajta előzetes utalás nélkül nem lehetséges, sajnálatos: mert a leletek létezése a múzeum nyilvántartási és anyagkezelési hibáira, hiányosságaira vet fényt.

Azokra a szinte ötletszerűen variálható vizsgálódási szempontokra, melyek a kötetek közzétett anyagán alkalmazhatók, továbbá a kiolvasható törvényszerűségekre is jó példa az ilyen - csillag alatt közölt - leletek megoszlása. Csak az első két kötet esetében vizsgáltam ezt a kérdést, és megállapíthattam, hogy a pontosan nem lokalizálható különböző korú leletek száma az összes lelőhelyek számához viszonyítva nagyjából azonos (17 %, illetőleg 18 %), de közel azonos külön az őskori leleteknél (16 %, illetőleg 14 %), a népvándorláskoriaknál (10-10 %) és a középkoriaknál (17 %, illetőleg 15 %) is. (Jelentősebb eltérés a római anyagnál van: 22 %, illetőleg 32 %; ez a tárgyak "megbecsültségére" és lelőhelyhez kötöttségükre utal.)

Az ilyen számítgatások még sok más törvényszerűséget is feltárnak. Megmutatják többek között azt is, hogy a különböző adottságú területeken nem azonos felfogású régészek működése, eltérő munkamódszerek alkalmazása esetén is a leletek véletlenszerű felszínre kerülésében és az új lelőhelyek tudatos felfedezésében egymást szabályozó tényezők érvényesülnek. Veszprém megye különböző földrajzi adottságú területeinek lelőhely-jellemzői például - a négy kötet anyagát külön-külön vizsgálva, majd az

adatokat összehasonlítva és átlagolva is - feltűnően megegyeznek. Ezer katasztrális holdra vetítve a lelőhelyek száma átlagosan: 2.84 (1. kötet: 2.82; 2. kötet: 2.85; 3. kötet: 3.03; 4. kötet: 2.71). Eszerint a keszthelyi-tapolcai járásban 365, a veszprémiben 351, a sümeg-devecseriben 326 és a zirci-pápaiban 369 holdanként, megyei átlagban tehát 350 katasztrális holdanként sikerült egy-egy lelőhely azonosítása.

Korántsem jelenti ez az eredmény, hogy az évenként továbbra is felbukkanó, szinte kizárólag a véletlentől függő újabb lelőhelyekkel együtt valamiféle teljes, vagy akár részleges felkutatottsági fokot a megyében ma már meg lehet állapítani. Nem jelenti azt sem, hogy a településföldrajz a véletlen spekulációra, a településtörténet csupán elvont matematikai játékokra hagyatkozhatna. Annyit jelent csak, hogy a topográfia készítését megelőző évtizedek lokalizálható leleteinek tervszerű és véletlenadta begyűjtése, majd a tervszerű és céltudatos lelőhelykutató munka kiegyenlíti egymást. (A keszthelyi és a veszprémi járások jólismertsége aránylag kevesebb új lelőhelyet eredményezett, míg a másik két kötetnél, de különösen a negyediknél a nehéz munkát igénylő terepbejárások révén "egyenlítettünk".)

Két kisebb munkára is szeretnék hivatkozni a topográfiai anyag tömegének használhatósága, új összefüggések és törvényszerűségek megállapítása kérdésében. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 8. kötetében (amely egyébként nem egy, a topográfia témaként jelentő tanulmányt tartalmaz) Torma István a topográfia őskori vonatkozású eredményeiről szóló cikkében az őskori kultúrák irodalomból ismert, múzeumban őrzött, de közöletlen, továbbá a terepbejárások révén ismertté vált lelőhelyeinek grafikonjánál egyrészt a lelőhelyek megduplázódását, esetenkénti három-négyszereződését állapítja meg, másrészt utal arra, hogy ez az eredmény az egyes korok itteni megtelepültségének intenzitására, változásaira is mutathat.

Pálóczy Horváth András csupán az első kötetet használhatta fel vizsgálódásakor, amikor arra keresett feleletet, hogy vajon megismerhető-e az egykori - az adott esetben: az Árpád-kori - tel-

jes településhálózat a régészeti topográfiai vizsgálatok útján? Az egyelőre még kéziratban terjesztett, a nagyvázsonyi középkori szimpóziumon megvitatott tanulmánya szerint a régészetiileg azonosított, illetve megtalált települések, valamint a történeti forrásokban szereplő települések összevetése révén a keszthelyi és a tapolcai járások, illetve a Bodroghköz területén 3-4.5 % között mozoghat azoknak a településeknek a száma, amelyeket ismeretleneknek kell ma még feltételeznünk. E véleményen lehet vitatkozni, azonban kiindulópontként elfogadható. Kétségtelen, hogy ha a közelebbi jövőben esedékes kutatások és a publikálandó történeti forrásanyag alapján (Gyórfy történeti földrajzára gondolok) a középkori településtörténet végleges és megnyugtató eredményekhez juthat, ez a régészeti topográfia munkálatainak is köszönhető lesz. (Itt csak jelzem, hogy más kiindulópontból, de nagyjából hasonló eredményre jutottam magam is Veszprém megyére vonatkozóan.)

A topográfiai kötetekben közzétett lelőhely-leírások mellett (ideértve a jelkulccsal is jelzett kormeghatározásokat, a lelőhelyek, leletek minősítését) igen jelentős az illusztrációs anyag is. A község- és összesítő-térképek méltatását és bírálatát mellőzve (ezt megtették és megteszik mások) az ún. típus-táblák, felmérések néhány számszerű adatát szeretném itt a vállalkozás jelentőségének szempontjából ismertetni.

A négy kötetben 148 táblán és vagy másfélszáz szövegek közti rajzon kb. 3400 tárgy, mégpedig mintegy felerészben őskori, kb. 700 római-kori, 500 népvándorlaskori és mindössze 550 középkori tárgy képét láthatja az olvasó. A válogatás nincs összefüggésben a lelőhelyek számával és ez ebben az esetben így helyes. Bár az illusztrációk kiválogatásánál többféle szempont érvényesült (a tipikus és a jellegzetes darabok körül eltérő vélemények adódtak), általában megelégedést váltott ki az egyre növekvő mértékű anyagközlés (1. kötet: 445 db., 2. kötet: 690 db., 3. kötet: 1345 db., 4. kötet: 930 db.).

Már szó esett arról, hogy milyen nagyértékű a topográfiai munkák során készült tereptárgy-felmérések közlése. Földvárak, ha-

lomsírmezők, gátak 60 esetben kerültek közlésre, a jórészt közölt, de nem egy esetben publikálatlan objektum-felmérések (római- és középkori építményekről) és népvándorlaskori temetőterképek, őskori ásatási rajzok újabb 110 illusztrációt tesznek ki. A kötetek kézikönyvként való használatát ezek is jócskán elősegítik.

Talán jelentőségüket lebecsüljük, amikor a szó szoros értelmében inkább csak illusztrációknak és nem tudományos hasznúaknak véljük az ún. terepfotókat (43 db), a középkori romokról készült képeket (48 db), a XVI-XVII. századi hadmérnöki felméréseket és rajzokat (15 db), továbbá a XVIII-XIX. századi térképekről készített kivágásokat (16 db).

A topográfiában az anyagközlésnek fentebb felsorolt, meglehetősen változatos és heterogén módja korántsem bírálhatatlan. Sőt! E tekintetben éppen úgy, mint a topográfia egészének kérdésében egyenesen szükséges vitáznunk; ehhez valóban sokszínű, sokrétű anyag áll rendelkezésünkre a Veszprém megyei négy kötetben.

A vita egyébként már 1964-ben széles körben megindult. Az első kötet megjelenése óta közölt ismertetések, kritikák száma eléri a húszat. (Az első kötetről - tudomásom szerint - eddig 10, a másodikról és a harmadikról 3-3 recenzió jelent meg, a negyedikről egy bírálat sajtó alatt van, az előzményekről pedig 3 további puclikációban esik szó.) A vélemények eltérőek; talán nincs is régész Magyarországon, akinek saját elgondolása az ügyről ne volna. A "hogyan tovább?" érdekében éppen ezért szükségesnek mutatkozik bizonyos alapelvek leszögezése és a tapasztalatok figyelembevételével egy minimális program kialakítása, mert különben tartani kell attól, hogy a topográfiák ismertetőjegye hazánkban nem a közös vonás lesz, hanem az, hogy jelentékenyen különböznek egymástól.

Vegyük szemügyre a bíráló megjegyzéseket, előbb az általános szerkesztési és feldolgozási elvekre vonatkozóan, majd a részletek tekintetében is.

Talán Makkai János fogalmazta meg a leghatározottabban, hogy monografikus-horizontális - tehát egy-egy nép, régészeti kultúra, korszak egészére vonatkozó, országos méretekben kiterjedő - kutatás nem végezhető a topografikus-vertikális feldolgozás nélkül. Vele együtt számosan vallják, hogy a terepbejárások megsokszorozzák a lelőhelyek számát, tehát a teljes felderítettségi állapothoz enélkül eljutni lehetetlen (Korek, Kovalovszky és mások). Bár a felszínen észlelt leletjelenség értelmezése - telep-e, avagy szórvány? - eltérő a szakemberek körében, a rögzítés, a közlés szükségességét senki sem vitatja.

Jelentős eredménynek tartom a magam részéről, hogy a már megjelent kötetekben a gyakorlati munka megvalósítása révén kirajzolódó koncepciót a bírálók lényegében elfogadhatónak, sőt, egységesítendőnek tartják. A szerkesztőbizottság kezdeti maximalista elképzeléseit senki sem kérte számon (talán Fitz Jenő nézete tér el e kérdésben egyedül a többségtől).

Észrevették és több ízben szóvá is tették a bírálók a kötetekben megnyilvánuló következetlenségeket. Ismeretes, hogy az első és a harmadik, valamint a második és a negyedik kötetek feldolgozásmódja között különbség van, s ennek oka - többek között - a két szerző-csoport egymásétól eltérő felfogása. Teljes mértékben egyetértek Makkai János, Németh Péter, Müller Róbert és mások idevágó észrevételével: a szerkezet legyen egységes, áttekinthető, időálló, de ugyanakkor rugalmas, a kívánalmak szerint módosítható rendszer. "Ne rendezzünk topográfiai vitát, ha a vita tanulságait nem vesszük figyelembe. Legyen erőnk a rosszabb megoldást elvetni akkor is, ha az alapötlet nevünkkel van fémjelvezve" - írja Németh Péter. Véleménye a sorozatszerkesztő felelősségét emeli ki!

A bírálók többen javasolták, hogy rögzített és széles körben hozzáférhető legyen a topográfia szerkesztési, illetve írói szabályzata. Kovalovszky emlékeztetett arra is, hogy már az 1950-es években kidolgozásra került egy topográfiai munkaterv; honfoglalás- és középkori vonatkozásban a Magyar Nemzeti Múzeumban is foglalkoztak már ilyennel a 60-as években. Kívánatos

mind a korábbi elképzelések, mind a jelenlegi négy kötet tapasztalatainak alapján egy olyan szabályzat megfogalmazása és vitára bocsátása, majd végleges formába öntése, melynek figyelembevételével nélkül topográfiai munkát ne lehessen megkezdeni, készíteni, közzétenni.

Meg kell említenem még azt is, hogy általános az egyetértés az ún. összefoglaló kötetek, tehát területi monográfiák - a természettudományos szempontokat is figyelembe vevő és effajta bevezető fejezeteket tartalmazó feldolgozások - szükségessége, továbbá az adott területek lelőhelygyarapodását regisztráló pótkötetek rendszeres - László Gyula szerint: ötévenkénti - közreadása tekintetében is. Holl Imre az egységes hivatkozás lehetősége érdekében sürgeti a megye-, kötet-, település-, lelőhelyszámozási rendszer kialakítását. A várható intenzívebb publikációs tevékenység előtt valóban célszerű volna előre létrehozni a számozásrendszert, de felvetődik a kérdés: az egyes megyék pótköteteire hogyan történik majd hivatkozás?

Általános az igény a tekintetben is, hogy egyidejűleg többhelyütt induljon meg a topográfiai munka, s ehhez ne csak a megyei múzeumokat mozgósítsuk, hanem a megyei tanácsok áldozatkészségét is. Ez is teljesen helytálló vélemény. A négyéves középtávú régészeti tudományos kutatási terv szerint 1975-ig két Békés-megyei, egy Fejér-megyei, három Komárom-megyei, két Pest-megyei, két Vas-megyei, három budapesti kötet (összesen 13 kötet!) kézírata készül el - közülük néhány nyilván meg is jelenik -, továbbá megindulnak a munkák Hajdú-Bihar, Baranya és -várhatóan - Somogy megyében is. Ez a szándék szinte túllentül szép; megérdemelné egy szélesebb- és egy szűkebbkörű topográfiai szerkesztőbizottság létrehívását!

Többen, köztük Ila Bálint és Szakály Ferenc - elsősorban a középkori anyag közlése érdekében, valamint a történelmi folyóiratok, továbbá az oklevéltárak anyagának nem teljes kiaknázására célozva - felvetették, hogy precízebben kellene megállapítani a feldolgozandó írott történelmi források körét. Arra is figyelmeztettek, hogy a topográfiai készítését megelőzően - és

menetközben is - jobban kellene megszervezni a helytörténeti kutatások koncentrációját a még feldolgozatlan témák, problémák kutatására. Enélkül az egyes kötetek egyenetlenek lesznek.

A részleteket érintő észrevételek felsorolásánál legjobb, ha a kötetek beosztásának sorrendjében haladunk. Így mindjárt azzal a jogos észrevétellel kezdetünk, amely egyrészt a sorozatszerkesztő nevének elhagyását reklámolta (ezt a harmadik kötetben már pótolták), másrészt a lektorokét (ezt viszont éppen a harmadik és a negyedik kötetből hagyta el - nem tudni mi okból - a Kiadó). Azt hiszem, teljesen világos, hogy ezekben az esetekben nem formalitást reklámálunk mindnyájan. Topográfiai sorozat főszerkesztőjének lenni nagy felelősség; de nem kisebb a felelőssége a lektornak sem. Talán még az sem ártana, ha a lektorok számát növelnék; nem újabb kötözködők, hanem újabb segítőtársak megnyerése érdekében. (Németh Péternek a harmadik kötetéről írott ismertetése például lektori vélemény formájában többet használt volna a kötetnek.)

Az előszavakkal, bevezetésekkel kapcsolatban is hangzott el észrevétel: helyenként túl sommásnak ítéltettek ezek, holott jelentőségük egyáltalán nem lékicsinylendő. Az alkalmazott munkamódszer, a nehézségek, megoldások, általános észrevételek ismertetése a szerzők és a szerkesztő jogos kívánsága!

A jelkulcs is észrevételek tárgya: általában jónak tartják ugyan, de többen következtelennek minősítik. Módosítás-, majd visszamódosítás-jellegű változtatások miatt Bándi Gábor, Németh Péter, Kovalovszky Júlia, Soproni Sándor és Müller Róbert emelt szót.

Mások logikai ellentmondásokat fedeztek fel a szövegben, a falutérképen, majd az összesítő térképen alkalmazott jelek, illetve jelírások között. Kifogásolták azt is, hogy a korszakbeosztás betűjelei a magyar régészeti műszavak rövidítései. Alojz Habovstiaik nemcsak a rövidítés, hanem az e mögött rejlő tendenciózus felfogás ellen is kifogást emelt az V-IX. századi jelzések esetében.

A jelkulcs használhatóbbá tételére, könyvjelző formájában, két-nyelvű feloldással történő elkészítésére Bándi Gábor tett javaslatot 1967 tavaszán. 1967 októberében a második kötet végleges kéziratának leadásakor a Kiadótól - több más mellett - ezt is kértem. Elutasították. Makkai János a munka lexikonszerű használhatóságához szükségesnek látta az ún. élőfej alkalmazását. Még bírálata megjelenése előtt kértük ezt is a Kiadótól: elutasították.

Főleg az első kötetben tapasztaltak alapján többen szót emeltek az eltúlzott hivatkozás-áradat ellen is (Fitz, Gábler, Makkai): a lelet első közlése - tehát a forrásértékű irodalmi feldolgozás - említése után csak a lényegesebbek említését látták indokoltnak. Úgy tűnik, hogy e tekintetben a további három kötet szerzői szót fogadtak a tanácsadóknak: szemrehányás utólag csak a rövidítések eltérő alkalmazása miatt hangzott el: más a módszer az első és a harmadik, valamint a második és a negyedik köteteknél.

A voltaképpeni leírórészt, a címszavakat általában kevesebb bírálat érte a várhatónál; következetlenségek pedig itt is akadnak. Például: egyes kötetek közlik a tárgyalt falu határának területét, mások nem; egyes kötetekben a lelőhelyek a helyszínen gyűjtött, a faluban használatos dűlő-, helynevet adják, másutt nem. Németh Péter és László Gyula lándzsát tört a helynevek közlése mellett, utóbbi - Szakály Ferencsel együtt - helynév-magyarzatok beiktatását is szükségesnek látja, ennek fontosságát különösen a középkori lelőhelyek esetében hangsúlyozta.

Kielégítőnek minősültek az általános földrajzi ismertetések. Pedig a második kötetből a mai települések - tehát a belterületek - külön földrajzi leírását törölnünk kellett a terjedelem általánosan kifogásolt mennyisége miatt; indok: a közölt falu-térképek, térképmelléletek amúgyis kellőképpen tájékoztatnak.

Vitáztak bírálóink (Fitz, Németh) a lelőhelyszámozás ún. ugrálása, következetlenségei miatt is az első és a harmadik kötet

méltatásánál. Ezekre az észrevételekre Kalicz Nándor részben kielégítő magyarázatot adott: a még ezután előkerülő lelőhelyek sorszáma amúgyis megzavarja az addig következetesen alkalmazott (pl. az óramutató járásával megegyező irányú) számozási módszert. Véleményem szerint a belterület anyagának ismertetése nyugodtan kaphat első helyet, a határ lelőhelyeinek felsorolásánál is követhetünk valamilyen egységes módszert, ez a pótkötetekben közlendő új lelőhelyszámokat nem érinti. A mai település magját ismertető első, névadó lelőhelyeknél helyénvaló a községtörténet középkori adatanyagának közlése; magam sem tudok egyetértetni ezeknek csillag alatt, a tárgyalt objektumtól elszakított módon való ismertetésével.

Többen tartották szükségesnek (Makkai, Németh), hogy az egy lelőhelyen előkerült, több korszak anyagát tartalmazó bővebb leírásoknál a korszakra, a leletre utaló jelek oda kerüljenek, ahol a róluk szóló leírás található. Ez a második és negyedik kötetben így is van; valóban praktikusabb és áttekinthetőbb így a felhasználó számára a leírás.

Két jelzés használatának indokoltságát is vitatták a hozzászólók (Fitz, Korek), majd az ismertető (Németh, Holl), mégpedig a szórvány- és a bizonytalan jellegű leletekét. Egy véglegesítendő jelkulcs-indoklás eloszlatathat minden, e körül támadt homályosságot, kétértelműséget.

A falutérképek kétes térképszerúsége számos keményhangú hozzászólást váltott ki. Valóban, a szó szoros értelmében nem térképek ezek, talán még vázlatoknak sem mondhatók. Megfelelőbbek közlése érdekében a topográfia szerkesztőbizottságának további következetes utánajárására van szükség! Ha előrehaladást nem is értünk el e kérdésben, talán megnyugtató, hogy e térképek kivitelezése mind a négy kötetünkben egyforma, következetes.

A rajzban és fotóban közölt tárgyak számának kötetről-kötetre növekvő mennyiségét és javuló minőségét bírálóink is megelégedéssel méltatták. Kifogások hangzottak el azonban - úgy vélem joggal - a válogatás szempontjai ellen. Makkai János szerint

az illusztrációk feladata az, hogy a terület teljes régészeti keretszmetszetét mutassák be, ezért közöletlen anyagot - vagy közöltet is, ha az szükséges - adni kell. Nem váltott ki egyöntetű lelkesedést a szöveg közé tördelt táblák rendszere sem (Németh, Makkai), az például, hogy a harmadik kötetben nem ún. típus-, hanem lelőhely-táblák találhatók, ha nem is mindig ott, ahol a róluk szóló szövegleírás van. A képaláírások rendszertelensége, helyenként ezek szövegezése sem aratott sikert, és elszikkadt hellyel-közzel a méretarány következetes alkalmazása is. Hibának minősül a második kötetben a szövegközti képekre történő hivatkozás elmaradása is.

A felmérések közreadása tekintetében sem voltak a kötet szerkesztők és a szerzők következetesek; ez tény. Hol minden, hol csak néhány alaprajz került be a kötetekbe, a méretarányok pedig igen nagy eltéréseket mutatnak még egy kötetben belül is. Ez nem csak a szerzők hibája; a műszaki szerkesztés - különösen az első két kötetnél - ebbe is beleszólt. Legegységesebb talán a földvárak, halmok közlésmódja; ez ellen nem is merült fel kifogás.

Megszívlelendő Soproni Sándor véleménye: valamennyi már ismert vagy újabban megismert építészeti jellegű objektum alaprajzát, felmérését közölni kell, tekintet nélkül arra, hogy mikor és hányszor jelent már meg.

A mutatókat is érte bírálat. Fitz Jenő az első kötetnél következetlenségeket tett szóvá; ezeket a továbbiakban megszüntették. Többben feleslegesnek tartották a személynév-mutatókat.

Sokan kifogásolták - s ebben a szerzők a kritikusokkal kezdetől fogva egyetértettek -, hogy a mutatók csak magyar nyelvűek, így a nem magyar kutatók a német nyelvű bevezetés, s a néha keveset mondó képaláírás és jelkulcsmagyarázat mellett a legfontosabbhoz: az anyagban történő eligazodáshoz nem juthatnak már el. E jogos észrevételhez meg kell jegyezmem, hogy a második kötet szerkesztőjeként az Akadémiai Kiadónak a következőket javasoltam:

- a tartalomjegyzék legyen kéthasábos-kétnyelvű;
- szedjék két hasámban, egymás mellett párhuzamosan a bevezetést is;
- legyen kétnyelvű a bekötött jelkulcs, és készüljön könyvjelzőként egy másik, a mostani német nyelvű helyett;
- legyen kétnyelvű a források, rövidítések címe, továbbá a mutató, valamint a képtáblák aláírása is.

Kéréseimet a Kiadó azzal utasította el, hogy egy már kialakult sorozat második köteténél ekkora mértékű változtatások nem hajthatók végre, még akkor sem, ha az növeli használhatóságát és papírmegtakarítással is jár.

Az egyes korszakokkal foglalkozó bírálóktól az őskori anyag közzétételének módja néhány észrevételt kapott, a római-koriét viszont több kifogás érte csaknem minden egyes kötetnél. A feliratos kövek és érmék forrásértékének mellőzését kifogásolta pl. Fitz Jenő és Soproni Sándor, és számonkérték a pontosabb - legalább századokra történő - kor meghatározást is. Hiányolták az útvonalakra vonatkozó adatok: a legalább vázlatos és a mai-val vagy a későközépkorival egybevethető útvonalkép megrajzolását is a helyszíni kutatások alapján (Fitz).

Figyelemre méltó, bár túlzott igényűnek minősíthető Fitz Jenőnek az a megállapítása is, hogy az első kötet anyaga döntően a feldolgozás és nem a felhasználás szempontjai szerint került közlésre. Szerinte a topográfia használói vagy települési viszonyokat kutatnak - s ilyen esetben megtévesztheti őket a jelkulcsrendszer határozottan mellérendelő tendenciája -, vagy leletcsoportok, régészeti jelenségek érdeklik őket s ez esetben az elterjedés, a leletkörülmények, leletösszefüggések és a datálás adatai fontosak számukra. A négy kötet megjelenése után - és nem csak az ismertetések szintjén - joggal felvethető a nyílt kérdés: ki hogyan ítéli meg a topográfia használhatóságát, s ki mit hasznosított eddig is már belőle?

Érdekes módon a legkevesebb észrevétel a népvándorláskori részszel kapcsolatban hangzott el. Inkább a lektori véleményekben

- és főleg a korszakbeosztás és annak jelzése tekintetében - kaptunk hasznos - és több ízben meg is szívlelt - tanácsokat.

A középkori anyaggal kapcsolatban a korábban már említetteken kívül egyrészt a feldolgozás korszakhatára, másrészt a műemléki és régészeti topográfia közötti határvonal volt kezdetben a vita tárgya (Entz, László); szerencsére áthidalhatatlan nézetkülönbségek nem merültek fel.

A történeti anyag és a bizonytalan - régészetileg nem egyértelműen lokalizálható - települések azonosításának erőszakolását vetette szemünkre Müller Róbert, a negyedik kötetben alkalmazott módszert kifogásolva. Helyenként az azonosítás valóban nem meggyőző; a gondosan mérlegelt érveket nem mindig tudtuk a szövegben teljes terjedelemben közölni.

Ugyancsak Müller Róbert, valamint Holl Imre azt is észrevételezték - jogosan -, hogy a második és negyedik kötetben az Árpád-kori és a későközépkori lelőhelyeket az összesítő-térképeken nem választottuk külön.

+ + +

A Veszprém megyei Topográfia készítésében tízéves, többé-kevésbé intenzív részvételem tapasztalatai alapján, kifejezetten magánvéleményként, az alábbiakban körvonalazhatom elképzeléseimet a munkálatok folytatásáról:

1. A topográfiai munkálatok fontos, közérdekű jellege megkívánja, hogy a MTA Régészeti Intézetének kezdeményező, ösztönző és a lebonyolításban is hatékony tevékenysége a továbbiakban is domináljon, s ez legalább olyan hozzáállással párosuljon, mint amilyent az 1960-as évek elején a program megfogalmazása, megszervezése során tanúsított.

Mivel azonban az Intézet anyagi erőforrásai és személyi állománya is végesek, a topográfia készítésében pedig számos intézmény érdekelt, alakuljon meg arra alkalmas szakemberekből egy

tanácsadó-véleményező, elvi határozathozó szerepkörű szerkesztőbizottság, amely - az erkölcsi mellett anyagi erővel is rendelkezik, s így tevőlegesen segíteni tud a munkálatok kiterjesztésében, a több szálon is folytatható tevékenység megszervezésében.

A szerkesztőbizottság fogalmazza meg a topográfia készítmódjának egészen a részletekig menő szabályzatát, ügyeljen annak a megvalósítás során történő megtartására. Ügyeljen és határozott vélemény nyilváníttással (ideértve a lektorálás feladatkörét is) ösztönözzön a kéziratok elkészítésére, a megjelentetéssel kapcsolatos problémák jelentkezése esetén képviselje a közlési igényeket a Kiadóval szemben.

2. Munkájában a szerkesztőbizottság támaszkodjon a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztályára, mint szakfelügyeleti szervre: a Magyar Nemzeti Múzeumra, továbbá a régészeti tanszékekre, és találja meg a módját, hogy - a munka jelentőségét átérézve - tanácsi szerveink is képviseltessék magukat a bizottságban. A Művelődésügyi Minisztérium tudományos kutatási és fejlesztési alapjának (TUKUFA) támogatása, illetve annak e célra fordítható része használtassék fel a Régészeti Intézet és a munkában érdekelt tanácsok anyagi erejének kiszélesítésére.

A Múzeumi Főosztály és a Magyar Nemzeti Múzeum hasson oda, hogy a munkatervi feladatként szerveződő topográfiai munkálatok a megyei múzeumi igazgatóságoktól és a tanácsi szervektől szabad utat és megfelelő anyagi támogatást, a Magyar Nemzeti Múzeum kutatógárdájától és az egyetemi tanszékektől hatékony szakmai segítséget kapjanak. Szükség esetén e két szerv írja elő - vagy legalábbis szorgalmazza - a munka súlypontozását ott, ahol kivitelében akadályok merülnek fel.

3. A több forrásból származó anyagi támogatás a kutató- és feldolgozó munka költségein kívül az egyes kötetek szerzőivel való szerződéskötésnél is felhasználható legyen. Az a jelenlegi gyakorlat, hogy az Akadémiai Kiadó a teljesen elkészült, lektorált és a lektori vélemény alapján átdolgozott kéziratokra is csak

akkor hajlandó szerződést kötni, ha azokat saját kiadói tervébe is beillesztheti, nem tartható fenn, mert így nem lehet megfelelő ütemben közreadni az elkészült munkákat. A megbízások kiadását, a szerződések kötését, az előlegfolyósításokat és a szerkesztéssel általában járó teendőket a szerkesztőbizottság közreműködésével a Régészeti Intézet vigye, vagy bármely olyan szerv, amely az anyagi keretek felett rendelkezik, illetőleg a hozzá e célból átutalt összegek felhasználásáról gondoskodni tud.

4. A korábban felsorolt és bőven szaporítható kiadói problémák, a műszaki szerkesztésben megnyilvánuló, de általában a kötetek szerkesztőire, szerzőire hárított következetlenség mondatja velem: saját gondozásban ma már nem egy vidéki évkönyvet jobban, rugalmasabban szerkesztenek és jelentetnek meg, mint az általa nem elsőrangú feladatként kezelt topográfiai sorozatot az Akadémiai Kiadó. A szélesebb tevékenységi körű szerkesztőbizottság a kiadási gyakorlat minden problémájával nyilván képtelen lenne foglalkozni, ezért szükség lenne egy operatív feladatkörű, alkalmanként változó összetételű kisebb kollektívára is, amely a szerzők és szerkesztők, valamint a nyomdai apparátus között nem csak közvetít, hanem dönt, s ha kell: utasít is, és mint az anyagiak felett is rendelkező szerv felelősséget vállal és felelősségre von.

8. Végezetül: fontoltassék meg, hogy a Magyarország Régészeti Topográfiáját valóban csak hazai használatra, vagy a szomszédos, esetleg a távolabbi országok szakmai közönsége kezébe is szánjuk. Ha az utóbbi eset is fennáll, vonjuk le ennek konzekvenciáját! Ide lehet kapcsolni annak megfontolását is, hogy az indokolatlan terjedelem-megszorítások s méginkább az érthetetlen példányszám-megállapítások a magyar régészet számára - különösen, ha távolabbi jövőjét is tekintjük - egyáltalán nem kedvezőek.

Éri István

Földi János emlékkiállítás Hajdúhadházon

1972 október 31-én nyílt meg Hajdúhadházon a Déri Múzeum Földi János emlékkiállítása a községi tanács által felújított és múzeumi célra átadott Földi János házban.

A kiállítás forgatókönyvének elkészítésénél a következő szempontokat kellett figyelembe vennünk: - 1. Hajdúhadházon eddig még nem volt múzeumi kiállítás. Ez a tény növelte felelősségünket, mert nem mindegy, hogy milyen tudományos és technikai színvonalon mutatkozik be az ország egyik legismertebb vidéki múzeuma a számára is vidéknek számító községben. - 2. Hajdúhadházon Földi Jánosnak, a Hajdúkerület egykori fizikusának emléke máig elevenen él, róla utcát neveztek el, az egykori háza helyén emelt épületet pedig emléktáblával jelölték meg, amelyen - csak úgy, mint sírján - az emlékezés virágai állandóan megtalálhatók. - 3. Földi Jánosról nagyon kevés tárgyi emlékünk maradt fenn, például egyetlen hiteles ábrázolása sem ismeretes. - 4. A kiállítás természettudományi részének összeállításánál két lehetőségünk kínálkozott: az egyik szerint csak hajdúhadházi anyagot állítottunk volna ki. Ezt elvetettük, elsősorban azért, mert a község lakossága főként mezőgazdasággal foglalkozik, alaposan ismeri közvetlen környezete növény- és állatvilágát, ezzel az anyaggal tehát a kiállítást nem tudtuk volna számukra vonzóvá tenni. A másik lehetőség egy olyan általánosabb természettudományi kiállítás létrehozása volt, amely vázlatosan ismerteti a Föld történetét, majd bemutatja a Hajdúság főbb tájainak növényvilágát, a legismertebb hasznos és kártevő rovarokat, néhány, a Hajdúságban is megtalálható hüllőt, kételtűt és halat. Mivel a debreceni Nagyerdő egészen Hajdúhadházig, sőt tovább Hajdúsámson felé lehúzódik, ennek az erdőnek érdekesebb

madarait is - áttekintést adva egyúttal általában a réti és vi-
zi madarakról - kiállíthattuk. E megoldás mellett szóltak a
népművelési és didaktikai elvek is. - 5. A két különböző, bár
mégis összetartozó témát egységes keretben kellett bemutatnunk;
az egységes hangulati hatást, a két téma kapcsolódását a kiál-
lítási installációnak kellett megteremteni.

E szempontok és az alaprajz-adta lehetőségek figyelembevételé-
vel végül is a következő elrendezés volt a legjobban kivitelez-
hető:

A belépő helyiségben egy, a Hajdú-Bihar megyei Múzeumokat és
kiállításokat ismertető térképet helyeztünk el. A helyiség kis
mérete és vendégfogadó szerepe mellett ezt az is indokolta, hogy
a "Földi-ház" az országos 4-es főút mellett fekszik s így re-
mélhetjük, hogy autós turisták is látogatni fogják; számukra
hasznos tájékoztatónak szántuk ezt a térképet múzeumainkról és
kiállítóhelyeinkről.

Az épület első nagyobb helyiségében helyeztük el a Földi János-
ra vonatkozó emlékanyagunkat. A bejárat mellett három tablón
ismertetjük Földi János életét és munkásságát. Az elsőn élet-
rajzi adatait közöljük; a rövid szöveg alatt négy fotót helyez-
tünk el: a hajdúhadházi öregtemplom képét, Földi János házának
képét, kézírásának fotokópiáját, s a síremlékéről készült fel-
vételt. A második tablón Földi irodalmi tevékenységét méltat-
juk. Ide is négy kép került, ezek a nagy kortársak régi kiadású
műveit ábrázolják. Itt van Csokonai: "Földi János úr epitaphiu-
ma" című kéziratos versének fotokópiája is. A harmadik tablón
Földi természettudományos munkásságát ismertetjük. Itt egy ko-
rabeli növényrajz, Földi "Természeti historia" című munkájának
címlapja, a Fűvészkönyv egy lapjának és Linné arcképének foto-
kópiája látható.

A bejárat mellett baloldalon egy korabeli szekretert és egy
párnázott széket állítottunk ki enteriőrszerűen. A bútorok fe-
lett Bíró Lajos festőművésznek a kiállításra festett két képét:
Földi János és Csokonai Vitéz Mihály arcképeit helyeztük el.

A bejáratnál szemben három vitrinban Földi műveit, azután barátainak műveit, és a Földivel foglalkozó műveket mutatjuk be. A vitrinsor mellé került Bíró Lajos másik két olajképe: Diószegi Sámuel és Fazekas Mihály arcképei. A terem közepén egy körüljárható kis vitrinben korabeli orvosi és gyógyszerész eszközöket állítottunk ki.

A ház utcai frontján két szoba van. A Földi-szobából a kisebb utcai szobába lépünk. Ide a kiállítás természettudományi részéből a földtörténeti és növénytani anyag került. A kiállításnak ez a része a téma nagysága miatt zsúfoltnak ígérkezett, ezért azt a megoldást választottuk, hogy az élővilág őstörténetének nagy korszakait csak a Burián-rajzokról készített reprodukciókkal és az alájuk írt, a korszakot röviden jellemző szöveggel, tablós megoldással szemléltetjük, a korszakokat jellemző ősmaradványokat pedig a tablók alatti vitrinekben helyeztük el. Mivel ezeknek a maradványoknak a latin neve nem oly mértékben ismert a közönség előtt, mint a mai növények és állatok latin nevei, ezért elhagytuk a feliratokról, és csak annyit írtunk ki, hogy milyen állat melyik korból származó maradványa (pl. csiga kőmagva a júrából). A kiállítás legnagyobb méretű ősmaradványai a jégkorszak nagy emlékeitől származnak. Egy tablón bemutatjuk a barlangi medve - *Ursus speleus* - koponyáját, az őstulok - *Bos primigenius* - egypár tülkét és a mammut - *Mammuthus primigenius* - egyik nyakcsigolyáját. A vitrinsor tetején helyeztünk el egy mammut-lapockát és az óriás szarvas - *Megaceros* - egyik szarvának maradványa is oda került. A vitrinsor végén egy dobogón a mammut alsó álkapcsát állítottuk ki. Ezzel az anyaggal a jégkorszak nagy emlékeiről jól áttekinthető képet nyer a látogató. A kép teljesebbé tétele érdekében a zárótablón a Föld szerkezetét, a legfontosabb ásványokat, és két vitrinben szép kristályokat mutatunk be.

A növénytani rész kialakításánál arra törekedtünk, hogy minél teljesebb képet nyújtsunk a megye növényvilágáról, a szebb és

Fent: A felújított Földi-ház Hajdúhadházán. Lent: Részlet a kiállítás Földi-emlékszobájából.

ritkább növényekről. Korábbi rossz tapasztalataink alapján úgy döntöttünk, hogy nem mutatunk be préselt, herbáriumi növényeket, hanem fekete-fehér és színes fotok tablós csoportosításával ismertetünk meg egy-egy nagyobb növénytársulást. A növények természetes környezetében készült fotok alá kerültek a növények magyar és latin nevei, virágzási adataik és lelőhelyeik ismeretése. A növénytani tablósor a begyűjtés tájairól készült fotokkal indul. Ezután a vizinövényeket, majd a réti növényeket - külön a homokos és külön a szikes területek növényeit -, végül az erdei növényeket mutatjuk be. Külön tablóra kerültek az ehető és a mérgező gombákat bemutató képek, az alattuk lévő vitrinben pedig a gombák háromdimenziós modelljei.

A nagyterem, vagyis a másik utcai szoba a bejárat mellett elhelyezett rovarbemutatóval kezdődik; rendszertani sorrendben mutatja be a tájon előforduló legérdekesebb rovarokat. A rovarozók anyagának összeállításánál a mező- és erdőgazdasági kártevők, valamint a hasznos rovarok megismertetése volt a legfőbb cél.

A kiállítási helyiség leghosszabb falára három, a Hajdúság madárvilágát bemutató vitrin került. Elsősorban anyagi okok miatt választottuk ezt a megoldást és nem a diorámás bemutatást, de hogy az ökológiai szemlélet ne szenvedjen csorbát, a vitrinek látszó falán egy-egy nagyméretű fotóval jeleztük a vitrinbe elhelyezett madarak természetes környezetét: az erdei, a réti és a vízi környezetet.

Hajdú-Biharban több kisebb-nagyobb természetes és mesterséges tó, folyó és mocsár van. Ezeknek az élővilágából a legismertebb gerinceseket mutatjuk be a kiállítás hátralevő részében. Nem nagyon gazdag ez a gerinces fauna. Tíz faj képviselőit - gőtét, békaféléket, a vizisiklót, továbbá halféléket - állítottuk ki formalinos készítményben. A prepatáriumokat kettésével helyeztük el egy-egy polcon, alájuk a természetes környezetet jelző nagyméretű foto került. Ebben a teremben hangulatos dekorációként egy igen szépen tömött vöröskányát és egy békászó sast is elhelyeztünk a falon.

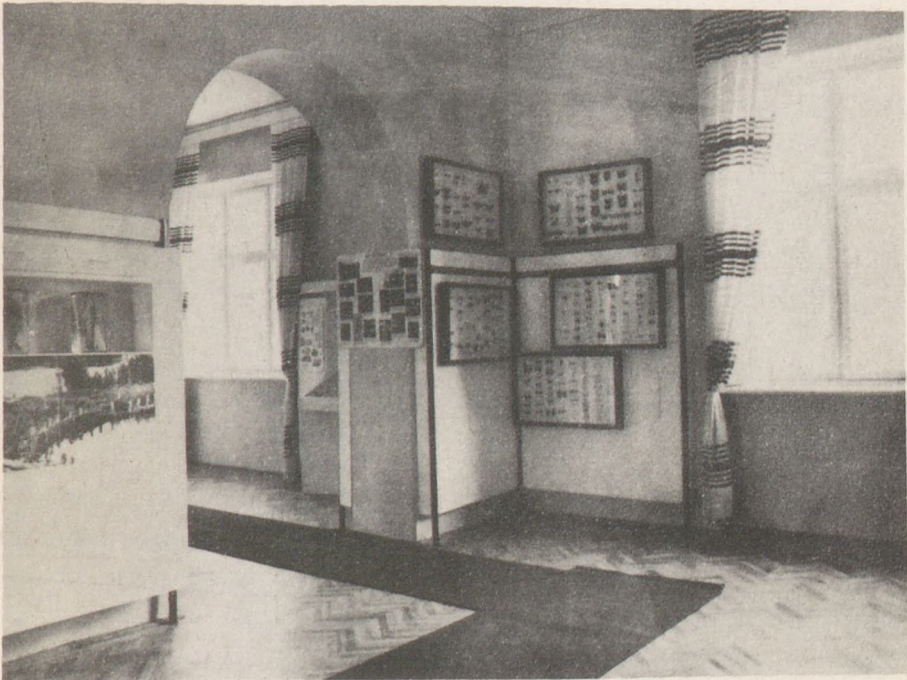
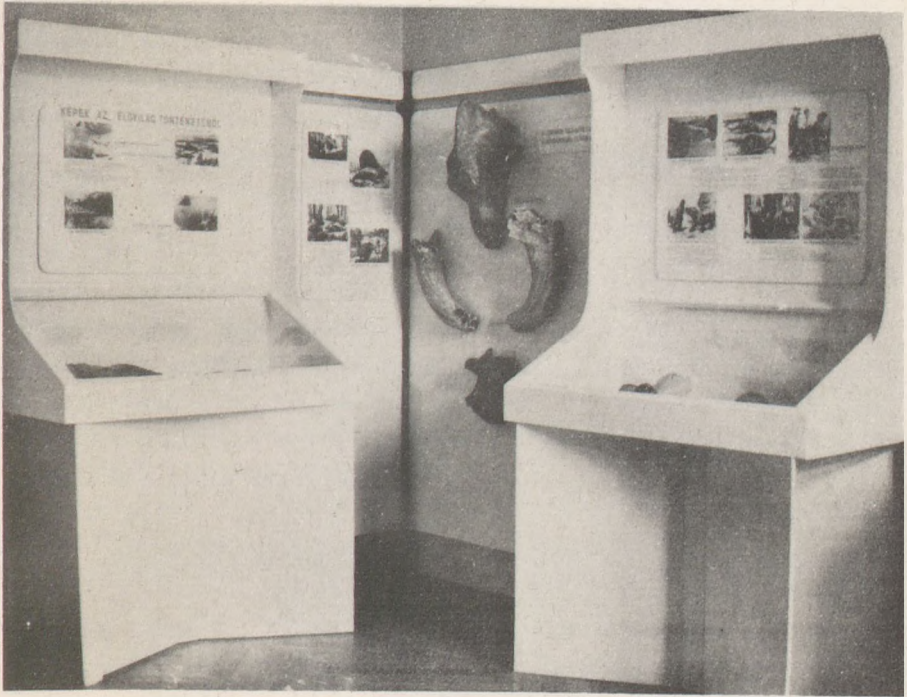
Úgy gondolom, hogy a kitűzött célokat sikerült megvalósítani és korszerű, esztétikus, a természettudományos szemléletnek megfelelő kiállítást hoztunk létre.

A kiállítás Földi Jánosra vonatkozó anyagát Dankó Imre, a szorosán vett természettudományi részt Ötvös János és e sorok írója állította össze. A kivitelezést Kovács Imre végezte. A kiállítás megrendezéséhez nagy segítséget kaptunk a Természettudományi Múzeum Föld- és Őslénytárától, illetve a Tár munkatársaitól.

Jogos a reményünk, hogy kiállításunkkal nemcsak megyénk egyik kiválóságának állítottunk méltó emléket, és nemcsak bővítettük a megyei múzeumi hálózatot, hanem a tudományos gyűjtés, feldolgozás irányában is ösztönző tevékenységet fejtettünk ki.

Lovas Márton

Részletek a Földi-emlékkiállításból. Fent: Őslénytani sarok, lent: a zoológiai terem egy részlete.

Kísérlet
a sárospataki Rákóczi Múzeum látogatóinak
szociológiai vizsgálatára

Az utóbbi években ugrásszerűen megnőtt a múzeumok látogatottsága, a lakosság érdeklődése a múlt emlékei, a magyar történelem hagyományai felé fordult. Ez tapasztalható a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma esetében is. A látogatói létszám emelkedését szemlélteti az alábbi táblázat:

év	állandó kiállítás	Sárospataki Galéria	időszaki kiállítás	összesen
1958	26.645	-	-	26.645
1959	33.525	-	-	33.525
1960	38.144	-	-	38.144
1961	46.460	-	-	46.460
1962	48.426	-	-	48.426
1963	40.780	-	-	40.780
1964	38.332	-	-	38.332
1965	39.696	-	-	39.696
1966	46.262	-	-	46.262
1967	27.215	-	-	27.215
1968	61.580	47.952	-	109.532
1969	66.189	62.949	-	129.138
1970	57.694	56.052	-	113.746
1971	72.446	54.292	31.237	157.975
1972 XI.30- ig	79.045	62.714	26.643	168.402

A nagyarányú növekedés - mint látható - az 1960-as évek végén következett be. Növelték a múzeum látogatottságát az 1968-ban létrehozott önálló Sárospataki Galéria és a vár egyik szép he-

lyiségéből kialakított Erdélyi János Terem 1971-től évenként megrendezett időszakos kiállításai. Ugyanakkor az állandó kiállítás újjárendezése után ott is erős emelkedés tapasztalható, és összességében 1972-ben a látogatók száma eléri a 170 ezret.

A múzeum iránt megnyilvánuló fokozott érdeklődés megkívánja a múzeumlátogatások zökkenőmentes lebonyolításának biztosítását, a népművelési munka hatékonyabbá tételét. Ennek érdekében fontos megismerni a múzeumlátogató közönséget, a múzeummal kapcsolatos igényeket, kívánságokat. Ilyen célból végeztünk kísérleti jellegű felmérést a sárospataki Rákóczi Múzeum látogatói között 1972. júliusában.

A vizsgálat az idegenforgalmi szempontból is legforgalmasabb hónapra esett, így a felmérés eredményeiből levont következtetések az egész nyári időszakra általánosíthatók. A vizsgált két hét során 4468 fő tekintette meg a múzeum állandó kiállításait, közülük 1850 fő (42 %) töltötte ki kérdőíveinket. Sajnos azokról, akik nem válaszoltak kérdéseinkre, csak megközelítő adataink vannak. Nagy részük iskolás gyermek, siető felnőtt vagy külföldi, utóbbiaknál nyelvi nehézségek akadályozták a válaszadást.

A felmérés során feltett kérdéseket három csoportba sorolhatjuk: 1) a látogatók összetétele, 2) a múzeumlátogatás indítókai, formája, a látogatók előzetes ismeretei, 3) a múzeumról és a múzeumlátogatás mechanizmusáról alkotott véleményük. A kérdések összeállításánál a felmérés kísérleti jellegét tartottuk szem előtt, egy alaposabb, mélyebbre hatoló szociológiai vizsgálatot a közeljövőben tervezünk.

A múzeumlátogatók összetétele

A nemek szerinti megoszlás tekintetében az összes látogató 55 %-a nő, 45 %-a férfi volt. Ez az arány nagyjából megegyezik a két nem országos arányával (az összelakosság 53 %-a nő, 47 %-a férfi).

Életkor alapján a következő megoszlást figyelhetjük meg:

18 év alatt	23 %
18 - 30 év között	32 %
31 - 40 "-	20 %
41 - 50 "-	15 %
51 - 60 "-	7 %
60 év felett	3 %

A Rákóczi Múzeumba látogatók zömét tehát a 40 év alattiak alkotják, ezen belül is tíz százalékkal magasabb a 18-30 év közöttiek száma. Viszonylag kicsi az 50 éven felüli nyugdíjas korosztály aránya.

Az egyes foglalkozási kategóriákat megvizsgálva szembetűnő, hogy a múzeumlátogatóknak több mint a fele az értelmiségiek és az iskolai tanulók közül való:

értelmiségi	37 %
munkás	17 %
alkalmazott	11 %
Tsz-tag	1 %
főisk.egy.h.	6 %
tanuló	23 %
háztartásbeli	5 %

Amint e számokból kitűnik, aránytalanul kevés a termelősövetkezeti tagok száma, de lenne javítani való a munkások múzeumlátogatása körül is, különösen ha figyelembe vesszük e két foglalkozási kategória országos arányait.

Az egyes foglalkozási ágakkal kapcsolatos az iskolai végzettség szerinti megoszlás is:

8 általános alatt	11 %
8 általános	17 %
szakmunkásképző	12 %
középiskola	38 %
főiskola	11 %
egyetem	11 %

Kiugróan magas tehát a középiskolát végzettek száma, a főiskolai és egyetemi végzettségűekkel együtt a látogatók 60 %-át teszi ki. A 8 általános alatti iskolai végzettségű látogatók között sok az általános iskolás korú gyermek, hiszen az összes múzeumlátogató 23 %-a általános és középiskolai tanuló.

Érdekes a lakóhely szerinti csoportosítás. A közönség a múzeum speciális elhelyezésénél fogva (Rákóczi-vár) elsősorban nem Sárospatakról, hanem az ország más városaiból és községeiből érkezik. Az összes múzeumlátogató ötödrésze (19 %) budapesti. A vidéki városokból és falvakból érkezettek aránya megegyezik, egyaránt 36-36 %. A múzeumlátogatók 6 %-a külföldi, ezen belül 4 % a környező szocialista országokból, 2 % a kapitalista államokból kerül ki. Az összes látogatónak csak 3 %-a sárospataki, ők elsősorban a múzeum időszaki kiállításait nézik meg, vagy rokonaikat, ismerőseiket kísérik el. Részletesebben megnéztük a látogatók megyék szerinti szóródását. A múzeumba érkezettek lakóhelyeinek száma alapján a megyék között Borsod-Abaúj-Zemplén megye áll az első helyen, ezt a környező megyék (Szabolcs, Heves, Nógrád) követik, egyébként az ország minden részéből volt látogató. A múzeum vonzásköre az egész országra kiterjed, ez elsősorban a vár országos hírével, Sárospatak történelmi nevezetességeivel magyarázható.

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy a látogatók milyen járművel érkeznek Sárospatakra. Meglepően magas a személygépkocsival (35 %) és az autóbusszal (33 %) utazók száma. A többi látogató közül 24 % vonattal, 2 % motorkerékpárral és 6 % egyéb módon (gyalog, kerékpár, autóstop) jött a városba. A személygépkocsi és az autóbusz magas arányszámát magyarázzák egy másik kérdésre adott válaszok.

A múzeumlátogatás formája szerinti megoszlás:

egyedül	3 %
családdal	37 %
barátokkal	13 %
ismerősökkel	5 %
szervezett csoport	34 %

külföldi ismerőssel	2 %
családdal	4 %
barátokkal	
nem válaszolt	2 %

Más múzeumokkal ellentétben tehát nagyon kevés a múzeumba egyedül érkező látogató. A családos látogatók nagy száma magyarázza a gépkocsinak mint közlekedési eszköznek a fontosságát. Autóbuszsal a szervezett csoportos látogatók érkeznek.

A közönség nagy része a hétvégeken tekinti meg a múzeumot. A vizsgált időszakokra két hétvége esett, és az összes látogató 46 %-a ezen a négy napon nézte meg kiállításainkat, 52 % pedig a két hét többi napjain oszlik meg. Érdekes az egyes múzeumlátogatási formák aránya hétköznapokon és a hétvégeken:

	hétköznap	hétvégén
egyedül	3 %	2 %
családdal	33 %	46 %
barátokkal	12 %	20 %
ismerősökkel	5 %	4 %
szervezett csoporttal	44 %	26 %
külföldi ismerőssel	3 %	2 %

A két időpontban lényeges változás mutatható ki a családdal és szervezett csoporttal látogatók kategóriájában. Hétvégén 13 %-kal több a családdal látogatók száma, mint hétköznapokon. A szervezett csoportok aránya viszont hétköznap 18 %-kal nagyobb, mint szombaton és vasárnap.

Külön megnéztük a múzeumba szombaton érkezők válaszait, hogy az ingyenes múzeumlátogatási lehetőség és a szabad szombat mennyire befolyásolja a forgalom alakulását, és a látogatók összetételét. A felmérésben résztvevő látogatók közül a két szombaton 295 fő (az összes látogató 16 %-a) nézte meg a múzeumot, míg a két vasárnap a látogatók száma 578 fő (30 %) volt. A látogatottság mértékét tehát nem befolyásolja az ingyenesség és a szabad szombati rendszer. Ezt nemcsak a felmérés adatai, hanem az egész

éves statisztikai kimutatások is igazolják. A látogatók összetételében azonban erősen módosul a szombati napokon az egyes kategóriáknak a többi naphoz viszonyított aránya. Ez a változás legjobban az életkor és a foglalkozás esetében mutatkozik. A 40 éven felüliek aránya megegyezik az egész felmérés idején tapasztalt arányokkal, viszont 40 év alatt szombati napokon erősen lecsökkent a 18 éven aluliak száma: 23 % helyett 7%. 12 %-kal több a 18-30 év közötti látogató szombaton, mint a hét többi napjain. A 31-40 év közöttieknél az emelkedés csak 4 %.

Foglalkozás szerint az arányok így módosulnak:

	általában	szombaton
értelmiségi	37 %	39 %
munkás	17 %	25 %
alkalmazott	11 %	17 %
Tsz-tag	1 %	-
főisk. egyetemi h.	6 %	4 %
tanuló	23 %	9 %
háztartásbeli	5 %	6 %

Szembetűnő, hogy a két időpont közül szombaton sokkal kevesebb a diákok (tanulók, főiskolai és egyetemi hallgatók) száma, ugyanakkor lényegesen több a dolgozó látogató (munkás, alkalmazott). A szabad szombati rendszernek ilyen szempontból lehet befolyásoló szerepe.

A múzeumlátogatás gyakorisága és indítókai

Látogatóink 33 %-a rendszeresen, 67 %-a alkalmilag jár múzeumba. A vizsgált időszak múzeumlátogatói közül 60 % most látja először a Rákóczi Múzeumot, viszont 40 %-a már korábban is volt itt. Külön megvizsgáltuk a rendszeres múzeumlátogatók nem, életkor, foglalkozás és iskolai végzettség szerinti megoszlását, és az alábbi eredményt kaptuk. A férfiak és nők aránya majdnem azonos az összes múzeumlátogató esetében tapasztalt arányokkal (48-52 %).

Életkor szerint:

18 év alatt	17 %
18 - 30 év között	39 %
31 - 40 - " -	20 %
41 - 50 - " -	15 %
51 - 60 - " -	6 %
60 év felett	3 %

Harminc év felett az egyes korosztályok aránya szinte teljesen megegyezik az összes látogatónál kimutatott megoszlással. A rendszeres múzeumlátogatóknál azonban magasabb a 18-30 év közöttiek aránya, mint általában és a 18 év alatti iskolás korosztályból kevesebb a rendszeres látogató.

Foglalkozás szerint:

értelmiségi	48 %
munkás	11 %
alkalmazott	9 %
Tsz-tag	1 %
főisk. egy. h.	9 %
tanuló	17 %
háztartásbeli	5 %

A rendszeres múzeumlátogatóknak majdnem a fele (48 %) értelmiségi. Az összes látogatónál kimutatott arányuknál (37 %) 11 %-kal magasabb a rendszeresen múzeumba járó értelmiségiek száma. A többi kategórián belül csökkenés tapasztalható, kivéve a Tsz-tagokat és a háztartásbelieket, akik között általában nagyon kevés a múzeumlátogató.

Iskolai végzettség szerint:

8 ált. alatt	6 %
8 általános	11 %
szakmunkásképző	9 %
középiskola	40 %

főiskola	16 %
egyetem	18 %

A rendszeres múzeumlátogatók 74 %-a az érettségizettek és ennél magasabb iskolai végzettségűek közül kerül ki, ez is jelzi, hogy a múzeumok iránti igény elsősorban bizonyos műveltségi szint függvénye.

A Rákóczi Múzeum megtekintését az alábbi indítók motiválják (előfordult, hogy a megkérdezettek a felsorolt alternatívák közül egyszerre többet is megjelöltek):

ismeretszerzés	37 %
nevezetessége	35 %
szórakozás	4 %
időtöltés	1 %
ismeretszerzés szórakozás	3 %
ismeretszerzés nevezetessége	15 %
ismeretszerzés szórakozás nevezetessége	1 %

A látogatók túlnyomó részénél a hasznos ismeretek szerzése és a várhoz fűződő történelmi nevezetességek a meghatározó tényezők. Ezt támasztják alá a "Miért nézi meg a Rákóczi Múzeumot?" kérdésre adott válaszok is: "történelmi érdeklődésből", "hazafias önérzetből", "hagyománytiszteletből", "a magyar ősök megismerése" céljából, "érdekel a Rákóczi-család története". Sok látogatót vonz a történelmi érdeklődés, a pedagógusoknál a tanítás élményszerűbbé tétele is motiváló tényező. Elenyészően kevés a múzeumot pusztán időtöltésből, szórakozásból megnézők száma, ami elsősorban abból a tényből következik, hogy a látogatók az ország messzi vidékeiről érkeznek Sáropatakra. A vár mellett igyekeznek megismerkedni a város egyéb nevezetességeivel és a környező táj szépségeivel. A múzeumlátogatáson kívül az alábbi

megoszlásban szerepelnek a sárospataki utazást befolyásoló egyéb tényezők:

a táj megtekintése	9 %
a város megtekintése	31 %
a kollégium megtekintése	2 %
rokonlátogatás	5 %
hivatalos út	4 %
turisztika	14 %
a táj és a város megnézése	9 %
a táj, város, kollégium megtekintése	6 %
a város és kollégium megt.	4 %
nem válaszolt	8 %

Sok látogató (8 %) egyéb sárospataki ügyeinek intézése közben nézte meg a várat és a múzeumot. Ilyenek voltak pl. az Iparművészeti Főiskola nyári művésztelepének résztvevői, érettségi találkozóra, felvételi vizsgára érkezők, a Szövetkezeti Napon és a Sárospataki Zenei Napok hangversenyein résztvevők.

Megpróbáltuk felmérni, hogy a látogatóknak milyen jellegű ismereteik voltak a múzeumlátogatás előtt a sárospataki várról, illetve honnan szereztek információikat.

tanult róla	23 %
hallott róla	19 %
olvasott róla	12 %
tanulmányozta	4 %
tanult róla olvasott róla	11 %
hallott róla olvasott róla tanult róla	11 %
hallott róla olvasott róla	6 %
hallott róla tanult róla	4 %

hallott róla	
olvasott róla	1 %
tanult róla	
tanulmányozta	
nem válaszolt	9 %

A legtöbben iskolai tanulmányaik során tanultak a Rákócziakról és a pataki várról. Ez is indokolja, hogy a látogatók jelentős részét a tananyaghoz kapcsolódva az általános és középiskolás korosztályiak alkotják.

A múzeumból alkotott vélemények

A Rákóczi Múzeumban, mint általában a vármúzeumokban, speciális látogatási rendszer alakult ki. A látogatók csak tárlatvezető teremőrrel, csoportosan nézhetik meg a kiállításokat. Korábban a látogatók részéről olyan igény is felmerült, hogy egyénileg is meg lehessen nézni a múzeumot. A felmérés során azonban azt tapasztaltuk, hogy a látogatók nagy többsége (74 %) a tárlatvezetési csoportos formát igényli, és csak 22 %-a szeretné egyénileg látogatni a várat. Ezt támasztják alá a múzeumlátogatás mechanizmusára vonatkozó válaszok, ahol a látogatók 92 %-a megfelelőnek tartja a múzeumlátogatás rendjét, és csak 8 %-ának vannak ez ellen kifogásai.

Külön megnéztük az egyéni és tárlatvezetési csoportos látogatási formát igénylők nem, életkor, foglalkozás és iskolai végzettség szerinti arányát, amikor is a két kategóriát 100-100 %-nak vettük, s ezen belül a következő arányokat kaptuk:

	egyéni formát igénylők	csoportos formát igénylők
<u>Nem szerint:</u>		
férfi	48 %	45 %
nő	52 %	55 %
<u>Életkor szerint:</u>		
18 év alatt	12 %	25 %
18-30 év között	43 %	30 %

31-40 év között	20 %	19 %
41-50 - " -	16 %	14 %
51-60 - " -	6 %	7 %
60 év felett	3 %	5 %

Életkor alapján az első két kategórián belül van lényeges változás, a 18-30 év közöttiek inkább az egyéni látogatási formát igénylik, míg a 18 év alattiak a csoportost. Ezzel függ össze az egyes foglalkozási ágak között tapasztalható arányeltolódás is:

	egyéni	csoportos
értelmiségi	46 %	34 %
munkás	14 %	17 %
alkalmazott	8 %	12 %
Tsz-tag	1 %	1 %
főisk.egy.h.	12 %	5 %
tanuló	16 %	25 %
háztartásbeli	3 %	6 %

Az egyéni látogatást az értelmiségi foglalkozásúak, főiskolai és egyetemi hallgatók nagyobb arányban igénylik, mint a csoportost. A tanulók, munkások és alkalmazottak viszont a tárlatvezetési csoportos látogatási formát kívánók között szerepelnek lényegesen nagyobb arányban.

	egyéni	csoportos
<u>Iskolai végzettség:</u>		
8 általános alatt	5 %	13 %
8 általános	11 %	18 %
szakmunkásképző	9 %	12 %
középiskola	43 %	37 %
főiskola	13 %	11 %
egyetem	19 %	9 %

Az egyéni látogatást kívánók 75 %-át az érettségizettek és az érettségínél magasabb iskolai végzettségűek alkotják, viszont a csoportos látogatást igénylőknek csak 57 %-át teszik ki, tehát

az elmélyültebb tanulmányozást biztosító látogatási forma irán-
ti igényük sokkal intenzívebb, mint az alacsonyabb iskolázott-
ságúaké.

Látogatóink általában megelégedettek a tárlatvezető teremőrök
munkájával, magatartásával, amit a százalékos kimutatás is iga-
zol:

megfelelő	26 %
hiányos	5 %
szükszavú	6 %
túlrészletező	1 %
udvarias	27 %
barátságatlan	0.3 %
megfelelő udvarias	33 %
nem válaszolt	1.7 %

A felmerült kifogások a teremőrök ismereteire vonatkoznak, a
látogatók 11 %-a találta hiányosnak és szükséztavúnak a tárlatve-
zetők magyarázatát. Ezt néhány szöveges vélemény is kifejezi:
"A magyarázat nem elég alapos"; "A vezető szükséztavú és egyhan-
gú"; "A tárlatvezető keveset foglalkozott a korok leírásával";
"A vezetőt nem lehet hallani"; "Lassú a vezetés és szakadozott".
Ugyanakkor ellentétes válaszok is előfordulnak: "Zavart a veze-
tő túl részletes ismertetése és az évszámokkal való virtuozitá-
sa".

Vizsgáltuk azt is, hogy az iskolai végzettség mennyire meghatá-
rozó tényező az információval szembeni mennyiségi és minőségi
igény kialakításában. Az összes látogató egytizedének (11 %)
70 %-a érettségizett vagy főiskolát, illetve egyetemét végzett,
főleg ők igényelnek bővebb tájékoztatást.

A látogatók 79 %-a elegendőnek tartotta a látogatás idejét a
múzeum megtekintésére, 21 %-nak viszont kevés volt ez az idő
(1,5-2 óra). Ez utóbbi kategóriánál úgy látjuk, hogy elsősorban
szintén az iskolai végzettség határozza meg a válaszokat, hi-

szen a középiskolát, főiskolát és egyetemet végzettek szerettek volna hosszabb időt tölteni a múzeumban, ők alkotják 76 %-át azoknak, akik számára kevés volt a látogatási idő.

A múzeum egyes kiállításai iránt megnyilvánuló érdeklődést szemlélteti az alábbi táblázat:

Vöröstorony	11 %
Rákóczi kiállítás	29 %
bútorkiállítás	15 %
képtár	4 %
néprajzi kiállítás	7 %
Vöröstorony	8 %
Rákóczi kiállítás	
Vöröstorony	
Rákóczi kiállítás	6 %
bútorkiállítás	
Vöröstorony	
Rákóczi kiállítás	
bútorkiállítás	1 %
képtár	
Vöröstorony	
Rákóczi kiállítás	
bútorkiállítás	7 %
képtár	
néprajzi kiállítás	
Rákóczi kiállítás	10 %
bútorkiállítás	
nem válaszolt	2 %

A látogatók 56 %-át egy-egy kiállítási rész érdekelte, 32 %-nak az érdeklődése azonban több téma felé irányult. Ezek közül is kiugróan magas a Rákóczi-kiállítás iránti érdeklődés, ezt tartjuk a legfontosabb motiváló tényezőnek a múzeumba és Sárospatakra érkezőknél.

A közönség jelentős része meglegedetten távozott a múzeumból, ezt bizonyítják a múzeumra vonatkozó vélemények:

gazdag, sokrétű	30 %
érdekes	28 %
gazdag, sokrétű	34 %
érdekes	

átlagos	4 %
szegényes, egysíkí	1 %
nem válaszolt	3 %

Biztosítottuk a múzeumlátogatóknak a lehetőséget, hogy az adatszerű, rövid válaszok mellett bővebben, szövegesen is kifejt-hessék a múzeumlátogatás során szerzett pozitív vagy negatív benyomásaikat, élményeiket.

A negatív vélemények egy része a látogatás mechanizmusával, a tárlatvezető teremőrök munkájával kapcsolatos. Általában zavarónak tartják a csoportok heterogén összetételét: "Ha a csoportban siető emberek vannak, nincs idő rendesen megnézni a kiállítási anyagot"; "A csoport egy része nagyon sietett, követni kellett őket"; "Túl nagy a csoport": "A gyerekek zajongása zavaró". Az idősebbeknek fárasztó az összes kiállítási terem végigjárása, javasolják a csoportos látogatás korosztályonként történő megszervezését.

A kifogások másik része a látogatási idő rövidségére vonatkozik, ami rendszerint teremőrönként változik. A látogatás mechanizmusával és a kiállításokkal kapcsolatos vélemények: "Hosszabb szemlélődésre, pihenésre nincs idő és hely"; "Zavaró, hogy egyénileg nem lehet megnézni a kiállítást"; "Egy-egy részt szerettem volna részletesebben tanulmányozni"; "Indulás előtt bővebb előmagyarázatot kívánnék"; "Sok helyen gyenge a világítás"; "A réz magyarázó táblák nehezen olvashatók"; "Túl sok a reprodukció, több eredeti festmény kellene"; "Hosszú a várakozási idő"; "Felirathiányos a kiállítás"; "Zavart a sok ajtózáras"; "A külső várrészeknél útbaigazító és ismertető táblákat kellene elhelyezni".

A nyári hónapokban a Vöröstorony egy része tatarozás miatt zárva volt, ezzel kapcsolatban sok látogató reklamált: "Kár, hogy a Vöröstoronyt a legforgalmasabb időszakban lezárták"; "Lassú a restaurálás"; "A tatarozást nem a főszézonban kellene elvégezni".

A külföldi látogatók általában hiányolják az idegennyelvű vezetést: "Nem volt idegennyelvű vezető"; "Jó lenne többnyelvű magnetofon".

A pozitív vélemények, benyomások a múzeumlátogatás egészére és a teremőrök munkájára vonatkoztak: "Nagyon szép volt, igazi élmény"; "Történelmünk igen értékes kincseit őrzik"; "A vezető nagyon kedves volt"; "Nagyon lelkes és szakszerű volt a vezető, és a múzeum igen jól berendezett"; "Köszönjük az érdekes vezetést"; "Szeretném megérni, hogy teljes feltártságában újra megnézhessem a várat!"

Az utolsó kérdésben a múzeumban kapható ismertetőkről, kiadványokról alkotott véleményekre, az ezek iránti igényre voltunk kíváncsiak. A látogatók 83 %-a megfelelőnek tartja a jelenlegi kiadványokat. Ez a válasz azonban kevésbé értékelhető, mivel a látogatási idő alatt nehezen lehet megítélni azok tényleges hasznosságát, értékét. A későbbi kiadványok szempontjából viszont hasznos a látogatók igényeinek összegezése.

Sokan szeretnének olcsó prospektust a várról és Sárospatak műemlékeiről. Nagy az igény egy képes, fotoalbumszerű sárospataki ismertető iránt. A Rákócziak kultuszát jelzi, hogy sokan vásárolnának II. Rákóczi Ferenc fejedelemről, a Rákóczi-család történetéről és a kuruc mozgalmakról szóló kiadványokat, életrajzi regényeket. Általában igénylik a színes fotokat, diákat, reprodukciókat, térképet a várról és a városról, művészettörténeti, néprajzi kiadványokat. Nagy szükség lenne többnyelvű prospektusokra és az ifjúságnak szóló ismertetőkre. Volt olyan kívánság is, hogy legyen külön ismertető kiadvány az egyes kiállításokról (pl. Vöröstorony, bútorkiállítás), katalógus a kiállított tárgyakról, részletesebb elemzés a tárgyak származásáról, készítőiről.

Általában hiányolják a nagyobb propagandát és az utak mentén, valamint Sárospatakon elhelyezendő útbaigazító táblákat.

Úgy véljük, hogy a múzeumlátogatókról szerzett fenti információk és a közönség véleménye segíti a további munkánkat. A felsorolt hiányosságok, problémák egy részét egyelőre objektív okok miatt megoldani nem tudjuk, más esetben viszont már meg is történtek az első lépések. A Sárospataki Városi Tanács megbízásából már készül egy képes kiadvány a város-múltjáról és jelenéről. Tervezzük, hogy rövid színes prospektusokkal fokozzuk a múzeum országos propagandáját. Továbbra is fokozott figyelemmel kísérjük a tárlatvezető teremőrök munkáját, gondoskodunk rendszeres továbbképzésükről. A külföldiek megfelelőbb tájékoztatását segítik az időközben felszerelt négynyelvű "inton" berendezések, amelyek számát a jövőben tovább kívánjuk emelni.

Petercsák Tivadar

A múzeumi jogszabályok kézikönyvének tartalmában 1972-ben bekövetkezett változások

A Múzeumi Közlemények 1972 évi I. kötetében (125. old.) jeleztük, hogy "A múzeumokra vonatkozó jobszabályok és szabályzatok kézikönyve" c. közkézen forgó kiadvány[†] szövegét módosító változásokat évente folyamatosan ismertetjük.

Az 1972 január hó 1-étől december hó 31-ig bekövetkezett valamennyi szövegmódosítást - törlést és kiegészítést - az alábbiakban közöljük. Ismertetésünkben az aláhúzott oldalszámok a kézikönyvnek azokat az oldalait jelzik, amelyeken változtatás szükséges, ezt a változtatás módjára vonatkozó ismertetés követi. Ezek alatt a módosítás pontos szövegét közöljük, amelyeket szó szerint kell a kézikönyvbe átvinni.

+ + +

11. oldal (tartalomjegyzék): az alábbi újabb jogszabályok címének felvétele szükséges:

A Minisztertanács 1043/1972./XI.9./ számú határozata az Országos Műszaki Múzeum létesítéséről 330/c

A művelődésügyi miniszter 106/1972. /M. K. 3./MM számú utasítása a Művelődésügyi Minisztérium felügyelete alá tartozó polgári fegyveres őrségek fegyverhasználati jogáról 330/d

[†]Szerk.: Kovács István. A Népművelési Propaganda Iroda kiadása. Budapest, 1971.

A művelődésügyi miniszter 121/1972. /M. K. 9./
MM számú utasítása a Móra Ferenc és Szabó Ervin
emlékérem adományozásáról 330/e

37. oldal: a 18.§.-hoz ⁺ jellel az alábbi szövegű új jegyzetet kell fűzni:

+ A művelődésügyi intézmények elnevezésének és névhasználatának szabályozásáról szóló 136/1972. /M. K. 15./ MM számú utasítás szerint a múzeum és muzeális közgyűjtemény elnevezését a fenntartó miniszter, illetőleg a megyei /fővárosi/ tanács végrehajtó bizottsága a művelődésügyi miniszter hozzájárulásával engedélyezi.

55. oldal: a 47. §. /3/ bekezdéséhez ⁺⁺ jellel az alábbi szövegű új jegyzetet kell fűzni:

++ A 8/1972./X.27./ MM számú rendelet 2. §.-a szerint építkezés esetében a területileg illetékes tanács v.b. elsőfokon eljáró építésügyi feladatokat ellátó szakigazgatási szervét, egyéb földmunka esetében pedig a községi /nagyközségi/ szakigazgatási szervét, a városi /megyei városi, fővárosi kerületi/ tanács vb. illetékes szakigazgatási szervét vagy a szükséghez képest a munkálatokat végző szervet kell megkeresni.

330/c oldal /behelyezendő pótololdal!/: új jogszabály. /Behelyezése a 318. oldal mintájára történik./

A Minisztertanács 1043/1972. /XI. 9./ számú határozata Országos Műszaki Múzeum létesítéséről

1. A Minisztertanács a muzeális emlékek védelméről szóló 1963. évi 9. számú törvényerejű rendelet 5. §-ának /2/ bekezdésében foglalt felhatalmazás alapján, 1973. január 1-i hatállyal, a

Műszaki Emlékeket Nyilvántartó és Gyűjtő Csoportot Országos Műszaki Múzeum elnevezéssel országos múzeummá nyilvánítja.

2. Az Országos Műszaki Múzeum a művelődésügyi miniszter felügyelete alá tartozik. A múzeum feladata a természettudomány és technika általános fejlődésének és társadalomformáló szerepének, a tudományos megismerés és a termelés összefüggéseinek kutatása, az erre vonatkozó emlékművek gyűjtése, tudományos feldolgozása és ismertetése. Tevékenysége során a múzeum különös figyelmet fordít a technika és a tudomány történetének magyar vonatkozásaira.

3. A múzeum további fejlesztését a következő középtávú tervidőszak során az adott lehetőségek figyelembevételével folyamatosan kell elvégezni.

4. A Minisztertanács felkéri az illetékes minisztereket, valamint állami és társadalmi szerveket, hogy az Országos Műszaki Múzeum létesítését és fejlesztését saját lehetőségeik keretében támogassák.

5. Ez a határozat kihirdetésének napján lép hatályba.

330/d oldal /behelyezendő pótoldal!/: új jogszabály. /Bejegyzése a 321. oldal mintájára történik./

A művelődésügyi miniszter 106/1972. /M. K. 3./ MM számú utasítása a Művelődésügyi Minisztérium felügyelete alá tartozó polgári fegyveres őrségek fegyverhasználati jogáról.

/Az utasítást az érdekeltek közvetlenül kapják meg./

330/e oldal /behelyezendő pótoldal!/: új jogszabály. /Bejegyzése a 318. oldal mintájára történik./

A művelődésügyi miniszter 121/1972. /M. K. 9./ MM számú utasítása a Móra Ferenc és Szabó Ervin emlékérmek adományozásáról

/Az utasítás szövegét a Múzeumi Közlemények 1972. évi I. számának 154-156. oldalain szó szerint közöltük; a jogszabálykötetbe innen lehet átmásolni!/

331. oldal: a 19/1965. /Eü. K. 18./ EüM-MM számú utasításhoz ++ jellel az alábbi szövegű új jegyzetet kell fűzni:

++ A Semmelweis Orvostörténeti Múzeum a 26/1972. /Eü. K. 22./ EüM-MM számú együttes utasítás értelmében kibővített feladatkörrel, Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár néven folytatja működését.

334. oldal: az "1971. január hó 1-e után megjelent múzeumi jogszabályok" cím alatt a következő új jogszabályokat kell felvenni:

1043/1972. /XI.9./ Mt. hat.	Országos Műszaki Múzeum létesítéséről.
106/1972. /M.K.3./ MM sz. ut.	a Művelődésügyi Minisztérium felügyelete alá tartozó polgári fegyveres őrségek fegyverhasználati jogáról
121/1972. /M.K.9./ sz. ut.	a Móra Ferenc és Szabó Ervin emlékérem adományozásáról.
201/1972. /M.K.19./ MM-MüM.
sz. ut.	a múzeumi alkalmazottak munkabérének megállapításáról szóló 134/1962. /M.K.12./ MM számú utasítás módosításáról.

A 341. oldalon kezdődő /és a 369. oldalig tartó/ jogszabálymutatót - az 1972. évben megjelent jogszabályokra tekintettel - az alábbiak szerint kell módosítani:

Oldal	Címszó	Jogszabály
342	Alkotmány	<u>beírandó:</u> 1972. évi I. tv.
	Alkotószabadság	<u>címszó és jogszabály törlendő.</u>
343	Állami szervek kárbiztosítási szerződése	<u>A jogszabályok törlendők, helyettük beírandó:</u> 41/1972. /XII.20./ PM r.
	Állami telkek használati díja	<u>beírandó:</u> 33/1972. /XI. 4./ PM r.
	Államigazgatási eljárás	<u>beírandók:</u> 1972. évi 21. és 30. tvr.
	Állampolgárság	<u>beírandó:</u> 1972. évi 21. tvr.
345	Beruházások rendje	<u>beírandó:</u> 27/1972. /IX. 12./ MT r.
346	Családi pótlék	<u>beírandó:</u> 44/1972. /XII. 27./ MT r.
	Devizakódex	<u>beírandó:</u> 43/1972. /XII. 29./ PM r.
	Döntőbizottságok	<u>címszó és jogszabályai törlendők</u>
	<u>Új címszó:</u>	
	Egészségügyi törvény	1972. évi II. tv., 16/1972. /IV.29./ MT r., 15/1972. /VIII. 5./ EüM r.
347	Egyesületek	<u>beírandó:</u> 1972. évi 21. tvr.
	Építőipari kivitelezési jogosultság	<u>beírandó:</u> 20/1972. /VI.21./ MT r., 11/1972. /VI.27./ ÉVM r.

	Erkölcsei bizonyítvány	az 5/1957. /XII.28./ BM r. <u>törlendő, helyette beírandó:</u> 4/1972. /X.13./ BM r.
	<u>Új címszó:</u>	
	Építési-szerelési munkák	20/1972. /XII.5./ ÉVM-ÁH. r.
348	Étkeztetés	<u>beírandó:</u> 29/1972. /X.4./ MT r.
	Földadó	<u>beírandók:</u> 24/1972. /VII.30./ MT r., 30/1972. /X.13./ PM r.
	Földmérési és térképé- szeti tevékenység	<u>beírandó:</u> 27/1972. /XII.31./ MÉM r.
349	Gépjárműadó	<u>beírandó:</u> 48/1972. /XII.31./ PM r.
	Gépjárművek üzembentar- tása /állami/	<u>beírandók:</u> 14/1972. /IV.22./ Korm. r., 6/1972. /IV.22./ KPM r., 42/1972. /XII.9./ MT r.
	Gépjárművezetői engedély	<u>törlendő:</u> 6/1970. /VIII.30./ <u>BM r., helyette beírandó:</u> 1/1972. /II.23./ BM r.
	Gépkocsi /saját/ haszná- lata hivatalos útra	<u>beírandó:</u> 7/1972. /IV.22./ MüM r.
	Gyermekgondozási segély	<u>beírandó:</u> 44/1972. /XII.27./ MT r.
350	Hagyatéki eljárás	<u>beírandó:</u> 2/1972. /II.3./ IM r.
	<u>Új címszó:</u>	
	Helyiségek bérlete	ld: nem lakás céljára szolgáló helyiségek bérlete
351	Honvédelmi hozzájárulás	<u>beírandó:</u> 1972. évi 3. tvr. 7/1972. /II.3./ PM r.
	Illetékek	<u>beírandó:</u> 49/1972. /XII.31./ PM r.

- Ingatlanlyilvántartás beírandók: 1972. évi 31. tvr.,
27/1972. /XII.31./ MÉM r.
- 353 Kezdő szakemberek munka- címszó és jogszabályai tör-
bére lendők
- 354 Kisajátítás beírandó: 29/1972. /X.4./
MT r.
- 356 Közületi szervek el- beírandók: 10/1972. /III.28./
helyezése Korm. r., 3/1972. /III.28./
ÉVM r., 13/1972. /IX.1./ ÉVM r.
- Kutatási terv /távlati/ beírandó: 1012/1972. /IV. 27./
MT h.
- 357 Lakás bére beírandó: 23/1972. /XII.20./
ÉVM r.
- Lakástulajdon beírandók: 29/1972. /X.4./
MT r., 21/1972. /XII.16./
ÉVM r.
- 358 Levéltárak beírandó: 1972. évi 19. tvr.
- 358 Munka Törvénykönyve beírandók: 1972. évi 29. tvr.
45/1972. /XII.30./ MT r.
- 359 Munkakönyvek kiállítása beírandó: 20/1972. /XI.4./
és kezelése MÜM r.
- Munkaügyi viták beírandó: 22/1972. /XII.30./
MÜM r.
- 360 Műemlékvédelem beírandó: 22/1972. /XII.16./
ÉVM r.
- Művelődési otthonok beírandók: 29/1972. /X.4./
MT r., 9/1972. /X.27./ MM r.
- 361 Nem lakás céljára szolgáló helyiségek bére beírandó: 12/1972. /VII.11./
ÉVM r.
- Új címszó:
- Névhasználata művelődés- 136/1972. /M.K.15./ MM sz.ut.
ügyi intézménynek

- 362 Nyugdíjas foglalkoztatása beírandó: 10330/1972. /M.K.5./ MM sz. közl.
- Új címszavak:
- Ösztöndíj /belföldi, állami/ 146/1972. /M.K.18./ MM ut.
- Ösztöndíj /külföldi/ 111/1972. /M.K.5./ MM ut.
- 363 Postai küldemények közvetett kézbesítése törlendő a 4/1965. /X.14./ KPM r., helyette beírandó: 1/1966. /V.15./ KPM r.
- Saját gépkocsi használata hivatalos útra beírandó: 7/1972. /IV.22./ MiM r.
- 364 Szakértők, igazságügyi törlendő a 44/1954. /VII.29./ MT r., helyette beírandók: 29/1964. /XI.23./ Korm. r. 4/1964. /XI.23./ IM r. 9/1972. /III.14./ Korm. r.
- 365 Szállodai árak A jogszabályok törlendők, helyettük beírandó: 7/1972. /III.28./ BkM-ÁH r. /K.É.9./
- 367 Tanulmányi ösztöndíj és szerződés törlendők a jogszabályok, helyettük beírandó: 7/1972. /IX.15./ MM r.
- Telekadó beírandó: 10/1972. /II.19./ PM-ÉVM r.
- Telekkönyv valamennyi jogszabály törlendő, helyette: 1.: ingatlanvilvántartás
- Telektulajdon beírandók: 29/1972. /X.4./ MT r., 21/1972. /XII.16./ ÉVM r.
- Új címszó:
- Tanulmányút /belföldi, tudományos/ 116/1972. /M.K.8./ MM ut.

368 Természetvédelem

beírandó: 29/1972. /X.4./

MT r.

Tudományos könyvtárak

beírandó: 110/1972. /M.K.5./

MM ut.

Új címszó:

Tervezés /népgazdasági/

1972. évi VII. tv.

1046/1972. /XII.22./ MT.h.

Nagyhegyi Zoltán

Külföldi folyóirat szemle

A tizenkettedik évfolyamában (helyesebben kötetenél/ járó Objets et Mondes - Tárgyak és Világok - című folyóiratot nálunk még a szakkörök is alig ismerik. Sajnálatos dolog ez, mert egyrészt ez a folyóirat a világ legjelentősebb múzeumi (néprajzi) periodikái közé tartozik, másrészt pedig azért is, mert - amint majd látni fogjuk - alapos, lehetőleg első kézből vett információk alapján dolgozik. Ez az utóbbi szempont nem közömbös magyar vonatkozásban sem, mert a lapjain foglalkozott már a magyar muzeológiával, illetve népélettel, néprajztudománnyal is és arról rokonszenvesen, meleg hangon, elismerően nyilatkozott.

Az Objets et Mondes a világ egyik legnagyobb néprajzi múzeumnak, a párizsi Musée de L'Homme-nak a folyóirata. (A múzeumot 1878-ban alapították, épülete a Palais de Chaillot, gyűjteményi anyaga megközelíti a félmillió darabot.) Szerkesztője a múzeum volt igazgatója, a Francia Akadémia tagja, az 1964-ben Magyarországon is járt Jacques Millot. A folyóirat évenként négy számban jelenik meg, a négy szám alkot egy kötetet. A kiadvány formátuma nálunk szokatlan, nagysága mindkét irányban valamivel nagyobb, mint a mi B/5-ös kiadványaink; 27x21 cm. A fedőlap krémszínű, fényezett, közepén minden esetben egy-egy jól megválasztott, valamelyik közleményhez kapcsolódó színes képpel. A papír minősége kiváló, a tipográfiai munka kitűnő. A folyóirat minden száma egyformán előkelő és finom.

Tartalmának alapvető sajátossága, hogy közleményei szigorúan összefüggenek a Musée de l'Homme munkájával, illetve gyűjteményanyagával, tehát végső soron muzeológiai folyóirat. Tekintve ezt a jellegzetességét, azt is elmondhatjuk, hogy inkább az

anyagi kultúra folyóirata, mint a folklóré. A nyugati etnográfia egyik sajátosságának megfelelően túlnyomóan a primitív népekkel, kultúrákkal foglalkozik és ezen a határon belül - a nyugati néprajzi muzeológiai elveknek és gyakorlatnak megfelelően - nagymértékben népművészeti jellegű. Talán ez is magyarázza, hogy olyan esztétikus kiállítású, mintha képzőművészeti folyóirat lenne.

A szerkesztés módszerét tekintve először arról kell szólnunk, hogy keveset markol, de azt alaposan; vagyis egy-egy számban kevés és általában nem hosszú közlemények vannak. Az egy számon belüli közlemények között sok esetben több összefüggés is van; gyakran egy szám közleményei egy tárgykörre vonatkoznak. Ez a koncentráció azt eredményezi, hogy a folyóirat majd minden száma egy-egy önálló monográfia. Hasonló szerkesztési gyakorlatot a belgrádi Néprajzi Múzeum Glasnik-jában láthattunk (Vö.: Ethnographia LXXXII. 1971. 123-125., 477.).

Az alaposabb tájékoztatás kedvéért az alábbiakban az Objets et Mondes XI. kötetét, azaz az egész 1971. évi évfolyamát részletesen ismertetjük. Ismertetésünk alapvetően tartalmi jellegű, de esetenként rá kívánunk mutatni néhány olyan elvi kérdésre is, ami a magyar muzeológia, magyar népélet, a magyar néprajztudomány megismerése és megismertetése szempontjából fontos.

A XI. kötet első száma a szokásosnál terjedelmesebb. Ahogy a belső címlap is elárulja: speciális kötet. Iránnak szentelték (Numéro spécial consacré à l'Iran). A borítón gyönyörű színes kép - egy perzsa népi festmény - látható Rustem születéséről. Az ünnepi szám előszavában J. Millot emlékezik meg röviden a perzsa birodalom fennállásának 2500 éves jubileumáról. Azután tizenhárom tanulmány következik részint iráni, részint pedig francia szerzőktől. Az elsőt Teresa Battesti írta: néprajzi igényű összefoglaló Irán földrajzáról, történelméről és művelődéstörténetéről. A tanulmány nem hoz új eredményeket, nem kíván új szempontokat érvényesíteni; mindössze informál, jó előkészítést nyújt a következő közlemények számára. Elsőnek a terület régészeti kérdéseit foglalja össze, azután Irán történetét vá-

zolja fel, kiemelve azokat a mozzanatokot, amelyek a népélet alakulása, változása, a mai viszonyok megértése szempontjából lényegesek. Ezt követően bemutatja a jelen iráni népéletet. A közlemény e részében közölt statisztikákból megtudhatjuk, hogy Iránban a farszi perzsát 9,500.000, a különféle perzsa dialektusokat (gilaki, lori, kordi, baluci, mazandarani) pedig 4,650.000-en beszélik; azaz összesen 14,150.000 a perzsák lélekszáma. A török nyelvet, illetve annak két fő dialektusát beszélők (azarbayjani, torkamani) száma 4,230.000. Rajtuk kívül arabul 380.000, örményül 115.000, száurul 70.000 ember beszél és pastu, tajik, talesi nyelven pedig 15.000; azaz a kisebb nyelveket összesen 580.000 ember beszéli. A nyelvi tagolódás megfelel a nemzeti-népi hovatartozásnak is. A nyelvi összetettség bemutatása után az irániak vallási megosztottságáról ad felvilágosítást. Legelterjedtebb az iszlám siita formája, kisebb jelentőségű az iszlám másik ága, az izmaelitizmus. Az iszlám mellett számos más vallás, kultuszközösség is található Iránban. Számolni kell még napjainkban is a zoroaszterizmussal is, ami a régi, iszlám előtti Irán fővallása volt. Számottevő volt a Mithrasz-kultusz is, aminek ha nagyon áttételesen is, de mindmáig fellelhető a hatása, néhány elcsökevényesedett maradványa. Hasonlóan történeti és csak csökevényeiben élő vallás a babilóni eredetű manicheizmus és mazdokeizmus is. A régi Irán theozófiái öröksége sűrűsödött össze a siiták misztikájában az úgynevezett sufisták tanaiban és kultikus gyakorlatában. A tanulmány hangsúlyozza, hogy Irán vallási életét a türelmesség jellemzi. Ezek előrebocsátása után bemutatja a mai Iránt; a hatalmas ország gazdasági és társadalmi viszonyait.

Hasonlóan összefoglaló jellegű a kötet következő közleménye is, a Djamchid Benham által írt cikk az iráni néprajzi kutatásokról. Az iráni néprajzi kutatások a XVIII. századi utazók megfigyeléseivel, illetve azok feljegyzéseivel kezdődtek. A hazai kutatások igen szegényesek voltak és a külföldi kutatók sem mutattak nagy érdeklődést Irán népélete iránt. 1958-ban a teheráni egyetem keretében külön, önálló intézet alakult a társadalomtudományok kutatása számára. Ezen az intézeten belül biztosítottak helyet a néprajzi kutatásoknak is. Bármily szerény is

ez a kezdet, ettől várják az iráni néprajzi kutatások fellendülését.

A harmadik közlemény Irán egyik érdekes, elkülönülő területét, a Káspi-tenger déli vidékét mutatja be (szerző: Irsa Benham). Ez az országész Irán legtermékenyebb területe. Lakossága egyre inkább belterjesebb földművelést folytat (rizs és teatermesztés), állattartásában a juhászat a legfontosabb. A lakosság élelmezése szempontjából fontos a Káspi-tenger halászata is, amely nagyobbára ősi eszközökkel és módon folyik napjainkban is. A szép képanyaggal kísért cikk kitér a terület népi építkezésének bemutatására is. Fő építőanyag a fa. A területen lakó török népcsoport jurtákban lakik és állattartással foglalkozik, a nők híres szőnyegszövők. A tanulmány bemutatja a modern élet néhány mozzanatát is (a pusztán felállított postaládát, mely az időjárás ellen faházikóban, az egész építményt pedig a vadállatok ellen szöges dróttal védnek stb.). A terület népviseletét több kiváló fényképen tanulmányozhatjuk.

A következő közlemény a datolyapálmának Xor város és környéke (ÉK Irán) lakossága életében betöltött szerepét vázolja fel. A cikk különösen behatóan foglalkozik a datolyapálma háncsának sokoldalú felhasználásával (kosárféleségeket, sarukat, eszközöket stb. készítenek belőle).

Ezután egy hasonlóan alapos, sok képpel kísért agráretnográfiai közlemény következik, - Mahmud Ronholamini írta a Kerman vidék hagyományos öntözési rendszeréről -, majd Fredy Bémont tanulmányát olvashatjuk. Ez a cikk a bazárok és karavánszerályok színes, ma is eleven világába viszi el az érdeklődőt. A közlemény a népi árucserén túl behatóan ismerteti a perzsa kézművességet (rézművesség, sarukészítés, fajanszcsinálás, szőnyegszövés, olajpréselés stb.).

A következő tanulmány - szerzője Hassan Semsá - a bazárok és karavánszerályok színes világánál hasonlóan egy másik érdekes tárgyról szól; a nargile és csibukszívásról. A nargile, azaz vizipipa - az elnevezés is perzsa eredetű - a dohányfüstöt vi-

zen keresztül szíva lehűti. A csibuk hosszú szárú, öblös tajték-pipa. Nálunk is ismeretes, a dohányfüstöt közvetlenül, melegen szívja belőle a csibukozó. A cikk mind a nargile, mind pedig a csibuk több fajtáját képen is bemutatja, nargilét és csibukot szívó irániakkal együtt.

Egy terjedelmesebb közleményben Anny Tual az iráni női lepel viseléséről ír. Nemcsak a lepel viselésének formáit mutatja be, hanem a különböző lepelfajtákat is ismerteti. A sok, nagyméretű, egész oldalas kép mindegyike igen kifejező és felvet olyan problémákat, összefüggéseket, amelyekre a leíró jellegű közlemény nem tér ki. Ezt követően Jean-Pierre Digard a Zagros hegységben élő, mintegy 600.000 lelket számláló baxtyarikok viseltbeli cicomáiról értekezik (maga a hajviselet, a haj díszei, nyakékek, gyűrűk, függők, karperecek, övek stb.). A kötet ezután következő három tanulmánya művelődéstörténeti tárgyú. Ali Bonlonkbachi a Qali Synyan szertartásról, Manutcher Kalantari pedig Firduszi híres eposzának, a Sahnáménak a perzsa népművészetre, különösen a népi festészetre gyakorolt hatásáról írt. Mohamed Ja'far Mahdjoub viszont a perzsa mesemondókról adott érdekes képet. Mindhárom cikket jó képanyag illusztrálja.

Igen érdekes és a perzsa népi műveltség megértése szempontjából alapvető Ataollah Vahdati közleménye a siiták akadémiáiról. Ezek az iskolák kizárólag vallási intézmények voltak, csak teológiai ismereteket továbbítottak és nevezetesebb mecsetekben - azokkal a lehető legszorosabb kapcsolatban - alakultak ki. A különböző akadémiáknak az egyezések, az azonosságok mellett sok egyéni hagyománya is alakult ki az idők folyamán. Több esetben a tananyag is módosult, bizonyos áttételekkel világi elemek is helyet kaptak bennük. Tekintettel arra, hogy ezeknek az iskoláknak mindmáig rendkívül nagy hatása van az iráni népek életére, életmódjára, megismerésük, tanulmányozásuk a néprajztudománynak is fontos feladata. A tanulmány, mint legjelentősebbet, az iszfaháni és a korhaszáni akadémiákat említi.

Az Objets et Mondes XI. kötetének 2., 3. és 4. száma már jóval vékonyabb, min az elsőé. Ezek a számok a szokásos terjedelemben jelentek meg.

A 2. számban Lucienne A. Roubin tollából jól illusztrált cikket találunk a bolgár bortermelő vidékek Szent Tryphon napi (február 1., illetve a régi naptár szerint február 14.) szokásairól. Ezen a napon a bolgárok ünnepélyesen kimennek a szőlőkbe, vidám és Szent Tryphont dicsérő vallásos énekek éneklése közben kitakarják a tőkét, megmetszik a venyigéket, elvégzik az oltásokat, venyigét válogatnak a hajtatáshoz stb. A műveletek egy részét csak jelképesen végzik, ezzel is jelezve, hogy évkezdő, vegetációs ünnepről van szó. A szőlőben való foglalatosság után nagy táncmulatságot tartanak. A szokásban görög-bizánci elemek találhatók: Szent Tryphon napja olyan ünnep, amely a természet megújulását köszönti és párhuzamot von a természet megújulása és az emberi élet egyes mozzanatai között: termékenységvarázsló, biztosító szokások egész sora kapcsolódik hozzá, az emberi életre és társadalomra kivetítve pedig a szerelem, a termékenység ünnepe. Az ünnep szokásanyagában sok motívum a Dyonisos-kultuszra vezethető vissza.

A második szám következő közleménye távoli vidékre visz: Jean Biagini és Roland Mourer a kambodzsai fazekasságról írtak illusztrációban gazdag tanulmányt. Leírásban és képbemutatják a korong nélkül készült edényeket, az edénykészítés menetét, a nem zárt, hanem nyílt tüzelésű cserépegetést, az ujjbenyomásos díszítésmódot, a jellegzetes edényformákat, a készített edények felhasználását.

Hugo Zemp rövid írása jó képanyaggal egy Guadalcanali (Salamon Szigetek) hangszert ismertet. A hangszer hosszú bambuszrudakból áll. A rudakat csővé dolgozzák ki és felületükön különböző alakú, a furulyalukakhoz hasonló nyílásokat vágnak. Ezt az "orgonát" nem emberi erő fújja, hanem az időjárás, a szél. A rudakat - a végeiket a földbe ásva - olyan helyeken állítják fel, ahol erős a széljárás, nagy a levegőmozgás. A "sípok" szájait a széljárás felé fordítják. Halotti szertartásoknál használják őket.

Nagyon érdekes Henri Lhote cikke, amely egy, Tassali-n-Ajperben (Algériai Szahara) talált neolitikus állatszobrot mutat be. A kőből készített állatszobor egy kezdetleges szarvasmarhaféle

állatot ábrázol meglepő tömörséggel, művészséggel. A szarvasmarhát ábrázoló szobor a domesztikálás kezdetének időszakából maradt fenn.

A következő cikk közül kettő a múzeum életével foglalkozik. Ezekben a cikkekben a Musée de l'Homme 1970 évi kelet-szenegáli expedíciójáról, a múzeum új kiállításairól olvashatunk. A másik két közlemény bibliográfiai jellegű; az első egy annotált néprajzmuzeológiai bibliográfia, amely földrajzi csoportosításban 56 adatot tartalmaz, sajnálatosan egy magyart sem. A számot négy rövid könyvismertetés zárja.

A 3. számban három nagyobb tanulmány olvasható. Elsőnek Robert Gessain egy Délkelet-ázsiai, de Afrikában, sőt Franciaországban is ismeretes grönlandi eszkimó türelmi játékot ismertet, kérve a néprajzosok, muzeológusok segítségét a játék keletkezésének, elterjedésének, összefüggéseinek megfejtéséhez. Françoise Gérard egy 1935-ben talált santa-cruzi (Új-Hebridák) halászsztenség szobrát mutatja be, majd Jacques Dournes terjedelmes, gazdagon illusztrált cikke következik két ősi indokinai néprajzi csoportról, a Sol és a Jörai-ről. A közlemény főleg a népi építkezéssel foglalkozik. A Musée de l'Homme munkásságához szorosan kapcsolódó cikkek közül Claudie Fayein az omani Dhofar provincia pásztoréletét ismerteti. A számot ismét a könyvismertetések zárják.

A 4. szám első két közleménye egy kambodzsai rituális tárgyat, az úgynevezett popil-t ismerteti (szerzők: Solange Thierry és Francine N'Diaye). A harmadik cikk közelebbről való. Monette Riblyrol és Jean-Pierre Casc a kígyó szerepét körvonalazza a bolgár népeletben. Az utolsó tanulmányt Henri Lhote írta a ténéri (Szahara) neolitikus pattintott kőesekről. Ezt követően hosszabb beszámoló ismerteti a Musée de l'Homme iráni kiállítását, amelyet 1971. június 28-án Reza Pahlavi iráni sah nyitott meg. A kötetet ezúttal is könyvismertetések zárják. A viszonylag nagyszámú ismertetett könyv között egy magyar, de még magyar vonatkozású sincsen.

Az Objets et Mondes 1971. évi évfolyamán végigtekintve egyetlen megjegyzést kell tennünk. Meg kell állapítanunk, hogy jó, és a nemzetközi számontartásra is méltó muzeológiánk, néprajztudományunk, kiterjedt néprajzi szak- és népszerűsítő irodalmunk nincsen rangjának megfelelően képviselve ebben a jelentős folyóiratban. Ennek a sajnálatos helyzetnek nem egyedül a nyelvi elszigeteltség az oka. Más okok is közrejátszanak, hiszen sok írásunk jelenik meg ma már valamilyen világnyelven és szinte minden jelentősebb publikációkhoz idegen nyelvű összefoglaló is készül. Még arra sem hivatkozhatunk, hogy kiadványaink, írásaink nem jutnak el külföldre, mert ha mást nem is, de múzeumi évkönyveinket, amelyek mintegy 10-15 éve egyre nagyobb számban, terjedelemben és mind jobb tartalommal jelennek meg, majdnem csak külföldre küldjük. Természetesen ezen a téren vannak még hibák, hiányosságok. Ilyen például, hogy a magyar néprajztudomány központi folyóirata, az Ethnographia, mindössze 900 példányban készül, hogy a múzeumi évkönyvek száma sem éri el általában az ezret, és ami talán a legfontosabb: kikerülve külföldre, nem minden esetben alkalmas helyre, személyhez jutnak. Teljesen hiányzik például néprajzi szakirodalmunk külföldi, idegen nyelvű adaptálása, mint ahogy felmérhetetlen hatású hiányosság, hogy nincsenek angol, francia, német, orosz, spanyol stb. nyelvű tudományos igényű, bibliográfiával felszerelt, tehát a szakmai érdeklődőt is kielégítő, útbaigazító történeti, művelődéstörténeti, művészettörténeti, tudománytörténeti, irodalomtörténeti, nyelvtörténeti, néprajzi, földrajzi stb. összefoglalásaink. Ezek hiányában a legjobb akaratú érdeklődés kielégítése is nagy fáradságba kerül és sokan nem is vállalják. Ez a tényező rendkívül nagymértékben befolyásolja a kutatók orientációját, és ez jelentkezik ezekben a negatív jelekben.

Nemcsak az érdeklődést nem tudjuk felkelteni magunk iránt, de az esetleges érdeklődést sem elégítjük ki. Ezáltal közvetlenül is károsulunk, mert egyrészt eredményeink nem épülnek bele a nemzetközi tudományosság épületébe, másrészt mi is - mint számunkra nagymértékben érdektelent - figyelmen kívül hagyjuk a külföldi kutatásokat, eredményeket. Mindkét oldal az egymást nem, vagy nem eléggé ismerése miatt sok felesleges munkát végez.

A károsodás természetesen a mi oldalunkon nagyobb. Kivonulva, elszigetelve a nemzetközi tudományos élettől, érdeklődésünket is elveszítve a mások eredményei, a kutatások módszerei, színvonalára iránt, nemcsak lemaradunk, hanem el is provincializálódunk. Ennek legbeszédesebb jele az, hogy muzeológiai, aztán szaktudományi kutatásaink, feldolgozásaink jelentős része is perifériális kérdésekkel foglalkozik és nagymértékben érdektelen a nemzetközi tudományosság számára.

Mindezek részbeni igazolására bemutatjuk az Objets et Mondes 1964-ben megjelent IV. kötetének 4. számát. Ebben a számban adta közre az akkor nálunk járt Jacques Millot magyarországi útjáról írt beszámolóját. A beszámoló széles horizontú bemutatója kívánt lenni a magyar muzeológiának, népeletünknek, a magyar néprajzi kutatásoknak, intézményeknek.

A füzet címlapján nagyszerű színes kép mutatta be egy rimóci lány viseletét. Maga a beszámoló két rövidebb, nem magyar tárgyú cikk után, a füzet végén, a múzeumi tevékenységet ismertető részben kapott helyet. A szöveget sok nagyszerű fénykép egészítette ki és egy térkép is, ami azt jelezte, hogy J. Millot hol járt Magyarországon, mely vidékeket ismert meg.

A közlemény elsőnek történeti összefoglalót ad. Erőteljesen hangsúlyozza a Kárpátmedence régi és újabb migrációit, amelyek mindegyike nyomot hagyott kultúránkban. A szerző azonban a ténylegesnél nagyobb jelentőséget tulajdonít a migrációs folyamatoknak, majd a későbbiekben a nemzetiségeknek, mint amilyen ténylegesen volt és van kultúránk alakításában. A jóindulatú és feltétlenül rokonszenvező, elismerő beszámoló egyetlen hibája - néhány kis elírást (Mohács: 1525), sajtóhibát (Ayak, Népművészet stb., általában a magyar ékezetek használata) nem tekintve - feltétlenül a nem megfelelő tájékozottságból származik. A beszámolóhoz csatolt bibliográfia (15 tétel) is elárulja, hogy a szerző nem juthatott minden vonatkozásban megfelelő információkhoz. Az igen kevés irodalom között ráadásul nem megfelelő is akad. Így például az 1911-ben Londonban kiadott Peasant Art in Austria and Hungary című (Studio) kiadvány semmiféleképpen sem

alkalmas arra, hogy helyes képet alakítson ki népművészetünkről és vele kapcsolatosan népünkről, történetünkről a még oly jószándékú érdeklődőben is. Különben jellemző és a fentiekben elmondottakat messzemenően igazolja, hogy J. Millot irodalomjegyzékében csak idegen nyelvű kiadványok szerepelnek: Győrffy István, Visky Károly angolul, franciául megjelentetett munkái. Biztosak lehetünk benne, hogy J. Millot szívesen használt volna más világnyelveken kiadott tanulmányokat, könyveket is, ha lehetek volna.

A történeti összefoglalás után a szerző a magyar népélet sajátosságait ismertette, majd a magyar néprajztudományról, kutatásainkról, a magyar néprajztudomány intézményeiről (akadémiai kutatócsoport, egyetemi tanszékek-intézetek, Néprajzi Múzeum, vidéki múzeumaink néprajzi osztályai) és a magyar néprajztudomány központi publikációiról szólt. Röviden ismertette a vidéki múzeumok néprajzi gyűjteményeit is, név szerint is megemlékezve azokról a magyar kutatókról, akiket J. Millot magyarországi útja alatt megismert, akik munkáját (viseleti tárgyakat gyűjtött a Musée de l'Homme nagy népviseleti kiállítása számára) segítették és akikről beszámolójában úgy nyilatkozott, hogy nemcsak a néprajztudománynak, hanem a francia-magyar barátságnak is nagyszerű munkatársai (Ortutay Gy., Bodrogi T., Fél E., Gáborján A., Boross M., Boglár L., Faragó S., Dankó I.).

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy az Objets et Mondes-t méltatlanul nem ismerjük és nem használjuk fel saját munkánk eredményesebbé tételére. A nem ismerés ténye kapcsán megemlíthetjük ezúttal is azt az általánosítható feltételezést is, hogy tájékozatlanságunk kétoldalú: nem informáljuk kellően saját munkánkról a világot és munkánkat jórészt a mások munkájának, eredményeinek ismerete nélkül végezzük.

Dankó Imre

Hírek, események

A múzeumi népművelők pécsi konferenciája

A Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztálya, a Központi Múzeumi Igazgatóság Propaganda és Népművelési Csoportja, valamint a Baranya megyei Múzeumi Szervezet igazgatósága szervezésében 1972 október 30-31-én "Múzeum és közönség" címmel rendezett kétnapos konferencián vettek részt múzeumaink meghívott vezetői és népművelői.

A Baranya megyei és a Pécs városi párt- és állami vezetők jelenlétében kezdődő programot S. Dr. Hárs Éva megyei múzeumigazgató nyitotta meg, majd Takács Gyula, a megyei tanács elnökhelyettese köszöntötte a felügyeleti szervek vezetőit és munkatársait, a múzeumok igazgatóit és képviselőit. Beszédében többek között megemlítette, hogy Baranya megye immár másodízben ad helyet a múzeumi népművelők országos konferenciájának (1970-ben Siklóson volt hasonló rendezvény), s ebben a Janus Pannonius Múzeum nevelő munkájának elismerését látja; a Művelődésügyi Minisztérium támaszkodik a Baranya megyei múzeumok művelődési eredményeire, tapasztalataira.

Vitaindítóként elsőnek Gönyei Antal a Múzeumi Főosztály vezetője, majd Villangó István, a KMI Propaganda és Népművelő Csoportjának vezetője, azután Éri Istvánné, a Múzeumi Főosztály főelőadója, és Boretzky László, a KMI Kiállításrendező Csoportjának vezetője tartott előadást.⁺

⁺Gönyei Antal előadásának egy részletét kötetünk 3. oldalán, Villangó István előadását a 7. oldalon közöljük. (Szerk.)

A rendezők jóvoltából a múzeumi közönségszolgálat gyakorlati kérdései kerültek az előadásokat követő vita középpontjába, s ennek szüneteiben pedig a résztvevők ízelítőt kaptak abból a változatos, tartalmas munkából, amelyet a Janus Pannonius Múzeum e téren végez.

A tanácskozás első napját a pécsi Kamara Színházban rendezett ünnepi műsor zárta, amely a Pécsi Modern Magyar Képtár 15 éves fennállását köszöntötte. A másfél évtized eseményeit, eredményeit S. dr. Hárs Éva megyei múzeumigazgató személyes élményektől áthatott ünnepi megemlékezésben méltatta, majd a Pécsi Nemzeti Színház művészei és a Pécsi Balett szólistái adtak igen nívós műsort. A szó, a zene, a mozgás művészeinek együttes szerepeltetése nagyszerűen példázta a műsorban a különböző művészetek összecsengését, harmóniáját, mély humanizmusát.

A konferencia második napján a Janus Pannonius Múzeum "Pécs és Baranya megye története a honfoglalás koráig" című állandó kiállításával ismerkedtek meg a vendégek, akik számára az egyébként hagyományos módon rendezett kiállítás bevezető tablósora volt különösen tanulságos. Ez ugyanis - igen didaktikusan - a múlt megismerésének, a történelem forrásainak, a régészeti kutatás módszereinek és eredményeinek rajzos, tréfás ízű, közérthető magyarázatát adja.

E kiállítás megfelelő részében a konferencia résztvevői előtt egy gimnáziumi osztálynak az őskorral foglalkozó összefoglaló-rendszerező órája is lezajlott. Az óra rendkívüliségét nemcsak a szokatlan környezet határozta meg, hanem a foglalkozás egész felépítése is. A tanár bevezető szavai az őskor történetének legfontosabb forrásanyagára: a régészeti leletekre irányították a figyelmet, majd egy tanuló "kiselőadásban" ismertette a legjelentősebb hazai őskori lelőhelyeket és leleteket, különösen részletezve a vértesszőlősi őstelep feltárásának és a Baranya megyei ásatásoknak az eredményeit. Ezután a szakos muzeológus vette át a szót; irányításával a tanulók a tárgyak szemléléséből, funkcióik felismeréséből közelítették meg az elvont fogalmakat, tettek összefoglaló megállapításokat az ősközösség gaz-

dasági, társadalmi, tudati fejlettségéről. A tárgyak bizonyító erejével igazolódott a termelésnek, a kereskedelemnek, a társadalmi szervezettségnek, a vallásnak e korra jellemző szintje és fejlődési iránya. Összefoglaló-rendszerező óra lévén ugyan a részletek elemzésére nem nyílt lehetőség, viszont a már tanult ismeretek birtokában a tanulók önállóan is képesek voltak a leglényegesebb ismervek, összefüggések megállapítására. Következtetések helytállóak voltak, s ez is kedvezően szolgálta az ismeretek elmélyítését. A hangulatos óra végén a csoporttal foglalkozó muzeológus néhány ismeretterjesztő könyvre is felhívta a tanulók figyelmét.

Az óra jó ritmusa, érdekessége sokat köszönhetett a közreműködő muzeológus jó pedagógiai érzékének, közvetlenségének. A foglalkozás sikeréből még az sem vont le semmit, hogy nem maradt idő a tanulók spontán megnyilatkozásaira, kérdéseire. Egészében jó, bármely múzeumban megvalósítható egyszerű formáját láttuk a múzeumi ismeretanyag iskolai hasznosításának.

Talán az utóbbi évek egyik legérdekesebb múzeumi kísérletének tanúi voltak a konferencia résztvevői a "Természet, látás, alkotás" című kiállításon, amely egy sorozat első tagjaként a látáskultúra legfontosabb fogalmait, összetevőit igyekszik megismertetni a látogatókkal.

+ + +

A konferencia vita-alkalmi során számos felszólalás hangzott el; ezek részben az első nap előadásaihoz csatlakoztak, részben a megtekintett kiállítások tanulságait méltatták. A felszólalásokat - kivonatolva - az alábbiakban ismertetjük:

URBACH ZSUZSA, a Szépművészeti Múzeum Népművelési Csoportjának vezetője első hozzászólásában a két bemutatóval: a régészeti kiállításon látott tanítási órával és a "Természet, látás, alkotás" című kiállítással foglalkozott. Úgy értékelte a bemutatókat, mint a múzeumi nevelés két lehetséges útját. Az első a múzeum anyagához kötődő szoros ismeretterjesztésre adott pél-

dát, s egyúttal bizonyítékot arra, hogy a gyerekek az iskolában tanult fogalmakat el tudják helyezni egy kor általános társadalmi körülményeiben, képesek fogalmi körökben gondolkodni. Ez a módszer kizárólagosan illeszkedik a történelmi ismeretterjesztés, nevelés feladatához. A másik lehetséges útat a didaktikai kiállítás mutatta meg. Mindkét módszert egyformán fontosnak és Magyarországon újszerűnek ítélte, tudatosításukat javasolta. Lényegesnek tartotta, hogy a didaktikus kiállításban sikerült a közönség teljes aktivizálása. Úgy vélte, hogy a művészeti nevelést nagyban elősegítené, ha a kiállítás anyaga könyv alakban is megjelenne. A művészeti neveléssel kapcsolatban naponta elhangzó frázisok helyett valahol itt kellene kezdeni az oktatást - mondta. Kifogásolta az iskolai oktatásban a művészeti nevelés mellőzését, pedig ezt a feladatot önmagában sem a múzeumok, sem az alkotóművészek nem tudják vállalni, s az iskoláskorban elmulasztott készségek kifejtését a felnőtt oktatással már nem lehet pótolni.

TROGMAYER OTTÓ, a Csongrád megyei Múzeumi Szervezet igazgatója módszertani szempontból figyelemreméltónak tartotta, hogy a múzeumi nevelés olyan formában realizálódhat, amely a múzeumokat más, neveléssel foglalkozó intézményekkel kapcsolja össze. Úgy vélte, hogy módszertani kérdések tekintetében a múzeumok évtizedekkel járnak az általános és középiskolák előtt. A régészeti kutatások eredményei szükségesek a történelem oktatásához, tehát az új eredményeknek is valamilyen módon a tanítandó ismeretanyag részeivé kellene válniuk. Ez az út ma kitaposásra vár, de ez nem a múzeumok feladatkörébe tartozik. A múzeum feladata, hogy az eredményeket kiállításain bemutassa és tájékoztatást adjon, hogyan lehet ezeket célszerűen alkalmazni az oktatásban. Ezt a megállapítást valamennyi muzeológiai ágra érvényesnek tekintti.

A természettudományi kiállításoknál egysíkúnak tartja, hogy általában egy-egy földrajzi egység állat- és növényvilágát mutatják be, ami Magyarország kis területén lényegesen nem tér el egymástól; nem foglalkoznak ezek a kiállítások a modern természettudomány ágaival, például a kibernetikával, számítógépekkel.

A Villangó István előadásában elhangzottakkal vitatkozva úgy vélte, hogy Csongrád megyében az évi 93 időszak kiállítás nem sok, hanem kevés. Ebből a 93 kiállításból csak néhányat rendeznek Szegeden, többségük a megye községeiben nyílik meg. Fel kell mérni, hogy hány kiállítást bír el egy-egy község, s így kell meghatározni a kiállítások számát. Szegeden ezt a felmérést elvégezték, s ez azt mutatja, hogy a városban évi 20-25 kiállítás az optimális. A múzeumok csoportos látogatása terén a Hazafias Népfreont és a szocialista brigádok segítségével sikerült eredményeket elérni. A szervezőmunkák és a kiállításrendező munkák a muzeológusokra igen nagy terheket rónak.

JAHN ÁGNES, a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum munkatársa felvilágosítást kért Lantos Ferentől a "Természet, látás, alkotás" című kísérleti kiállítás rendezőjétől: az iskolai csoportok megértik-e a kiállítást, izgatják-e őket a felvetett problémák, vagy csak formai játéknak tekintik?

LANTOS FERENC festőművész válaszában elmondotta, hogy a kiállítás és a bemutatott anyag nem olyan jellegű, hogy érzelmileg is hatásos lenne, mégis várakozáson felüli a kiállítás fogadása, hatása a fiatalok és az idősebbek körében egyaránt. Órákat töltenek itt a látogatók, többször végignézik az anyagot; vannak, akik ismételten visszatérnek és játszanak, ragasztanak. 24 csoport vezetése után az a tapasztalata, hogy az emberek érdeklődnek, sokat kérdeznek: a látogatók átlaga sokkal jobb képességekkel rendelkezik, mint azt saját feltételezése alapján a pedagógia hiszi.

ÉRI ISTVÁN, a Veszprém megyei Múzeumi Szervezet igazgatója egyetértett Trogmayer Ottóval abban, hogy a múzeumoknak szorosabb kapcsolatot kellene teremteniök a pedagógusokkal. Meg kellene rendezni minden évben a történelemtanárok konferenciáját, ahol a pedagógusok a múzeumi eredményekről is tájékoztatást kapnának. Javasolta, hogy az itt látott kísérleti kiállítást - melyet feltétlenül több helyen kellene bemutatni az országban - vitassák meg a rajztanárokkal. A képzőművészeti kiállításokkal foglalkozva vitatkozott Trogmayer Ottó véleményével; az ilyen

jellegű kiállítások csak bizonyos színvonal felett válhatnak múzeumi rendezvényvé. Fiatal, kezdő, még nem kiforrott művészeknek, kevésbé rangos alkotásoknak is lehetőséget kell ugyan adni a közönséggel való találkozásra, de nem a múzeumokban, hanem a galériákban, művelődési házakban. Hogy hány kiállítást rendezzünk, azt reálisan nagyon nehéz megállapítani. Összetett vizsgálatokat kellene végezni a látogatók érdeklődésére, műveltségi szintjére, kor szerinti megoszlására vonatkozóan.

PATAKI ZOLTÁN, az Orvostörténeti Múzeum osztályvezetője dícsé-
rőleg szólt a "Természet, látás, alkotás" című kísérleti kiállítá-
sról. Elmondotta, hogy Lantos Ferenc szakszerű vezetése
eredményezte, hogy "látókká és értőkké" lehettünk a kiállításon.
Ez is azt bizonyítja, hogy a kiállításokon, ahol valami fonto-
sát, valami újat akarunk a látogatóval megértetni, komoly szak-
vezető beállítása szükséges.

BÁNDI GÁBORNÉ, a pécsi Janus Pannonius Múzeum munkatársa a mú-
zeumi nevelési munka dokumentációs lehetőségeit elemezte a pé-
csi múzeum gyakorlati tapasztalatai alapján. A téma fontossága,
a hozzászólás előadásszerű teljessége miatt felszólalásának
teljes szövegét adjuk az alábbiakban:

"Az értekezlet résztvevői gazdag elvi, módszertani és gyakorla-
ti benyomásokat szerezhettek a múzeumi nevelés legfontosabb
problémáiról, a kiállításrendezés, a speciális izlésnevelés, a
múzeum és iskola kapcsolatairól. Valamennyiünk előtt kétségte-
len a múzeumi nevelés sajátos volta, az az alaphelyzet, hogy
közművelődési tevékenységünk a múzeumok különböző gyűjteményei-
re, illetve tudományágaira támaszkodik. Ugyancsak ezt a speci-
fikus tényezőt tartom szem előtt, amikor a múzeumi nevelőmunka
dokumentációs vonatkozásait szeretném említeni.

Valamennyi múzeumi tudományágban a gyűjtő-, rendszerező- és
feldolgozó tevékenységgel együtt alakult ki és vált határozott
rendszerre - kötelező érvényűvé - a munkafázisok dokumentálása,
a tárgyak leltározása és nyilvántartása. Természetesnek érzem,

hogy a kibontakozó új múzeumi tevékenység: a "múzeumi nevelés" sem nélkülözheti ezt az intézményi sajátosságot.

A különböző gyűjteményekre és a tudományos eredményekre épülő nevelési tevékenységünk - kiállításaink és sokszínű más rendezvényeink - minőségi és módszerbeli alakulása, eredményességük, alapos, jól meggondolt és előbb-utóbb országosan egységesülő dokumentációt is igényel. Mindaddig, míg munkánk szervezeti formái még alakulóban vannak, igyekezetünk csupán kísérletezés, útkeresés lehet, éppen ezért talán hasznos lesz, ha a mi ilyen irányú tevékenységünket: nevelési munkánk dokumentációjának házi rendszerét ismertetem.

A múzeumi munkatervek és jelentések népművelési vonatkozásain túl több módon próbáltuk rögzíteni a nevelési munka és az azzal kapcsolatos propaganda-tevékenység mennyiségi és minőségi mutatóit.

Minden múzeumi rendezvényt - természetesen elsősorban a kiállításokat - négy szempont szerint, az egyes csoportokat külön-külön iratgyűjtőbe - időrendben vagy a tematika szerint rendezve - dokumentálunk. A szempontok (csoportok) a következők:

1. A kiállításhoz szorosan kapcsolódó munka (plakát, meghívó és más propaganda-anyag; pl. műsor, megnyitóbeszéd szövege, a megnyitóról készült fotoanyag, a kiállítás teljes fotodokumentációja stb.)

2. Általános látogatási statisztika. (Az országosan érvényben lévő szempontok szerint felvett statisztikai lapok, látogatási diagramok stb.)

3. Iskolai csoportos látogatások adatai. (Az iskolai látogatások mennyiségi és gyakorisági adatai, melyek a periodikusan változó látogatottság csúcsait és hullámainak is kimutatják.)

4. A kiállításról (rendezvényről) megjelent sajtóanyag.

Ezt az adattárat jelenleg még csak esetenként, később talán egyre gyakrabban kiegészíti a különböző témájú és célzatú felmérések írásos anyaga is. Nem állítom, hogy ez a dokumentációrendszer véglegesnek és elterjeszhetőnek tekinthető, de a mármár is megmutatkozó előnyeiről néhány mondatban számot tudok adni.

Mindenekelőtt is azt említeném meg, hogy egy ilyen anyag hosszabb távon igen értékes és tanulságos múzeumléptéki archívummá nőheti ki magát.

Részleteit tekintve lépésről-lépésre mutatja a különböző múzeumi szakágak nevelési tevékenységének alakulását és azt majdnem egzakt módon mérhetővé teszi. Igazi fontosságát mégis abban érzem, hogy a múzeumi neveléssel foglalkozó szakemberek; a múzeumvezetés és a szakmuzeológusok számára olyan állandóan bővülő anyagot jelent, amelynek segítségével reálisabban lehet dolgozni a közművelődés területén.

Az elhangzott referátumok egyértelműen hangsúlyozták, hogy a múzeumi nevelés területén elvi, módszertani és gyakorlati vonatkozásban a jövőben komoly előrelépésnek kell bekövetkeznie. Meggyőződésem, hogy ezt a várható dinamikus fejlődést nagyban segíteni fogja a nevelési munka megfelelő dokumentációja. Úgy érzem, e nélkül munkánk mindig alkalmi propagandatevékenység maradna csupán.

Végezetül megemlítem, hogy az egyre inkább előtérbe kerülő múzeumi hatásvizsgálatok helyes módszerének kialakításában is komoly segítséget nyújthat ez a dokumentáció.

Tudom, hogy múzeumaink többsége ma még nem rendelkezik azokkal a technikai feltételekkel, amelyeket pl. a rendszeres nevelési vonatkozású fotodokumentáció igényel. Az ilyenirányú munka általánossá válásához tehát a múzeumi szervezeteknek technikai szinten - és anyagi áldozatok árán is - fel kell készülniök az elkövetkező években."

AGÓCSY PÁL, a Természettudományi Múzeum munkatársa a természet-
tudományi ismeretterjesztés jelenlegi állapotáról, a természet-
tudományos propaganda fontosságáról, a természetvédelem aktua-
litásáról beszélt. Elmondotta, hogy még sok kérdésben igényel
segítséget a Természettudományi Múzeum ismeretterjesztő tevé-
kenységének kibontakoztatása, az adott lehetőségek kiaknázása.

ÉRI ISTVÁN második felszólalásában a múzeumi kiállítások rende-
zésének vissza-visszatérő megoldatlanságáról szólt. Úgy érzi -
mondta -, hogy ezekben a kérdésekben az elmúlt években nem ju-
tottunk előbbre. A kiállításrendezés problémái között felvetet-
te, hogy a központosítás a kiállításokat szükségyszerűen semati-
kussá teszi. Nagyobb változatosságra és jobb együttműködésre
lenne szükség a múzeumok és a kivitelezők között. Ezt talán elő-
segítené, ha volna egy koordináló szerv vagy személy, aki a ki-
állítás rendezéséért gazdasági és szakmai szempontból is fele-
lős lenne. Felhívta a figyelmet arra, hogy nem minden muzeológus
alkalmas kiállítás rendezésére. Éppen ezért azoknak a muze-
ológusoknak, akik megfelelő készséggel és jártassággal rendel-
keznek, gyakrabban kellene megbízást adni forgatókönyv írására,
kiállításrendezésre nemcsak saját, hanem más múzeumokban is. Ma
igen gyakori az az eset, hogy egy muzeológus életében legfel-
jebb egy vagy két jelentős állandó kiállításrendezésben vehet
részt. Ez a kérdés egyben felveti a muzeológusok továbbképzésé-
nek problémáját is. Nincs megoldva - sem elméleti, sem gyakor-
lati szinten - a kiállításrendezés módszerének oktatása. Nagyon
hiányzik például egy kiállításrendezéssel foglalkozó módszertani
kézikönyv. Az egy évtizeddel ezelőtt megjelent ilyen tárgyú
módszertani füzet ma már nem töltheti be funkcióját. Általában
az a véleménye, hogy a kiállítások színvonala emelkedett, sok
új technikai eszköz is segíti a bemutatást, de a technikai esz-
közök üzemeltetésének, karbantartásának problémája még megol-
datlan.

Befejezésül arról szólt, hogy a Veszprém megyei tapasztalatok
szerint nő az igény a kiállítások írásos vezetői iránt. Máshol
viszont arról panaszkodnak, hogy a katalógusokból, vezetőkből
nagy számú eladatlan példány marad vissza. Megfelelő előterve-

zéssel, tájékozódással optimálisan gazdaságossá lehet tenni a vezetők, katalógusok példányszámainak és eladhatóságának arányait.

VERŐ GÁBOR, a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztályának vezetőhelyettese elmondta, hogy a múzeumi szakterület megért arra, hogy behatóbban foglalkozzanak a módszertani kérdésekkel. A lehetőségek szerint létre fognak hozni egy módszertani intézményt, vagy csoportot, amikor ennek a feltételei adva lesznek. Egyetértett azzal, hogy sokkal többet kellene elemezni a múzeumi kiállítások rendezésének tapasztalatait. Kár, hogy az elszórtan megjelent és elmondott hasznos gondolatok nincsenek kellően összeszedve és rendszerezve: ennek fő oka, hogy nincs olyan intézményünk, amely gazdája lehetne ennek a munkának. Éri István állításával vitatkozva optikai csalódásnak minősítette, hogy a kiállításrendezés területén egyhelyben járunk. Bizonyításként felsorolta azokat a közelmúltban rendezett állandó kiállításokat, amelyek éppen újszerűségükkel hatnak leginkább a szakmai, valamint a művelődni vágyó közönségre.

A múzeumok és a közönség kapcsolatának elmélyítése terén jelentkező feladatokról szólva megemlítette: elsősorban arra kell törekedni, hogy új közönségrétegek kerüljenek ki a társadalomból, s az ifjúság ne átmeneti, hanem állandó kiállítás-látogatóvá váljék. A konkrét szervező és irányító-feladatok megoldására az országos múzeumokban és a megyei múzeumi szervezetekben is egyre több múzeumi népművelő munkájára van szükség. A pécsi példa is azt bizonyítja, hogy a pedagógus, a muzeológus és a népművelő együttes munkája szükséges egy múzeumi tanítási óra megszervezéséhez, sikeres megtartásához.

A kiállítások technikai felszerelésének gyakori fogyatékoságáról szólva megemlítette: milyen fontos az, hogy a múzeumok kulturált, otthonos feltételekkel, kellemes közérzetet előidéző környezettel fogadják a látogatókat.

GÖNYEI ANTAL, a Művelődésügyi Minisztérium főosztályvezetője elismeréssel szólt a vita éles hangjáról, amely nélkül - mondta

- nem képzelhető el eredményes műhelymunka. Bírálta, hogy a muzeológus-közgazdálkodásban egyoldalúan a régészet és a történelem korábbi időszakainak problémái-gondjai szerepelnek az első helyen. Amikor a múzeumi ismeretterjesztésről, kiállításrendezésről van szó, szinte kizárólag ezek a témakörök szerepelnek még a példatárakban is; véletlenül sem fordulnak elő mezőgazdasági, ipartörténeti, környezetvédelmi témák, amelyek pedig éppen napjaink aktuális kérdéseire adhatnak választ múzeumi eszközökkel.

A "Természet, látás, alkotás" című kísérleti kiállításról szólva elmondta, hogy jellegét tekintve ezt a kiállítást nem a művészeti kiállítások sorába sorolná, hanem a pedagógiai kiállítások közé. Örömmel állapította meg, hogy a kiállítás pedagógiai célszerűsége egyértelműbb és világosabb, mint az korábban a forgatókönyvből kitűnt. Felhívta a figyelmet arra, hogy bár ez a kiállítás egy sorozat egyik tagja csupán, mégis önmagában is egységes egésznek hat; erre a sorozat további részeinél is törekedni kell. A befejezettség látszatát azzal is növelni lehetne, ha az anyagot művészeti alkotásokkal, reprodukciókkal kiegészítenék. Így a formakultúra és a színhatások szemléltetése visszatérhetne a művészeti ábrázolás, a színkompozíció szintjén.

A régészeti kiállításban látott tanítási óráért - mint kellemes meglepetésért - külön köszönetet mondott, és felhívta a figyelmet arra a téves aggodalomra, miszerint a szokatlan környezet kedvezőtlenül befolyásolná a tanulók aktivitását, a tanítási óra értékét. Azt tapasztalhattuk, hogy a tanulók számára még a szokatlanul nagy létszámú publikum is közömbös volt.

A vita során "többször visszatérőnek" minősített témák között éppen azt tartotta újra előranciaigálnak, amelyet most mint fontos eldöntendő kérdést vetettek fel; nevezetesen, hogy ki rendezi a kiállítást? Ez már egyértelműen eldöntött kérdés. A kiállítás megrendezéséért szakmai, anyagi és erkölcsi vonatkozásban a múzeum vezetője a felelős. Más kérdés az, hogy a felelőség hogyan realizálódik a kiállítás készítésének időszakában,

amely maximális együttműködést igényel a muzeológus és a kivitelező között. A kiállításrendezés megtanulhatóságát illetően elismerte, hogy ez csak úgy lehetséges, ha egy muzeológusnak több ízben nyílik lehetősége kiállításrendezésre. De tekintetbe kell venni azt is, hogy ehhez külön adottságok, készségek kellenek, amellyel nem minden muzeológus rendelkezik. Kétségtelen, hogy intenzívebbé kell tenni a műhelymunkát, a tapasztalatcsereket, s megteremteni hozzá a szükséges feltételeket.

CZEGLÉDY ILONA, a Diósgyőri Vármúzeum igazgatója beszámolt arról a vizsgálat sorozatról, amelyet intézményük a Múzeumi Főosztály biztatására elkezdett. Az évi 30 kiállításuk közül 6-8 különböző műfajú kiállításon felméréseket folytattak. A felmérések adatainak feldolgozása még folyamatban van, de néhány tapasztalat máris világos. Kitűnt például az, hogy Miskolcon történeti, régészeti, néprajzi és iparművészeti tárgyú kiállításokat hiányol a közönség. Azt is tapasztalták, hogy egy olyan műemléki objektum, mint a Diósgyőri Vár önmagában is nagy vonzerőt jelent; a Miskolci Galériában és a Várban rendezett tárlatok látogatottságában ez egyértelműen kifejezésre jutott a Vármúzeum javára. Ez a tapasztalat megerősíti a műemlékek múzeumi célú hasznosításának fontosságát is.

JÁHN ÁGNES, a Munkásmozgalmi Múzeum munkatársa elmondta, hogy azt a hátrányos helyzetet, hogy a Munkásmozgalmi Múzeum még nem rendelkezik állandó kiállítással, szeretné előnnyé formálni azáltal, hogy a jelenlegi időszakot a felkészülésre, a tapasztalatok gyűjtésére, a múzeumi nevelés témakörébe vágó szakirodalom tanulmányozására fordítja. Így, mire elkészül a múzeum állandó kiállítása, tudatosabban, módszeresebben láthat munkájához. Javasolta, hogy legyen valamilyen élő vagy írásos fóruma a múzeumi propagandának és nevelésnek, ahol az apró munkák, kisebb eredmények is kölcsönösen megismerhetők.

PATAKI ZOLTÁN, az Orvostörténeti Múzeum osztályvezetője az elégedetlenkedő hangnemet szintén a konferencia erényének tartotta. Igenis legyünk egészségesen elégedetlenek saját munkánkkal - mondta, - hiszen számos feladat csak részben megoldott vagy

teljesen elhanyagolt. Szólt arról, hogy néha még a muzeológusokkal és a vezetőkkel szemben is képviselni kell a múzeum köznevelődésügyi funkciójának fokozottabb érvényesítését. Beszélt a közönségről, amelyet igenis szervezni kell, s amely a mainál több élményt vár a múzeumtól. A múzeumi propaganda helyzetét súlyosnak tartja, mert ez teljes mértékben a jelenlegi szűkös anyagi lehetőségek függvénye. Javasolta, hogy a múzeumi nevelés részterületeinek, egyes problémaköreinek rendszeres megvitatására, a tapasztalatok összegezésére, a jó módszerek elterjesztésére létesüljön egy alkotószellemű, kísérletező kedvű közönség.

URBACH ZSUZSA második hozzászólásában a múzeumok válságáról, a múzeumi nevelőmunka helyzetéről és hazai feltételeiről beszélt. (Tanulmányát, amely a felszólalásában is kifejtett gondolatait is tartalmazza, kötetünk 17. oldalán közöljük; erre való tekintettel hozzászólásának ismertetését itt mellőzzük. Szerk.)

VILLANGÓ ISTVÁN összefoglalójában nem törekedett a vita végleges lezárására, hiszen - mint mondta - a felvetett kérdések sokrétűsége, a múzeumi nevelés gyakorlatának jelenlegi helyzete inkább a további vitát és a megoldások keresését igényli. Hangsúlyozta, hogy a tennivalók elhatározásánál szükséges a reális szemlélet, nem szabad elrugaszkodni az adott feltételektől. Semmi okunk a pesszimizmusra - mondta a továbbiakban -, mert ha a két évvel ezelőtti, Siklóson tartott konferencián felmerült problémákat, gondokat egybevetjük a most elhangzottakkal, azt kell megállapítanunk, hogy lényeges előrehaladás történt számos kérdés megoldásában. Így például ma már senki sem vitatja a múzeumi népművelők munkába állásának szükségességét. Több múzeum beszámolhatott a kiállítások hasznosításának néhány érdekes tapasztalatáról, sőt, érdekes gyakorlati bemutatók tanúi lehettünk itt Pécsen. Arról is hallhattunk, hogy a kiállításrendezés és múzeumi nevelés más területein is módszertani munkálatok folynak, amelynek első publikációi máris kézbevehetőek, néhány pedig megjelentetés előtt áll. A módszertani munka elősegítésére - mint Verő elvtárs hozzászólásából hallhattuk - a közeljövőben intézményes szervezett formában is sor kerül. Helyesnek ítélte,

hogy a figyelem a konferencián elsősorban a gyakorlati tapasztalatok és teendők felé fordult. Javaslta, hogy a jövőben az átfogó jellegű témák helyett vagy azok mellett elsősorban a múzeumi nevelés egy-egy részterületének kérdéseit tűzzék a hasonló tanácskozások, a szűkebb munkaközösségek megbeszéléseinek napirendjére. Az egészséges türelmetlenség, amely a vitában megnyilvánult, remélhetőleg érvényesülni fog a mindennapi tenivalók végzése során is.

S. HÁRS ÉVA megyei múzeumigazgató a konferenciát befejező zárszavában arra figyelmeztetett, hogy egyelőre még csak rövid idő tapasztalatait összegezhetjük; az eredmények így is figyelemreméltóak. Azzal szemben, hogy a múzeumokban önálló népművelőket és propagandistákat foglalkoztatnak, a muzeológusok nem tekinthetik megoldottnak a múzeumok nevelési feladatait. Fontosnak tartja az iskolákkal való kapcsolatok további elmélyítését, az útkereső törekvéseket, amelyek a hagyományos formákat újabb és újabb lehetőségekkel egészítik ki, a múzeumok adottságaitól függően. Megköszönte a konferencia résztvevőinek megjelenését, a szervezők közreműködését és a konferenciát bezárta.

Villangó István

A keskenyfilm a Móra Ferenc Múzeum népművelési munkájában

Már az 1970.évi Múzeumi Hónap alkalmával felmerült a gondolat, hogy népművelő munkánkat ismeretterjesztő keskenyfilmek vetítésével is gazdagítsuk. Minthogy azonban épületünkön belül vetítésre alkalmas terem nem volt, bemutatásainkat ebben az évben az egyik helyi gimnázium vetítő-termének és berendezéseinek felhasználásával a múzeum épületén kívül végeztük. A helyszínnek megfelelően a filmbemutatókat elsősorban egyetemi hallgatók, a gimnázium rendes korú tanulói és esti tagozatának hallgatói nézték végig. A kezdeti eredmény ellen nem lehetett kifogásunk: az egyes vetítéseken résztvevők száma 25 és 40 között váltakozott.

Az 1971. évi Múzeumi és Műemléki Hónap idejére már találtunk lehetőséget arra, hogy a vetítéseket saját gépünkkel a múzeum egyik elsötétíthető kiállító termében végezhessük. Ebben az esztendőben október hó folyamán hetenként egy alkalommal került sor filmvetítésre. A műsort úgy válogattuk össze, hogy városismereti, helytörténeti, régészeti, természettudományi, művészet-történeti, irodalmi és népművészeti tárgyú témák váltakozzanak.

A vetítések időpontját úgy választottuk meg, hogy a hétnek arra a napjára essék, amikor a városban rendszeresített kulturális rendezvény nincs, és olyan órában történjék, hogy azokon a munkából érkező dolgozók is részt vehessenek.

A filmbemutatók látogatása ingyenes volt. Az esetenkénti műsoridő nem haladta meg az egy órát. Minden vetítés előtt az illetékes múzeumi szak csoportvezetője rövid bevezető előadást tartott, amelyben a bemutatóra kerülő kisfilmek tematikáját ismertette.

A vetítésekre a közönség figyelmét a múzeum előcsarnokában elhelyezett nagyalakú plakáton, illetőleg a helyi sajtó útján hívtuk fel. Amikor a vetítés időpontja elérkezett, a teremőrök külön is felhívták a látogatók figyelmét arra, hogy a bemutató hamarosan elkezdődik a vetítőteremben.

A kiszemelt filmkópiákat részben a Népművelési Tanácsadó helyi filmtárából, részben a MOKÉP Ismeretterjesztő Filmtárából, illetőleg a helyi Módszertani Kabinet filmkölcsonzójából és a Városi Idegenforgalmi Hivatalból szereztük be. A Múzeumi Hónap idején tartott filmvetítések kölcsönzési költsége olyan csekély összeget tett ki, hogy azt a legkisebb múzeumok is beállíthatják költségvetésükbe.

A filmbemutatók alkalmával szerzett kedvező tapasztalatok alapján a filmvetítések állandósítására, sőt, kiterjesztésére gondolunk. A filmbemutató nem a nap meghatározott órájában történne, hanem akár folyamatosan is a kisebb-nagyobb érdeklődő csoportok számára, múzeumlátogatásuk időpontja alkalmával. Ehhez

elsősorban egy, a nappali órákban is elsötétíthető, kellő számú ülőhellyel, vetítővászonnal ellátott terem szükséges, olyan áramvezetékekkel és biztosítókkal felszerelve, amelyek a közel 5 ampères megterhelést elviselik. A vetítőgép és a "gépész" számára külön vetítőfülke nem szükséges, mert a nem robbanva égő keskenyfilmszalag lehetővé teszi, hogy a gépet a bemutatóteremben üzemeltethessük.

A filmvetítéshez szükséges alapfelszerelés a következő:

- 1 db 16 mm-es hangosfilmvetítő készülék
- 1 " beállítható transzformátor (220 V-ról 110 V-ra)
- 1 " vetítővászón
- 1 " vetítőállvány (vetítő asztalka)
- 1 " kézi visszacsévéelő készülék
- 3 " különböző méretű filmorsó
- 2 " ún. vasalózsínór a transzformátor kapcsolásához
- 1 " 15 ohmos hangszóró
- 1 " 6-8 m hosszú hosszabbító vezeték
- 1 " műanyag olajozó
- 1 üveg filmragasztó folyadék
- 1 " finom varrógépolaj

A felsorolt felszerelés üzemeltetését és használatát csak hozzáértő személy végezheti. Ezért a múzeumnak a vetítésbe bekapcsolódó dolgozói számára a vetítőgép és tartozékainak használatáról tanfolyamot rendeztünk, ahol az üzemeltetés és a vetítés közben fellépő esetleges üzemzavar kiküszöbölésének módját sajátították el.

Felmerülhet az a kérdés, hogy a folyamatos filmszemléltetés céljaira nem lenne-e jó saját filmtár rendszeresítése, amelynek birtokában a naponkénti kölcsönzés elkerülhető lenne. Mindezek viszont egy fél- vagy egy egésznapos alkalmazott beállítását követelnék meg, aki a vetítőgépet kezelné, a naponta többször szükséges visszacsévélést, befűzést, esetleges ragasztásokat elvégzi, ellenőrzi a kópiák állapotát. Ezt a megoldást nagyobb

muzeumok számára lehet ajánlani, amelyeknél ez a dolgozó a filmes népművelés ügyeit láthatná el.

Úgy gondoljuk, hogy a hasonló tevékenységre minden múzeumnak megvannak a lehetőségei. Meggyőződésünk, hogy amennyiben ezzel élnek is múzeumaink, népművelési tevékenységüket nagy lépéssel viszik előre.

Gallé László

Személyi változások vezető állásokban

(1973. I. 1. - 1973. VI. 30.)

Dr. S z e n t l é l e k y T i h a m é r t a művelődésügyi miniszter 1973. I. 1-i hatállyal kinevezte a Szépművészeti Múzeum főigazgatóhelyettesévé.

Dr. B á n d i G á b o r t Vas megye Tanácsa 1973. II. 1-i hatállyal kinevezte a Vas megyei Múzeumi Szervezet igazgatójává.

V i l l a n g ó I s t v á n a Központi Múzeumi Igazgatóság Népművelési és Propaganda Csoportjának vezetője e beosztásától 1973. II. 15-ével megvált, egyidejűleg kinevezték az Országos Közművelődési Tanács munkatársává.

Dr. S z a b a d f a l v i J ó z s e f e t Borsod-Abaúj-Zemplén megye Tanácsa 1973. II. 15-i hatállyal kinevezte a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Múzeumi Szervezet igazgatójává.

K a p u s i A n d r á s a Központi Múzeumi Igazgatóság osztályvezetője 1973. III. 1-i hatállyal, áthelyezéssel a Magyar Munkásmozgalmi Múzeumhoz került, osztályvezetői beosztásba.

Dr. D r a v e t z k y B a l á z s t 1973. VI. 15-i hatállyal kinevezték a Központi Múzeumi Igazgatóság Népművelési és Propaganda Csoportja vezetőjévé.

Múzeumi dolgozók kitüntetései

(1973. I. 1 - 1973. VI. 30.)

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa

M o z s o l i c s A m á l i á n a k , a Magyar Nemzeti Múzeum tudományos főmunkatársának, nyugállományba vonulása alkalmából, eredményes munkássága elismeréséül a MUNKA ÉRDEMREND ezüst fokozata,

Dr. T ö r ö k G y u l á n a k , a Magyar Nemzeti Múzeum tudományos főmunkatársának, nyugállományba vonulása alkalmából, eredményes munkássága elismeréséül a MUNKA ÉRDEMREND bronz fokozata,

Dr. S z e n t l é l e k y T i h a m é r n a k , a Szépművészeti Múzeum főigazgatóhelyettesének, hazánk felszabadulásának 28. évfordulója alkalmából, eredményes munkássága elismeréséül a MUNKA ÉRDEMREND arany fokozata,

G ö n y e i A n t a l n á k , a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi főosztálya vezetőjének, hazánk felszabadulásának 28. évfordulója alkalmából, eredményes munkássága elismeréséül a MUNKA ÉRDEMREND ezüst fokozata,

S a r k a d y G y ö r g y n é dr.-nak, a Baranya megyei Múzeumi Szervezet igazgatójának, hazánk felszabadulásának 28. évfordulója alkalmából, eredményes munkássága elismeréséül a MUNKA ÉRDEMREND ezüst fokozata kitüntetést adományozta.

A művelődésügyi miniszter

N o v á k S á n d o r n é t , a Természettudományi Múzeum Gazdasági Hivatala főelőadóját, nyugállományba vonulása alkalmából, eredményes munkássága elismeréséül DÍCSÉRETBEN részesítette,

Dr. B á r t h J á n o s t , a kalocsai Visky Károly Múzeum igazgatóját március 21. alkalmából, eredményes munkássága elismeréséül DÍCSÉRETBEN részesítette.

TARTALOM:

G ö n y e i A n t a l: Múzeum és közönség.....	3
V i l l a n g ó I s t v á n: A múzeumok nevelőmunkájának egyes kérdéseiről.....	7
U r b a c h Z s u z s a: A művészeti múzeumok és a közönség.....	17
Múzeumi Főosztály: Irányelvek a kapitalizmus és a cializmus korszakával foglalkozó történeti muzeológia fejlesztéséhez	31
Múzeumi Főosztály: Tájékoztató a vidéki művészeti gyűjtemények fejlesztésének aktuális kérdéseiről...	42
S z a b a d v á r y F e r e n c: Az ipartörténeti gyűjtőtevékenység fejlesztéséről	47
É r i I s t v á n: A régészeti topográfia Veszprém-megyei kötetéről	69
L o v a s M á r t o n: Földi János emlékkiállítás Hajdúhadházon	88
P e t e r c s á k T i v a d a r: Kísérlet a sárospataki Rákóczi Múzeum látogatóinak szociológiai vizsgálatára	93
N a g y h e g y i Z o l t á n: A múzeumi jogszabályok kézikönyvének tartalmában 1972-ben bekövetkezett változások	109
Külföldi folyóirat szemle	118
Hírek, események	128

INHALT:

G ö n y e i, L.: Museen und ihre Besucher	3
V i l l a n g ó, I.: Über einige Fragen der Erziehungsarbeit der Museen	7
U r b a c h, Zs.: Museen der bildenden Kunst und ihre Besucher	17
Hauptabteilung für Museen: Richtlinien zur Entwicklung der historischen Museen, die sich mit der Zeitalter des Kapitalismus und Sozialismus beschäftigen	31
Hauptabteilung für Museen: Auskunft über die aktuelle Fragen der Entwicklung der Kunstsammlungen in Provinzial-Museen	42
S z a b a d v á r y, F.: Über die Entwicklung der gewerbegeschichtlichen Sammeltätigkeit.....	47
É r i, I.: Über die Veszprémer Bände der archaologischen Topographie	69
L o v a s, M.: János Földi Gedenkausstellung in Hajdúhadház	88
P e t e r c s á k, T.: Ein Versuch zur soziologischen Untersuchung der Besucher des Rákóczi Museums zu Sárospatak	93
N a g y h e g y i, Z.: Inhaltsveränderungen des Handbuchs der Museumrechtsregeln im Jahre 1972...	109
Ausländische Zeitschriftsrevue	118
Nachrichten, Begebnisse	128

E SZÁM MUNKATÁRSAI:

- G ö n y e i A n t a l, a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztályának vezetője,
V i l l a n g ó I s t v á n, az Országos Közművelődési Tanács munkatársa,
U r b a c h Z s u z s a, a Szépművészeti Múzeum Népművelési Csoportjának vezetője,
S z a b a d v á r y F e r e n c, az Országos Műszaki Múzeum főigazgatója,
É r i I s t v á n, a Veszprém megyei Múzeumi Szervezet igazgatója,
L o v a s M á r t o n, a debreceni Déri Múzeum muzeológusa,
P e t e r c s á k T i v a d a r, a sárospataki Rákóczi Múzeum népművelő munkatársa,
N a g y h e g y i Z o l t á n, a Művelődésügyi Minisztérium titkárságának munkatársa,
D a n k ó I m r e, a Hajdú megyei Múzeumi Szervezet igazgatója,
B á n d i G á b o r n é, a pécsi Janus Pannonius Múzeum muzeológusa,
G a l l é L á s z l ó, a szegedi Móra Ferenc Múzeum muzeológusa.

